

HASSELT: VILLATUIN

KURINGERSTEENWEG NR. 124

Monumentaal 20ste-eeuws smeedijzeren hek en zijtuin met aanlegementen van kort na de tweede wereldoorlog, bij een villa van 1907 die in 1933 werd uitgebreid.

De ruime, half vrijstaande villa in cottagestijl die een reeks rijhuizen beëindigt, verschijnt in 1907 op het kadaster maar werd in 1933 uitgebreid (1). Haar hoofdgevel is gericht naar de zijtuin, waarvan de driehoekige vorm bepaald was door de bedding van de buurtspoorweg die hier in een scherpe hoek de steenweg kruiste; na wereldoorlog twee werd deze bedding bij de tuin ingelijfd. Hoe de tuin aanvankelijk begrensd was is onduidelijk. In elk geval staat er vandaag aan de straat een homogeen meter-slang smeedijzeren hek dat wordt gedubbeld door een laag gehouden ligusterhaag en achteraan een met klimop begroeide lange bakstenen muur. Het hek telt 15 traveeën inclusief een voetgangerspoortje en een inrijhek; het staat op een lage plint van flagstones onderbroken voor de geprofileerde sokkels van blauwe hardsteen die de hekstijlen dragen; schampstenen zijn ingewerkt in de veel zwaardere sokkel van de poortstijlen. Die bestaan uit geajou-reerd stijl- en regelwerk van zware vierkante staven, tot vierkante pijlers samengevoegd en op de vier zijden gevuld met meanders en gespiegelde volutes in een druk patroon van krullen en tegenkrullen; ze zijn bekroond met een bundeling van krullen uitlopend in een soort kruisbloem, alles van stevig smeedwerk, ook de voluut die het geheel in de sokkel verankert. Het poorthek zelf vertoont eveneens een overdaad aan krullen en volutes van smeedwerk dat de stijl met de hogere makelaar verankert en dat het klimmend beloop naar de makelaar bepaalt. Het vaste hek is eenvoudiger: vierkante, op een vlam eindigende spijlen, vertrekkend van een bol en gevat in de boven- en dubbele onderregel. Het brede poorthek is tegelijk de formele toegang tot het huis, via trappen met smeedijzeren trapleuning en een overluidende pui met hek. De niet-formele toegang gebeurt ook via de tuin en via het in de 5de travee geplaatste voetgangershekje; het is van gelijksoortige makelij als het hek en heeft één hekpijler naar het model van het poorthek en één zoals het vaste deel. Het pad vervoegt de oprit naar de smalle achtertuin (nu parkeerplaats) en bakent een driehoekig, licht ondularend grasveld af, voornamelijk met struiken beplant en verder ook chamaeciparis, berk, een taxuscilinder en een lariks bij het huis. In

het grasveld liggen de verwaarloosde resten van een aanleg vermoedelijk uit de jaren 1950-60: drie door rotsen geflankeerde en door flagstones gevormde trappen leiden naar een verdiept ovaal bloemperk, mogelijk voorheen een waterbekken.

Huis, tuin, hek en dominerende lork zijn beeldbepalend voor de plek.

NOOT

(1) Hasselt, AK, Opmetingsschets.

HASSELT: LEOPOLDPLEIN

Stadsplein, nu deel van de 'groene boulevard', gelegen op de oude stadswallen, waarvoor interessante 19de-eeuwse aanlegplannen, typisch voor hun tijd, zijn bewaard.

Dit plein, nu integraal deeluitmakend van de nieuwe aanleg van de "groene boulevard" van de stad, was midden 19de eeuw een als stadswandeling opgevat plein dat de start zou worden van de promenade op de geslechte stadsvesten. Een 1846 gedateerd aanlegplan van architect L. Spaak voor het plein bleef bewaard (1). Kenmerkend voor de tijd is dat slechts een zesde van de beschikbare breedte bestemd was voor de rijweg (als "pavé" aangeduid) die mettertijd rond de hele stad zou lopen. De muren en gebouwen aan de stadskant zouden worden afgeschermd door een bomenrand van wel 8 à 10 meter breed en met een kronkelend tracé zoals de tijdsmode het vroeg. De rest zou aangelegd

▲
Het Leopoldplein
in Hasselt, zoals
J. Hoolans het rond
1860 zag
(Brussel, KB,
Prentenkabinet)

worden als “*des pelouses de gazon arrangés en jardin anglais*” met een levende haag of een houten afsluiting aan de kant van de kassei. In de bocht van het tracé zou een deel van de omgrachting niet worden genivelleerd om zodoende een heuveltje te kunnen behouden voor een kleine tempel of een rustiek paviljoen dat uitkijk zou bieden op de spoorweg. Inderdaad kwam aan de overzijde het tweede station van Hasselt.

Dat dit paviljoentje in rustieke stijl werd gebouwd, getuigt de lithografie van J. Hoolans van rond 1860. Een ‘Engelse’ aanleg werd het evenwel niet. De litho toont in tegendeel rechte lijnen, zowel voor de wandelpaden als voor de kassei rechts; het plein was toen al aan beide zijden bebouwd. De grasstroken zijn langwerpige karpetten geworden met in rij geplante bomen, onderbroken voor een rond heestermassief. Dit is een ontwerp uit de jaren 1852-1856 van de Hasseltse tuinarchitect Jan Creten (1830-1910), – op wiens naam ook het stadspark van Sint-Truiden staat, de aanleg van het park bij het kasteel van Bokrijk en dat van Kiewit. Het paviljoen figureert ook op postkaarten. Het werd in rustieke stijl uitgevoerd met een strodak met lantaartje. De structuur bestond uit knoestige stammen die verbonden waren met takken als balu-

strade. Ook voor de banken van het plantsoen hield men zich aan de rustieke stijl met pseudo boomtakken als leuning.

NOOT

(1) M. BUSSELS, *Hasselt 750 jaar stad 1232-1932*, Hasselt, 1982, p. 140-141.

HASSELT: RESIDENTIE VAN DE GOUVERNEUR LOMBAARDSTRAAT NR. 25

(niet toegankelijk voor het publiek)

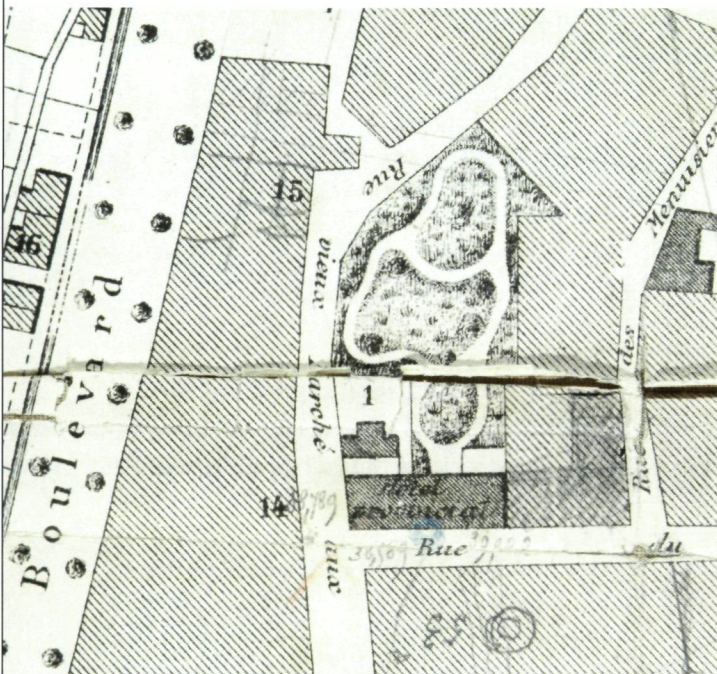
Beboomde stadstuin, nagenoeg 85 a groot en in meerdere fasen tot stand gekomen, als tuin bij de residentie van de gouverneur, een meermaals verbouwde en aangepaste constructie vertrekkend van een eind 18de-eeuws huis. De tuin ligt deels achter het Provincieraadsgebouw (nu Rechtbank van eerste aanleg) in neo-Vlaamse renaissancestijl, door Paul Saintenoy in de jaren 1893-1913 gebouwd.

De kern van de gouverneursresidentie is het classicistisch hotel Vanderstraeten uit 1797-1809, dat een eerste maal werd uitgebreid in 1840 naar ontwerp van Lambert Jaminé, daarna in 1860 vergroot werd en nogmaals heringericht de laatste jaren van de 19de eeuw (1).

De eerste tuin in landschappelijke stijl dateerde uit de tweede helft van de 19de eeuw. Op de kadastrale opmetingsschetsen (2) noteerde men in 1889 de bouw van een serre en broeikas, in 1879-1881 twee zomerhuisjes en in 1896 een wintertuin. Een bewaard ontwerp uit 1902 van Saintenoy voor een geometrische tuin werd niet uitgevoerd. Een nieuwe aanleg in landschappelijke stijl volgde in 1905-1909, na de uitbreiding langs de Schrijnwerkersstraat, naar ontwerp van Biddaer, een ingenieur van het Ministerie van Openbare Werken. De recente herziening van de tuin gebeurde door landschapsarchitect Bernard Nolens in 1985, echter met behoud van de bestaande bomen. De ijskelder werd toen opgevuld.

De tuin is rechtstreeks toegankelijk via een inrijpoort aan de Dokter Willemstraat uit de tweede helft van de 19de eeuw. Hij is begrensd door een verhoogde bakstenen tuinmuur in twee soorten

▼ De tuin van het hotel van de gouverneur, zoals hij werd afgebeeld in de *Plan guide de la ville de Hasselt*, door Ceulemans (schaal 1/2500) (Hasselt, RA, Kaarten en plannen, nr. 408, detail)

baksteenmetselwerk (twee bouwfases), die het afgesnuit beloop van het straattracé volgt, wordt geleed door lisenen en is afgewerkt met een rollaag. De hoge houten inrijpoort is gevat tussen pijlers met sokkel voorzien van kegels van blauwe hardsteen als schamppaal, een geringd bakstenen masief met uitspringende bolschijf en een diamantpunt als deksteen.

Langs de Schrijnwerkerstraat is er eveneens een monumentale tuinmuur in eclectische stijl, naar ontwerp van Paul Saintenoy, daterend uit het begin van de 20ste eeuw (1). Hij telt dertien muurtraveeën plus twee identieke inrijpoorten. De hoge muur is van baksteenmetselwerk met gebruik van blauwe hardsteen voor de plint, de schamppalen, de dekstenen en de decoratie. Elke travee is voorzien van een rechthoekige spiegel van baksteen met diamantpunt van blauwe hardsteen in de hoeken en muurpilasters met sokkel, basis, ring en kapiteel van blauwe hardsteen. De muur heeft uitgesleten knipvoegen en is bekroond met een laag hek van smeedijzer tussen afgeschuinde vierkante pijlers van hardsteen met geprofileerde sokkel en kapiteel. De hoge vierkante hekpilasters combineren eveneens het baksteenmetselwerk met hardsteen voor de gebouchardeerde ringen en het kapiteel met eikelbekroning. Het hek is van smeedijzere met vierkante stijlen, dubbele onder- en tussenregels en klimmend beloop voor de bovenregel; de hoge makelaar is bekroond met een smeedijzeren kruisbloem. De ronde onderspijltjes en spijlen zijn afwisselend getorst met een knoop en uitlopend op een ovale ring. De metalen poortvleugelplaat is versierd met sterren.

BOMEN

Gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*) (118 cm), gewone mispel (*Mespilus germanica*), gewone taxus (*Taxus baccata*), gewone vleugelnoot (*Pterocarya fraxinifolia*), grootbladige linde (*Tilia platyphyllos*), Hollandse linde (*Tilia x vulgaris*), witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*) (165 cm), pagodenboom (*Cercidiphyllum japonicum*), gewone trompetboom (*Catalpa bignonioides*), zuilvormige eik (*Quercus robur* 'Fastigiata'), naast tamme kastanje (*Castanea sativa*) (356 cm), *Koelreuteria paniculata subsp. apiculata* (48 cm) (3).

NOTEN

- (1) W. DRIESEN, R. RASKIN, *Het provinciehuis te Hasselt*, in Het tijdschrift van het Gemeentekrediet, nr. 196, p. 5-26. Alle historische gegevens zijn hieruit geput.
- (2) Hasselt, AK, Opmetingsschetsen.

- (3) De metingen zijn voor een deel gebaseerd op M. ANDRES, R. DENEFF, *Inventaris van de bomen en houtachtige gewassen in de binnenstad van Hasselt*, onuitgegeven rapport van de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg, 18 oktober 1976.

HASSELT: LUIKERSTEENWEG

Tussen de Luikerpoort en de Toekomststraat, wordt de onpare straatkant van de Luikersteenweg (tegenover het Park van Villers) gekenmerkt door een reeks al dan niet alleenstaande huizen (nummers 33 tot 61), gelegen in ruime tuinen met voortuinhekken. De hoge, nagenoeg 70 à 100 jaar oude bomen en de mooie hekken uit de tweede helft van de 19de eeuw, bepalen er het straatbeeld. Kadasteronderzoek laat er de wording van zien. Op het Primitief kadasterplan van 1812 (1) liggen hier, buiten de stad en aan de voet van de standsomwalling, talrijke kleine vierkante tuinperceeltjes met één schaars paviljoen (op perceel 82). Vanaf 1850 smelten een aantal perceeltjes samen tot grotere tuinen en worden de paviljoenen talrijker (2). In 1852 krijgen deze gebouwtjes, die alle onderkelderd zijn, een eigen kadastrummer en zijn ze dus belastbaar; in de tweede helft van de 19de eeuw worden ze talrijker. Einde van de 19de eeuw worden de percelen grenzend aan de straat geleidelijk bouwrijp gemaakt en verschijnen er belangrijke burgerwoningen met voortuin, een proces dat in het interbellum wordt afgerond. De toegang tot de achterliggende kavels met paviljoen wordt verzekerd dankzij twee voetgangersstraatjes: het Windstraatje dat leidt naar een beluik met kleinere huizen en één naamloze doorgang tussen huis nr. 41 en nr. 45 die ook sommige tuinen van de Weggevoerdenstraat bedient.

Een aantal tuinen is vandaag in kiezel omgezet in functie van de auto en de meterslange ligusterhagen op de perceelsgrenzen zijn hier en daar al door draadafsluitingen vervangen. Ook de hekken en poorten bleven niet overal ongeschonden bewaard en vertonen achterstallig onderhoud.

NOOT

- (1) Hasselt, AK, Primitief plan van Hasselt Sectie E, 1812 door Groulard.
- (2) De paviljoentjes konden niet worden bezocht en zijn dus van op afstand beschreven.

HASSELT: VILLATUIN

LUIKERSTEENWEG NR. 33

19de-eeuwse hekken en belangrijke boom bij een in 1946 vergrote villa van 1903.

Dit goed illustreert op treffende wijze de hierboven geschetste evolutie. De huidige configuratie van het terrein kwam tot stand na verkavelingen en herverkavelingen van percelen, vanaf 1852 tot in 1961(1), jaar waarin de huidige toestand ontstaat. De evolutie is in de site afleesbaar.

De villa, ingeplant op een lichte verhevenheid in de hoek van de kavel, werd kadastraal genoteerd in 1903 en vergroot in 1946, na verwerving van een strook over de rechter perceelsgrens. De tuin is vandaag een halve ha groot, heeft achteraan een tuinpaviljoen uit het midden van de 19de eeuw en de voortuinbreedte ontstond pas in 1961, toen het naburige linkerperceel werd verworven.

Dit kan men ook afleiden uit het meterslange voortuinhek dat twee verschillende modellen vertoont. Beide hekken dateren uit de tweede helft van de 19de eeuw. Het eerste hek van 7 traveeën (ter hoogte van het huis) wordt geritmeerd door stijlen bestaande uit twee vierkante stangen met gespiegelde volutes links en rechts van een hogere spijl met kruisbloem waarmee ze bovenaan in volutevorm zijn verbonden. Het vaste hek heeft vierkante onder-, tussen- en bovenregels, dunne spijlen met lanspunten en onderspijltjes met gevlamde punt. Het poorthek is van dezelfde makelij maar heeft hoger doorlopende en door een liggende voluut op de bovenregel ondersteunde spijlen en hangt tussen twee gietijzeren poortpijlers, bekroond met een siervaas. Het tweede hek telt vijf ongelijke traveeën, heeft gelijkaardige maar hogere, samengestelde stijlen en wordt gekenmerkt door ronde spijlen die om de twee alternerend, bovenaan half rond verbonden zijn. In de traveeën die het voetgangersdeurtje flankeren, volgen deze verbonden spijlen een klimmend beloop naar de nog hogere deurstijlen, die verankerd worden door een gebogen bijkomende bekronende regel. Het voetgangershekje volgt hetzelfde model en is met gespiegelde volutes bekroond.

De voortuin klimt vrij sterk op naar het huis en wordt gedetermineerd door een monumentale, gente bruine beuk met drie stammen. Verder groeit er taxus, hulst en hazelaar en de plantvakken zijn

omlijnd met een buxushaag. De zijtuin heeft een gingko biloba en heeft een brede rechte, door buxushagen afgelijnde oprit naar het afsluithek van het achterste perceel. Het is een laag hek met vierkant stijl- en regelwerk en spijlen met lanspunten en klimmend beloop naar de makelaar, opgevangen door een liggende voluut.

De als parkeerplaats gebruikte tuin verdient een beter lot en ook het onderhoud laat te wensen over.

NOOT

(1) Hasselt, AK, Opmetingsschetsen 1850,83; 1852,21; 1880,36; 1892,12; 1903,33; 1961,2.

HASSELT: TUINPAVIJOEN

LUIKERSTEENWEG ACHTER NR. 33

Neogotisch tuinpaviljoen uit het midden van de 19de eeuw.

Het door taxusbomen beschaduwde paviljoentje achter de villa, is tussen de bomen door, zichtbaar vanaf het steegje tussen nr. 41 en 45. Het is een witgeschilderd onderkelderd gebouwtje van het midden van de 19de eeuw, in neogotische stijl met verzorgd uitgevoerd houtwerk met roedeverdeling.

HASSELT: VILLATUIN

LUIKERSTEENWEG NR. 37

Huis, tuin en voortuinhek van 1926, herzien in 1951 en tuinpaviljoen in neoclassicistische stijl uit midden 19de eeuw.

Door de inplanting van het hoog, half vrijstaand huis dat kadastraal werd geregistreerd in 1926, is het perceel verdeeld in een kleine voortuin, een ruime zijtuin (kadastraal het naburig linker perceel) en een achtertuin met paviljoen dat al in 1880 bestond. Het huis kreeg in 1951 achteraan een kleine uitbreiding en toen werd ook de tuinaanleg herzien (1).

Een meterslang hek van een ongewone makelij, begrenst het goed aan de straatzijde en dateert vermoedelijk uit dezelfde periode als het huis. Het telt

◀ Twee tuinpaviljoenen in achterliggende percelen aan de Luikersteenweg nr. 33 en 37 (foto O. Pauwels)

dertien traveeën, waaronder twee poorthekken. Het traveeritme wordt aangegeven door een spijl waarvan de vlamspunt in een ring ingeschreven is en het hek bestaat uit tot ruiten gesmede dunne platte staven geklonken tussen een boven- en onderregel. De poorthekken zijn van hetzelfde model. De tuin is op de linker perceelsgrens begrensd door een tientallen meters lange haag van taxus en op de achterste smalle zijde werd na de verkaveling van het perceel een afsluiting van betonplaten geplaatst. Een pad van flagstones leidt naar de voordeur en naar de uitbreiding. Het laat een oude treur-es en ook een kleine waterbekken met fonteintje van flagstones links liggen, elementen uit de heraanleg van de tuin in 1951. Verder groeien er naast hulst, laurier, taxus en berk, geen oudere, hoge bomen. Op het grasveld staat het ouder paviljoen, al in 1852 geregistreerd maar vermoedelijk later bewerkt: een vierkant gebouwtje met gecementeerde gevels, een lessenaarsdak, een rondboogvormige deur en twee vensters. De in de cementering aangebrachte decoratie als hoekpilasters, blindboogjes, geprofileerde gevellijst en de omlijsting met neuten, imposts en sluitsteen verlenen het gebouwtje op een licht verhoogde begane grond een neoclassicistisch karakter.

NOOT

(1) Hasselt, AK, Opmetingsschetsen.

HASSELT: VILLATUIN LUIKERSTEENWEG ACHTER NR. 37

Eclectisch tuinpaviljoen met Byzantijnse inslag uit het midden van de 19de eeuw.

Achter nr. 37 ligt een achthoekig paviljoen met Byzantijns silhouet, uit het midden van de 19de eeuw, bereikbaar via een steegje tussen de ligusterhagen van de tuinen der huizen nr. 41 en 45. Van op afstand gezien, is het een onderkelderd bakstenen gebouwtje onder een typisch en complex koepeldakje uitlopend op een lantaarn en geflankeerd door de frontons die elke gevelzijde bekronen. Elke zijde is voorzien van een rondboogvenster of -deur met gekleurd glas en wit geschilderd houtwerk met mooie roedeverdeling en roosvorm in de bovenlichten. Het is omringd door schijncipres, taxusbomen en hulst.

NOOT

(1) Hasselt, AK, Opmetingsschets.

HASSELT: VILLATUIN

LUIKERSTEENWEG NR. 41

**Voortuinhek bij de villa van 1903 en goed bewaard
tuinpaviljoen in rustieke stijl met picturaal gebruik van
baksteen, uit 1895.**

► De bewaarde
hekipijlers in het
voetwegeltje naast
Luikersteenweg
nr. 41, gaf vermoede-
lijk toegang tot
een achterliggend
tuinperceel

Achter de eclectische villa, kadastraal geregistreerd in 1903 en voorafgegaan door een nu in kiezel gelegde voortuin met een hek van dezelfde makelij als nr. 37, ligt een achtertuin met rustiek paviljoen van 1895 (1). Het is afzonderlijk toegankelijk via het steegje tussen nr. 41 en 45 en door een draadhek gescheiden van de tuin van nr. 41. De doorgang zelf is afgesloten door een eenvoudig poorthekje en in het steegje, in de met klimop begroeide draadafsluiting van nr. 41, staan twee hekipijlers van blauwe hardsteen met sokkel en geprofileerde deksteen. Het is de restant van een verdwenen smeedijzeren hek en het overblijfsel van de oudere, boven geschetste configuratie van rond het midden van de 19de eeuw. Nu hangt er een recent poortje van holle buis.

Het paviljoen is een onderkelderd gebouwtje met picturaal gebruik van rode en gesinterde bakstenen onder een met windborden afgewerkt zadeldakje.

► Het pittoreske
tuinpaviljoen
van Luikersteenweg
nr. 41

In de naar het huis gekeerde voorgevel is gesinterde baksteen gebruikt voor de hoekkettingen, de venster- en deuromlijstingen, het oculus in de geveltop en de decoraties. De muuropeningen behouden mooi houtwerk gevuld met veelkleurig glas. De trap en pui werden, van op afstand te oordelen, recent vernieuwd.

In het achterliggend tuinperceel, in de hoek met het steegje, groeit een monumentale linde met vijf takken (*Tilia spec.*).

NOOT

(1) Hasselt, AK, Opmetingsschetsen.

HASSELT: VILLATUIN

LUIKERSTEENWEG NR. 45

Voortuin en hek bij een villa van 1899.

De neoclassicistische in 1899 geregistreerde villa (1), later rechts uitgebreid tot op de perceelsgrens, wordt voorafgegaan door een voortuin met goed bewaard straathek van giet- en smeedijzer uit dezelfde periode. Het telt vijf traveeën plus een

▲
Het toegangshek
van de heraan-
gelegde voortuin
van Luikersteenweg
nr. 45
(foto O. Pauwels)

inrijhek. Composietstijlen met bovenaan samengebonden stijlen die onderling verbonden zijn door gekruiste volutes tussen gespiegelde U-motieven, tweemaal boven elkaar geplaatst, ritmeren het vaste hek. Dat heeft van lanspunten voorziene ronde spijlen tussen een boven- en onderregel en heeft een geajoureeerde sokkel van gietijzer met bloemmotief op de ruitvormige kruising van de banden. Het poorthek hangt tussen polygonale hekpijlers van gietijzer met sokkel, deksteen en bekronende vaas. De poortvleugels volgen het model van het vast hek, maar de spijlen hebben een naar de makelaar klimmend beloop, gestut door liggende voluten. De voortuin werd recent heraangelegd, maar in de linkerhoek blijft een formatie rotsblokken over als getuigen van een verdwenen gloriëtte. Verder overleefden twee oude exemplaren in bol gesnoeide bonte scherpe hulst (*Ilex aquifolium* 'Argenteomarginata') en een taxusboom.

NOOT

(1) Hasselt, AK, Opmetingsschets.

HASSELT: VILLATUIN LUIKERSTEENWEG NR. 47

1924 gedateerde villa met tuin, lange ligusterhaag met poorthek en voortuinhek.

Deze alleenstaande, tot tegen de perceelsgrens geschoven villa in versoberde eclectische stijl, is 1924 gedateerd in de geveltop en bezit een tuin die links begrensd wordt door een meterslange ligusterhaag, die ook het steegje bepaalt. Ze is ter hoogte van het achteraan gelegen dienstgebouw onderbroken door een nu met bamboe gedicht spijlenhek tussen bakstenen pijlers.

Het smeedijzeren voortuinhek van vijf traveeën op een voet van blauwe hardsteen plus een poorthek, heeft zwaar stijl- en regelwerk met onder-, tussen- en bovenregel, onderspijltjes en spijlen met vlam-punt. Het traveeritme wordt aangegeven door composietstijlen gevormd door twee op een voluut eindigende stijlen die bovenaan zijn samengebonden met de hogere op een vlam eindigende tussen-spijl, onderaan onderling verbonden met gespiegelde volutes in twee registers boven elkaar. Het poorthek volgt het zelfde model.

In de voortuin, waarvan de perken afgelijnd zijn door geëmailleerde kammen, groeien een treures, een notelaar en verder hazelaar en aan de voet van het huis in bol en cilinder gesnoeide buxus en taxus.

HASSELT: VILLATUIN LUIKERSTEENWEG NR. 49-51

Smeedijzeren gloriëttes en voortuinhekken bij gespiegelde gekoppelde villa's van 1892.

De voortuinen van deze gespiegelde, architecturaal nagenoeg identieke huizen uit 1892 (1) zijn onderling gescheiden door een ligusterhaag en hebben een verschillend straathek van smeedijzer uit dezelfde periode.

Geen van beide hekken bleef volledig bewaard: bij nr. 49 verdween de rechtertravee door de inrichting van een garage en bij nr. 51 ontbreekt het poorthek.

► Het inrijhek en de met blauwe regen overgroeide smeedijzeren gloriëtte van de voortuin Luikersteenweg nr. 51

Het vast hek van nr. 49 heeft vierkant stijl- en regelwerk, onderspijltjes eindigend in vlamvorm en ronde spijlen die door middel van een gespiegelde krul op de bovenregel verankerd zijn. De stijlen zijn bovenaan onderling halfcirkelvormig verbonden. Het bewaarde poorthek heeft vierkant stijl- en regelwerk, onder-, tussen- en bovenregels, en spijlen met lanspunt en klimmend beloop naar de makelaar, opgevangen door een liggende voluut. Het hangt tussen twee neoclassicistische gietijzeren zuilen met geprofileerde sokkel en kapiteel, bekroond met een goedendag.

Het overblijvend vaste hek van nr. 51 wordt geritmeerd door composietstijlen gemaakt van twee op een voluut eindigende stijlen die bovenaan zijn samengebonden met een tussenliggende hogere spijl en onderling verbonden zijn door gespiegelde voluten in twee registers boven elkaar en voorzien van een ring. Het hek heeft dunne spijlen die om de twee onderling halfcirkelvormig zijn verbonden.

In de hoek van elke tuin staat een ronde gloriëtte van smeedijzer, dat van nr. 49 krom getrokken door de oude blauwe regen (*Wisteria sinensis*) die het stut, dat van nr. 51 een exacte nieuwe replica ervan.

De geajoueerde trap van gietijzer naar de voordeur van nr. 49 werd in het buurhuis vervangen door een nieuwe trap van blauwe hardsteen.

De tuin is op de linker zijde begrensd door een lange ligusterhaag, die ter hoogte van de achtertuin onderbroken wordt voor een hekje, wat mogelijk aantoont dat ook hier aanvankelijk een doorgang liep naar het achterliggend buurperceel, dat nu in kiezel ligt en parking (nr. 53) is geworden.

NOOT

(1) Hasselt, AK, Opmetingsschets.

HASSELT: VILLATUIN

LUIKERSTEENWEG NR. 55-57-59

Voortuinhekken van in groep gebouwde huizen van 1912.

De drie gekoppelde en in groep gebouwde huizen onder doorlopend mansardedak, kadastraal in 1912 geregistreerd, hebben voortuinenhekken van bandijzer; een zwaarder kaliber werd voor de stijlen gebruikt, de platte spijlen zijn bovenaan gespleten en omgekruld en worden door de regels van dubbel bandijzer omvat.

NOOT

(1) Hasselt, AK, Opmetingsschets.

HASSELT: VILLATUIN

LUIKERSTEENWEG NR. 61

Giet- en smeedijzeren voortuinhek en enkele hoge bomen, bij de villa van 1903.

De voortuin van de imposante, licht verhoogd gelegen villa in neoclassicistische stijl, kadastraal in 1903 geregistreerd(1), is van de straat gescheiden door een smeed- en gietijzeren hek van acht traveeën, inclusief de twee symmetrisch geplaatste poorthekken. Het traveeritme en de poorthekken zijn gedetermineerd door gietijzeren zuiltjes met sokkel, geprofileerde schacht en sierpotje. Het vaste hek heeft een geajoueerde met roosjes versierde onderbouw, korte vlampunten als onderspijltjes en spijlen met lanspunt en krul als verankering. De poortvleugels hebben eveneens een geajoueerde

onderbouw en een naar de makelaar klimmend beloop van de spijlen, opgevangen door liggende volutes. Het linker poorthek ontbreekt.

In de voortuin staan links een oude, in vorm gesnoeide taxus (*Taxus baccata*) en een schijncipres en rechts, parallel met de perceelsgrens, een veldesdoorn (*Acer campestre*), een linde (*Tilia spec.*) en de ruïne van een boom op rij. De met liguster omhaagde achtertuin heeft een vermeldenswaardige beuk en een kastanje.

Tot 1903 stond ook hier enkel een tuinpaviljoen.

NOOT

(1) Hasselt, AK, Opmetingsschets.

▼
De voortuin
met hek van de
dubbelvilla Luiker-
steenweg nr. 62-64
(foto O. Pauwels)

HASSELT: VOORTUINHEKKEN LUIKERSTEENWEG NR. 62-64

Voortuinhek uit het begin van de 20ste eeuw bij een dubbelvilla uit dezelfde tijd.

De voortuin van deze vrijstaande dubbelwoning uit het begin van de 20ste eeuw is voorafgegaan door een voortuin met een hek van elf traveeën en twee nu ontbrekende poorten, uit dezelfde periode. Het hek staat op een plint van breukstenen en is geritmeerd door de licht gebogen tussenregels en door de hogere, vierkante stijlen die in de plint verankerd en bovenaan gesplitst en omgekruld zijn. De regels zijn gemaakt van dubbel bandijzer waarop de op een gestileerd bloemmotief uitlopende platte spijlen zijn genageld. Het hek sluit links half rond op de bakstenen tuinmuur aan en was rechts langer.

HASSELT: VOORTUINHEKKEN

LUIKERSTEENWEG NR. 66-74

Voortuinhekken uit begin 20ste eeuw bij een groep huizen uit dezelfde tijd.

De gevels van de vijf achteruitliggende rijhuizen uit het begin van de 20ste eeuw, zijn gedecoreerd met kleurrijke keramiektegels, nr. 66 voorzien van de naam 'Villa des Roses'. Ze werden in groep gebouwd en de voortuinen hebben dan ook het zelfde afsluithek. Het bestaat uit dubbele U-profielen voor de onder- en dubbele bovenregel en platte gepunte spijlen, onderling verbonden door voluten. De poortjes volgen het zelfde patroon maar de hogere stijlen hebben gespleten punten en een kruisbloem.

HASSELT: VILLA LES GLYCINES

LUIKERSTEENWEG NR. 133

▼ Een modernistische tuin werd tijdens het interbellum geïntegreerd in het landschappelijk parkje van de villa Les Glycines aan de Luikersteenweg nr. 133 te Hasselt

(niet toegankelijk voor het publiek)

Modernistische tuin uit het interbellum, aangelegd in een ouder, beboomd villaparkje uit het begin van de 20ste eeuw, in de as van de woning, eertijds villa Les Glycines, geschreven op de verdwenen ingangspoort.

In 1857 werd hier de 'Hefveldstatie' gebouwd aan de spoorwegverbinding tussen de lijn naar Aken en de lijn naar Landen; het was het tweede stationsgebouw van Hasselt waarvan J. Hoolans in 1861 een tekening maakte. Na de komst van de 'Centrale statie' (op de plaats van het huidige station) in 1866 geraakte het in onbruik. In 1906 werd op die plaats de huidige villa in 'Normandische' stijl op het kadaster genoteerd, samen met het alleenstaand bijgebouw in de hoek van het perceel; het staat op naam van rechter Marie Michel Nys (1). In 1924 vond hier de eerste Sint-Salvatorkliniek onderdak die in 1926 naar haar huidige site, het oude Hollandhof verhuisde. Tijdens het interbellum was dokter Feytongs eigenaar van de villa en hij moet, naast verbouwingswerken aan het huis, ook een interessante tuin in moderne stijl hebben aangelegd. Mogelijk was de modernistische architect Huib Hoste er de ontwerper van; die maakte immers onder meer ook verbouwingsplannen voor de kliniek waar Feytongs aan verbonden was. De nieuwe tuin bij de villa werd in 1945 gekadastreerd (2). De villa verviel tijdens de oorlog en werd in 1949 eigendom van de familie Cools-Theunissen die herstelwerken uitvoerde. Deze tuin bestaat nog. Ten zuiden sluit hij aan bij de woning, die gelegen is in een ouder, beboomd parkje uit het einde van de 19de eeuw. Onder meer door een zware storm van 1953 sneuvelden enkele oude bomen (3).

Kenmerkend voor deze modernistische tuinstijl is het gebruik van breuksteen voor de keermuren en voor sommige paden en 'flagstones' voor het terras, voor sommige andere paden en voor de stapstenen naar de rozenpergola. De tuin ligt verdiept en heeft een centraal waterbekken, ingeschreven in een rechthoek met spiegelbogen.

Het ouder parkje is niet meer dan een grasveld met bomenrand en een omlopend pad met ondermeer een rustieke zitbank van cementtakken, uit het begin van de 20ste eeuw. Aan de straatkant is het begrensd door een lage bakstenen muur uit de 20ste eeuw, gedubbeld door een groenblijvende haag van prunus. Het inrijhek is van recente, industriële makelij.

BOMEN

Naast gewone esdoorn met bont blad (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii'), amberboom (*Liquidambar styraciflua*), Amerikaanse eik (*Quercus rubra*), Californische schijnpijp (*Chamaecyparis lawsoniana*), gewone es (*Fraxinus excelsior*), gewone haagbeuk (*Carpinus betulus*), gewone plataan (*Platanus x his-*

panica), gewone taxus (*Taxus baccata*), Japanse notenboom (*Ginkgo biloba*), Japanse honingboom (*Sophora japonica*), Koelreuteria paniculata, Magnolia x soulangeana, sierappel (*Malus floribunda*) (typisch voor het interbellum), Noorse esdoorn (*Acer platanoides*), gewone esdoorn met purperrode bladonderkant (*Acer pseudoplatanus* 'Purpureum'), rode bastaardpaardekastanje (*Aesculus x carnea*), tamme kastanje (*Castanea sativa*), Ierse taxus (*Taxus baccata* 'Fastigiata'), gewone trompetboom (*Catalpa bignonioides*), tulpenboom (*Liriodendron tulipifera*), witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*) (285 cm), zilverlinde (*Tilia tomentosa*), zuilvormige blauwe spar (*Picea pungens* 'Koster') en zomereik (*Quercus robur*). Ook zilveresdoorn met ingesneden blad (*Acer saccharinum* 'Laciniatum') (287 cm), treurbeuk (*Fagus sylvatica* 'Pendula') (243 cm), bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') (352 cm) en grauwe abeel (*Populus x canescens*) (288 cm).

NOOT

- (1) L. COOLEN, *Spoorwegstation of kasteel?*, Onuitgegeven nota, s.d.
W. ROGGEN, *150 jaar spoorweggeschiedenis in Hasselt*, Hasselt, 1997.
- (2) Hasselt, AK, Opmetingsschetsen.
- (3) Inlichtingen werden verkregen van de heer Mon Impe, mevrouw Lea Martens-Willems, mevrouw Lieve Roessel-Cools en de heer René Christiaens, waarvoor dank.

HASSELT: VILLATUIN

LUIKERSTEENWEG NR. 138

Bewaarde tuinaanleg van de jaren 1950 bij een villa van 1955.

Bij de ruime in 1955 gekadastreerde (1) villa in cottagestijl, hoort een voortuin met bewaarde aanleg uit deze periode. Paden van gestampte aarde verdeelen de ruimte in een centrale zone geaxeerd op de erker van het huis en randstroken rondom. De centrale rechthoek wordt bepaald door vier L-vormige grasperkjes die de hoeken aflijnen en door vier buxusbollen op rij op de twee lange zijden. In het midden ligt een verdiepte zone waarvoor gebruik werd gemaakt van flagstones voor de lage keermuurtjes, de trappen, de omzoming van het waterbekken met fonteintje en de paden daar naar toe. In de randzone, voorbehouden voor bloeiende of kleurbrengende planten, struiken (magnolia, lau-

▲ De geometrische tuinaanleg met waterpartij, gesnoeide hagen en flagstones,

typisch voor het interbellum, van Luikersteenweg nr. 138

rierkers, kerspruim, hulst) en bomen (Italiaanse populier op de grens) staan ook gesnoeide haagmassieven van taxus, die rechts onder meer een zone met een hardstenen bank omringen. De rechter perceelsgrens is afgezet met een ligusterhaag.

Het geautomatiseerd buishek aan de straat is van recente makelij.

BOMEN

Fijne spar (*Picea abies*), vederesdoorn (*Acer negundo*), hulst (*Ilex aquifolium*), Noorse esdoorn (*Acer platanoides*), Ierse taxus (*Taxus baccata* 'Fastigiata').

NOOT

- (1) Hasselt, AK, Opmetingsschetsen.

HASSELT: VILLATUIN

LUIKERSTEENWEG NR. 143

Onvolledig bewaard geheel van een siertuin, kleine boomgaard en moestuin bij een voorstedelijke villa van 1905, aansluitend bij de typologie van tuinen voor nut en voor sier, zoals die traditioneel nog in de 19de en de eerste helft van de 20ste eeuw voorkwamen.

De tuin is begrensd door de Generaal Lemanlaan en de Paul Bellefroidlaan en ligt op het Hollands Veld. Een haag van éénstijlige meidoorn (*Crataegus monogyna*) sluit hem aan de zuid- en westzijde af en een haag van gewone taxus (*Taxus baccata*) aan de noord- en oostzijde.

De siertuin met inrit op de hoek ligt voor, naast en achter het huis, een 'Normandische' villa die haar stijlkenmerken, onder meer pseudo-vakwerk, onvolledig bewaart en die met een losstaand bijgebouw kadastraal in 1905 verschijnt, maar later aangepast werd (1). Bloemperken bevinden zich aan de voet van het huis en in het ietwat bolliggend grasperk ten noorden ervan. Een bomenrand en enkele solitairen ten westen zorgen voor geborgenheid en schaduw. Eertijds lag er een rondweg, een vijver met bruggetje, een gloriëtte en meerdere snoeivormen in gewone taxus (onder meer een grote en kleine beer en zetels), waarvan nog twee snoeivormen bij de ingang overblijven. Er gebeurden aanpassingen ten gevolge van de verbreding van de Luikersteenweg en van de Lemanlaan en er verdwenen onder andere ook gewone hazelaar (*Corylus avellana*), sneeuwbes (subsp. *laevigatus*) en tamarisk (*Tamarix pentandra*).

▼
De rij spalierbomen
in de nutstuin van
de villa aan de
Luikersteenweg
nr. 143)
(opname O. Pauwels)

De nutstuinen liggen ten zuiden. De oude boomgaard met hoogstammen telt ook leipen (spaliers) tegen de achtergevel van het wagenhuis. De moestuin heeft koude bakken, bedden voor groenten en voor kleinfruit en parallel aan de steenweg een rij vrijstaand leifruit (contrespaliers). Een vernieuwde serre leunt tegen de dienstvleugel aan. De eigenaars bewaren de aantekeningen over boomsoorten, prijzen en aanplantingen voornamelijk van fruitbomen, sedert de jaren 1925 (2).

BOMEN

Ruwe berk (*Betula pendula*), bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), Californische schijnjuncipres (*Chamaecyparis lawsoniana*), Oosterse levensboom (*Thuja orientalis*), gewone es (*Fraxinus excelsior*), gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*), grootbladige hulst (*Ilex x altaclarensis*), grootbladige linde (*Tilia platyphyllos*), gewone moerascipres (*Taxodium distichum*), Noorse esdoorn (*Acer platanoides*), gewone taxus (*Taxus baccata*), vederesdoorn (*Acer negundo*), witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*).

NOOT

- (1) Hasselt, AK, Opmetingsschets.
- (2) Met dank aan de familie Spaas voor de inlichtingen.

HASSELT: KASTEEL VAN HENEGAUW

LUIKERSTEENWEG,
HOEK KASTEELLAAN

Grotendeels recent verloren gegaan kasteeldomein, op oudere site met een goed gedocumenteerde geschiedenis en een later herzien, in het eerste kwart van de 19de eeuw gesignaleerd vroeg-landschappelijk park.

Slechts de ruïne van het kasteel en de behouden 19de-eeuwse voormalige boerderij ten noordoosten, gelegen in het gehucht Trekschuren, getuigen van de aanwezigheid van een historisch goed. De geschiedenis en ontwikkeling van klooster tot kasteel met een industriële uitbating en de ondergang door de 'stedenbouwkundige veroordeling', zijn exemplarisch voor veel verloren parken en tuinen.

▲ Het Primitief kadasterplan van 1813, herzien in 1839, met het kasteel 'Henegauw' in het Hasseltse gehucht Trekschuren (Hasselt, AK)

◀ De Dépot-kaart van 1897 geeft het kasteel van Henegauw met ten zuiden het parkbos en ten noorden het kasteelpark van Trekschuren (Brussel, NGI)

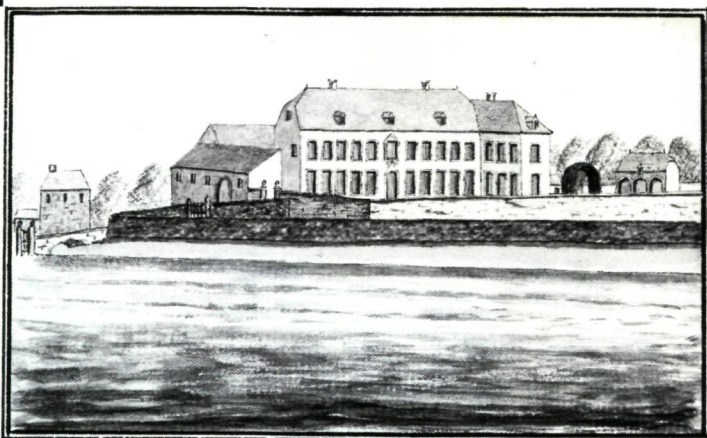
Een klooster van reguliere kanunniken van Sint-Augustinus wordt op deze plek in het cartularium van Herkenrode reeds in 1250 vermeld. Het werd naderhand een priorij die in 1693 eigendom werd van de kanunnikessen van het Heilig Graf van Bons Enfants in Luik, waardoor het de naam Bonifantengoed kreeg. Omstreeks 1660 was het nog slechts een boerderij. In 1731 was het bezit van ene mevrouw Gramme de Montpellier en van toen af was het een kasteeldomein met hoeve (1).

Les Délices du pays de Liège (2) vermeldt het goed als hof van plaisantie en verhaalt hoe de stichting gereleerd was aan de kinderloosheid, na tien jaar huwelijk, van Guillaume, heer van Henegauw, die Sint Anna beloofde een kapel te bouwen zodra daar verandering in kwam. Wat gebeurde. Het kasteel "d'un goût moderne" wordt beschreven met appartementen "onderling verbonden door een vestibule en een galerij", – een dispositie die toen vrij nieuw was. "De tuin – zo luidt het – ligt tegenover het kasteel en is ommuurd, evenals de bijgebouwen en de stallingen die een mooi gebouw vormen naast de inrijpoort. Die staat in verbinding met de grote steenweg".

Het kasteel is onder de benaming 'Couvent des Bons Enfants' en 'cense' op de Ferrariskaart (1774-1775) aangeduid. Het goed lag ten noorden van een bron-

rijk gebied en ook van de Mombeek en ten westen van de steenweg naar Tongeren, aan een dreef die er van aftakt en die voorbij het gebouwencomplex haaks verder loopt naar een uitgestrekt bos ten zuidwesten. Tussen de steenweg en de gebouwen lagen tuinen, zoals uit de beschrijving in *Les Délices* blijkt. Bonniver (circa 1825) kende het als kasteel 'Henegouw' en Vander Maelen (1851) die steeds aandacht besteedt aan industriële vestigingen, situeert er ook een 'Distillerie'.

Het Primitief kadaster van 1813, herzien in 1839 (3), geeft naast het kasteel, de branderij en de gebouwen (respectievelijk perceel nr. 702, 703, 704), een lustvijver (nr. 716), lusttuin (nr. 701 en 720), tuin (nr. 700), bos (nr. 710, 711, 714, 715), boomkwekerij (nr. 707), boomgaard (nr. 708), weide (nr. 712, 713, 717, 719), bouwlanden (nr. 709, 718, 724, 725 en 726) en twee dreven (nr. 722 en 723). De omgrachting ten zuiden en ten westen werd gekadastreerd als lusttuin (nr. 705 en 706). Wat gearceerd is interpreteren we als de gebouwen die recenter zijn dan de opmeting van 1813; immers in Limburg werden de activiteiten van het kadaster onderbroken en pas in 1840-41 hervat. De kadastrale legger (4) kent rentenier Frans Teuwens als eigenaar; hij bezat ook de historische Scherpesteenwinning. Blijkbaar was hij erfgenaam van P.G. Teuwens, lid van het Nationaal congres (5). De

▲ De tekening van
Henegauw door
Philippe de Corswarem
rem rond 1800
(Brussel, KB,
Prentenkabinet)

grillige vorm van de percelen nr. 714, 715, 716, 718 en 719, die ook op de Dépôt-kaart van 1878 bestaan, interpreteren we als een vroeg-landschappelijke of 'Engelse' tuinaanleg.

Het beeld dat Philippe de Corswarem (1759-1839) van Henegouws tekende, stemt overeen met dit gegeven. Het kasteel is een classicistisch gebouw van elf traveeën met haaks een lagere vleugel en een aanleunend poortgebouw dat mede een achterliggend bebouwd erf afsluit. Een gemetselde boogbrug over de gracht leidt via een poort tussen pijlers met bolbekroning naar het poortgebouw. Het gebouw tje met aanleunend lager deel dat hij links

▼ Kasteel
van Henegauw,
een ruïne
(foto O. Pauwels)

tekende, ligt op het kadasterplan net over de gracht (deel van perceel nr. 704). Naast het poortgebouw gaf een tweede poort tussen pijlers met bolbekroning toegang tot een ommuurde tuin ten oosten van het kasteel. Er was een hoog loverprieel in de as van de huisdeur en een drie traveeën groot tuinpaviljoen met mansardedak. Dit werd eveneens kadastraal opgemeten; het kreeg wel geen nummer maar maakt deel uit van perceel nr. 701. Rechts van de toegang, parallel met de gracht en aansluitend op de tuin, lag een tweede omhaagde tuin, toegankelijk via een poortje met hek. Achteraan tekende de Corswarem hoge bomen.

Op de Dépôt-kaarten (opname 1871, uitgave 1878, onveranderd op de in 1882 gereviseerde kaart van 1897) liggen de gebouwen ten westen van de steenweg naar Tongeren. Ze zijn beschermd door een U-vormige gracht, waarvan de zuidelijke arm veel langer is en parallel loopt met de toegangsreef. Een inrijpoort, over de gracht geeft toegang tot het erf, met in het midden de gebouwen, ten oosten een lusttuin, ten noorden een omhaagd vierkant tuinperceel en ten westen een boomgaard tussen de grachten. Vanaf de toegangsreef takken haaks twee parallelle wegen (de dreven perceel nr. 722 en 723 op het kadaster) af. De oostelijke is een dreef naar Wimmertingen (de huidige Herkerstraat), de westelijke loopt naar het als lustbos aangelegd 'Heerbosch'. Tussen beide wegen ligt een parkje met weiden omzoomd door beboomde stroken en twee langwerpige vijvers, waarvan de perceelsvormen min of meer overeenstemmen met die op het Primitief kadasterplan. De wandelwegen sluiten aan op het padenpatroon van het Heerbos. Dat heeft centraal een rond 'cabinet de verdure' met centraal een constructie, allicht een (jacht ?) paviljoentje, waarop men dankzij het rechte verbindingspad, zicht heeft vanaf de rondweg bij de vijver. Op de stafkaart, uitgave 1923, reiken de omliggende boomgaarden tot het park van het kasteel van Trekschuren.

Een prentkaart uitgegeven door B. Delée uit Haselt, geeft een beeld van het kasteel op het einde van de 19de eeuw. Het huis is makkelijk herkenbaar, maar onderging enkele wijzigingen die het in de 19de eeuw plaatsen. Een balkon werd over drie traveeën en boven de tuindeur toegevoegd en een volledig beglaasde wintertuin leunt tegen de korte oostelijke gevel aan. Het huis kijkt uit op een grasveld met vijf oranjerieplanten in witgeschilderde kuipen en drie ronde bloemperken. Twee klimrozen groeien naar het balkon en hoge loofbomen

laten een parkaanleg zowel links als rechts vermoeden. Nog later bouwde men tegen de korte zuidelijke gevel een halfgrond terras over twee niveaus in neoclassicistische stijl.

Op de stafkaart van 1937 met de terreinopname van 1933 is al een groot deel van het Herenbos geroid en van toen af aan ging het met het historisch goed bergafwaarts. Op de uitgave van 1962 zijn er toch nog enkele elementen die naar het verleden verwijzen: de gracht parallel met de toegangsweg, de dreef naar de Herkerstraat, en een restant van het park bij de vijver. De Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed (6) signaleerde in 1981 verder nog een haakse schuur achter de ruïne van het kasteel, een losstaand gebouw ten westen en een voormalige schuur met wapenstein van 1772 en jaarankers anno 1741. De jaren 1960-70 betekenden het verlies van het kasteel en zijn park, dat grotendeels werd verkaveld en dat op het gewestplan deels ook in parkgebied kwam te liggen. Men startte de afbraak en legde die stil, maar de geplande verkaveling van het uitgestrekt park ging door, zodat nu bij de trieste ruïne van het kasteel een villawijk aansluit, gebouwd ten koste van het 'Henegouws Bosch'.

Vanaf de steenweg, voert de oude toegang als oprijlaan in kassei naar het vroeger kasteelgoed, dat bereikbaar is via een bakstenen brug. Aan de nu droge gracht langs de steenweg, werd een recente afsluiting toegevoegd. Ten zuiden langsheen de Luikersteenweg, ligt nog een uitgestrekte oude, hoogstamboomgaard. De klare schim van de kasteelruïne is echter nog steeds een belangrijk gegeven op deze historische plek. De bomen werden niet opgemeten wegens niet bereikbaar.

BOMEN

Oudere exemplaren van zwarte els (*Alnus glutinosa*), moseik (*Quercus cerris*), scherpe hult (*Ilex aquifolium*), rode bastaardpaardekastanje (*Aesculus x carnea*) en witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*), ruwe berk (*Betula pendula*). Recente beplanting van Amerikaanse eik (*Quercus rubra*), scherpe hult, blauwe Atlasceder (*Cedrus libani* subsp. *atlantica* 'Glauc'), bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') en gewone beuk (*Fagus sylvatica*), Californische schijn-cipres (*Chamaecyparis lawsoniana*), fijne spar (*Picea abies*), gewone es (*Fraxinus excelsior*), gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*), Europese lork (*Larix decidua*), gewone haagbeuk (*Carpinus betulus*), jeneverbes (*Juniperus spec.*), gewone moe-

rascipres (*Taxodium distichum*), tamme kastanje (*Castanea sativa*), gele treurwilg (*Salix alba* 'Tristis'), gewone trompetboom (*Catalpa bignonioides*), Westerse levensboom (*Thuya occidentalis*), Weymouthsden (*Pinus strobus*), zomereik (*Quercus robur*).

NOTEN

- (1) *Bouwen door de eeuwen heen* ... deel 6N1, o.c., p. 392-393. J. DARIS, *Notices sur les églises du diocèse de Liège*, deel 2, Luik, 1871, p. 59.
- (2) P.L. DE SAUMERY(?), *Les Délices du pays de Liège*, (Liège, 1744), Anastatische herdruk, Brussel, 1977, deel 4, p. 282.
- (3) Hasselt, AK, Vóór-Primitief plan, 15 november 1812, door H. Groulard; herzien als Primitief plan in 1839, door Polus met wijziging van sommige perceelnummers.
- (4) Hasselt, AK, legger, 1844.
- (5) M. BUSSELS, *Hasselt 750 jaar stad: 1232-1982*, Hasselt, 1982, p. 106.
- (6) *Bouwen door de eeuwen heen* ... deel 6N1, p. 393.

BEZOEK: Enkel van af de openbare weg, juli 1996.

HASSELT: VOORMALIG KASTEEL TER POORTEN MAASTRICHTERSTEENWEG NR. 65

(niet toegankelijk voor het publiek)

Parkje in landschappelijke stijl met markant straathek bij het voormalig kasteel uit 1913, nu herbestemd als kantoorgebouw.

Ter Poorten is één van de voorbeelden van een oudere hoeve die in de loop van de 19de eeuw tot kasteel met park evolueerde. Op het Primitief kadasterplan van 1812 (1) ligt er aan de Pietelbeekstraat een hoeve met gebouwen in los verband, die in 1842 als de revisie van het plan wordt gemaakt, gereduceerd is tot twee schuin ingeplante, tegenover elkaar gelegen gebouwen. Later verdwijnen die ook en verschijnt er, nu naar de steenweg gericht, een ruime villa die als kasteel staat genoteerd en de naam draagt van de verdwenen hoeve. Ze wordt op het kadaster samen met een losstaand bijgebouw in 1913 gekadastréerd (2).

Het gebouw heeft de uitstraling die men van een begin 20ste-eeuws kasteeltje in de stadsrand verwacht. Twee bouwlagen op een verhoogde kelder-

▲ Een opvallend inrijhek, vermoedelijk uit begin 20ste eeuw, sluit het parkje van het kasteel Ter Poorten van de Maastrichtersteenweg af (foto O. Pauwels)

verdieping, een mansardedak met oeil-de-boeuf en dakkapel, en een polychroom gebruik van de bouwmaterialen: rode baksteen met speklagen en siermotieven in gele baksteen, blauwe hardsteen voor de vensterdorpels en lateien en witte hardsteen voor de loggia. Deze beslaat de drie centrale traveeën van het huis en is nu beglaasd. Rechts sluit er een paviljoenachtig risaliet op aan en links een vierkante toren met hoog schilddak en belvédère. Vandaag is ze als kantoorgebouw herbestemd, wat vanzelfsprekend ook repercussies heeft op het parkje dat is genoteerd op de stafkaart van 1949 (illustratie zie Pietelbeek).

Het goed bezit een markant, witgeschilderd straathek van smeedijzer op een vernieuwde bakstenen plint met betonnen dekstenen, van wel 23 traveeën plus een poorttravee. Het hek heeft dubbele stijlen met ingeschreven siermotief vertrekkend uit en eindigend op ranke volutes, dubbele onder- en bovenregels met ringen, en ronde spijlen uitlopend op een drietand en met klimmend beloop naar het midden der travee. Tegenstangen verankeren het in de plint. Het inrijhek springt nu achteruit en volgt het zelfde patroon maar met herhaald volutemotief; de bekroning is weggenomen en ligt op grond. Mogelijk werd de inplanting herzien of ging er een deel verloren, vermits het hek nu door een nieuwe draadafsluiting is vervolledigd.

Het parkje met een grasveld, enkele solitair en een brede bomenrand, heeft nu geasfalteerde wegen

en werd voorzien van elektrische verlichting en een parking, elementen die de bestemmingswissel van wonen naar kantoor met zich meebrengen.

BOMEN

Kaukasische zilverspar (*Abies nordmanniana*), gewone esdoorn met bont blad (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii'), fluweelboom (*Rhus typhina*), gewone es (*Fraxinus excelsior*), Oosterse levensboom (*Thuja orientalis*), gewone robinia (*Robinia pseudoacacia*), Goudiep (*Ulmus carpinifolia* 'Wredii'), Californische schijnpijp (*Chamaecyparis lawsoniana*), kerspruim met bruinrood blad (*Prunus cerasifera* 'Nigra'), moeraseik (*Quercus palustris*), ruwe berk (*Betula pendula*) en Ierse taxus (*Taxus baccata* 'Fastigiata'). Ook zomereik (*Quercus robur*) (120 cm, 260 cm V), witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*) (299 cm), treurberk (*Betula pendula* 'Youngii') (70 cm), bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') (243 cm), tulpenboom (*Liriodendron tulipifera*) (274 cm), Amerikaanse eik (*Quercus rubra*) (294 cm), gewone robinia (*Robinia pseudoacacia*) (122 cm) en Krimlinde (*Tilia x euchlora*) (194 cm).

NOOT

- (1) Hasselt, AK, Primitief plan van 1812 door H. Groulard. Herziening 1842.
- (2) Hasselt, AK, Opmetingsschets.

HASSELT: KLOOSTERTUIN MINDERBROEDERSSTRAAT

(niet toegankelijk voor het publiek)

Gereduceerde, ommuurde kloostertuin uit het laatste kwart van de 19de eeuw, met latere wijzigingen.

De ommuurde kloostertuin in het stadscentrum, is nu ten behoeve van een naastgelegen parkeerterrein in oppervlakte gereduceerd. De ommuring, deels vernieuwd en deels verlaagd, is de oude bakstenen fruitmuur van het klooster; hij wordt geritmeerd door lisenen als steunberen. De wegen en paden zijn gestraat in platines, betontegels, asfalt, betonnen imitatiekasseien en dolomiet.

De tuin van het Minderbroedersklooster te Hasselt (toestand 2005) (foto O. Pauwels)

De rechthoekige tuin, die als perceel rond 1884 ontstond (1) is onderverdeeld in groenten- en bloemperken, afgeboord met hagen van buxus (*Buxus sempervirens*). Het hoofdpad is beplant met afgewisseld gewone kerspruim (*Prunus cerasifera*) en gewone kerspruim met bruinrood blad (*Prunus cerasifera* 'Nigra'). Een bijzonder fraaie groep Gentse harde azalea's groeit temidden van een grasperk in de gekasseide binnenkoer tussen de drie kloostervleugels. Een zwaardlelie (*Yucca spec.*) dient als vertikaal element in het grasveld.

BOMEN

Gewone Douglasspar (*Pseudotsuga menziesii*), grootbladige linde (*Tilia platyphyllos*) en Californische cipres (*Chamaecyparis lawsoniana*). Een tamme kastanje (*Castanea sativa*) (389 cm) bij de inrijpoort.

NOOT

(1) Hasselt, AK, Opmetingsschets van 1884.

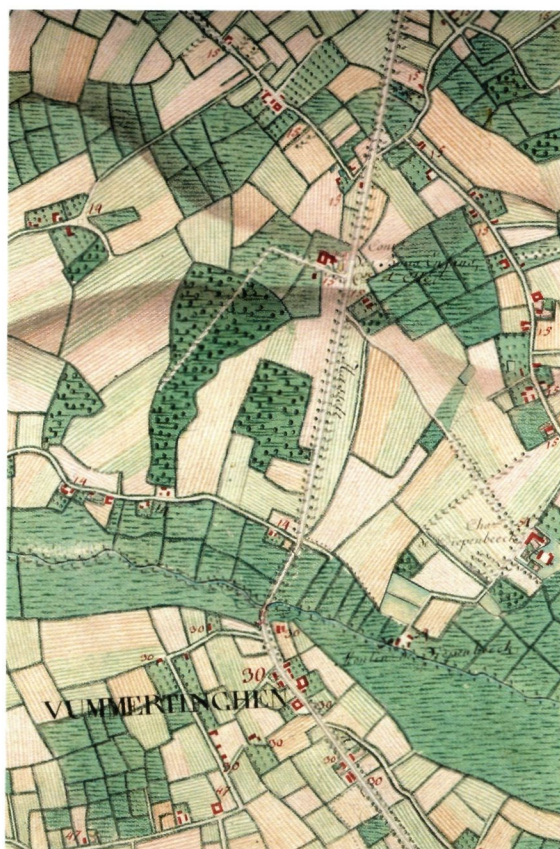
BESCHERMD: De Sint Rochuskerk en het Minderbroedersklooster, als monument, op 13 oktober 1980.

HASSELT: KASTEEL VAN MOMBEEK MOMBEEKDREEF NR. 96-98

Landgoed met kasteelpark in landschappelijke stijl met riant karakter, uitgestrekte vijver en bossen, uit de tweede helft van de 19de eeuw, teruggaand op een oudere site met neerhof-opperhofstructuur.

Mombeek voorheen

De literatuur vermeldt Mombeek als een Loons achterleen dat aanvankelijk in handen is van een gelijknamige familie, tot het in de 14-de eeuw langs vrouwelijke lijn vererfd wordt door Gillis Reys van Repen. Het wordt dan beschreven als "... huys metten nederhove en metten V wijerken doer om gheleeghen te weten den huus wyer, der hoeft grave dy ome den nederhoeft gheit, Sintjanswijer, dy overste winterbeek en dy nederste winterbeek en oke dy bongaert voer dat vorschreve hoeft gheleeghe recht over haldende te samen omtrint V bonre...". Als Guillaume Van den Bosch er in 1499 eigenaar van wordt, neemt die de naam en de wapens van de eerste familie van Mombeek over. Sedert 1676 in handen van de familie van Ge-loes, wordt het goed in 1753 via Barbara Gertrudis

▲ De Ferraris kaart met boven het kasteel van Henegauw, aangeduid als 'couvent des Bons Enfants', en rechts de neerhof-opperhofstructuur van het kasteel van Mombeek, door een lange dreef met de steenweg verbonden (Brussel, KB, KP)

▼ Het Primitief kadasterplan uit 1813, met het kasteel van Mombeek, toont de neerhof-opperhofstructuur na de afbraak van de poortvleugel van het opperhof (Hasselt, AK)

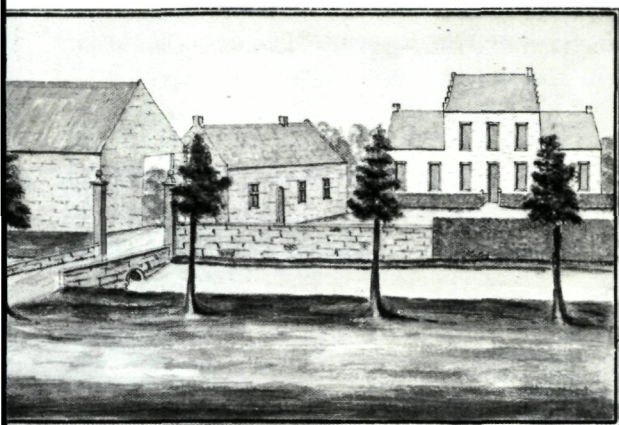

Voskens en haar huwelijk met Gerard Arnold Vannes vererfd in deze laatste familie. Midden 19de eeuw wordt het bewoond door Gustave Vannes en is het "une jolie campagne de style moderne" dat omringd is door "jardins élégants dessinés par Genera", mogelijk een verbastering van Gindra, een landschapsontwerper waarvan de naam ook in Lummen en Herk-de-Stad (Gasthuisbosdomein) opduikt (1). De heren van Mombeek beschikten in Hasselt over het Waerdenhof (nu Museum Stellingwerf-Waerdenhof) als stedelijke residentie (2).

Men vindt een beschrijving van het 18de-eeuwse Mombeek in *Les Délices du pays de Liège* (3): "Het ligt in een vlakte van weiden en akkers die door lanen van opgaande bomen gescheiden zijn. De ingang gebeurt langs het neerhof met de landgebouwen en achteraan ligt de woonvleugel 'plus solide que brillant'. Die wordt verdedigd door een ronde toren en is gelegen in zijn omgrachting, zodat men het slechts kan bereiken langs een brug. Het was eerst bezit van de baanderheren van Hasselt, maar is nu van de heer Cocks (4)".

Op de Ferrariskaart(1774-1775) wordt het goed verkeerdelijk 'château de Diepenbeeck' genoemd, maar wat de configuratie van de site betreft, wordt de bal niet mis geslagen vermits die op recentere kaarten herkenbaar blijft. Het is dan een omgracht goed met een L-vormige vleugel als neerhof, en een omgracht opperhof met twee parallel liggende vleugels achter elkaar, te interpreteren als een poortvleugel en een woonhuis, zoals beschreven in *Les Délices*. Op de kaart ziet men eveneens de twee nog bestaande dreven, deze naar de Luikersteenweg, richting kasteel van Henegauw ten noordwesten, nog niet rechtgetrokken en maar op halve lengte aangeplant. Er liggen drie tuinen: een eerste op het voorhof, een tweede bij het neerhof en een derde is mogelijk een eilandtuin. Ten noorden en ten oosten strekken zich boomgaarden uit en een bos met dreef ten oosten is op het kasteel geaxeerd.

Op het Vóór-Primitief kadasterplan van 1813 (5) is het waterkasteel al gesloopt, maar de motte (perceel nr. 1001 genoteerd als vijver) en de omgrachting (nr. 1002, 1005) bleven grotendeels behouden. De poortvleugel werd een huis (nr. 1008) met een omhaagd tuintje rondom, mogelijk gemaakt door gedeeltelijke demping. Het voorhof is door een weide (nr. 1007) en een boomgaard (nr. 1003) ingenomen en het neerhof (nr. 1006) kreeg een uitbreiding rond het rechthoekige erf. Er liggen tuinen bij het huis (nr. 1009) en over de gracht achter het neerhof

▲ De tekening van Philippe de Corswarem geeft dezelfde configuratie in opstand weer (Brussel, KB, Prentenkabinet)

(nr. 1013). Een dijk (nr. 1010, genoteerd als uitweg) verdeelt de gracht in vijvers (nr. 1001 en 1011) en poelen (nr. 997, 999, 1000, 1016). Verder zijn er boomgaarden (nr. 1003, 1004, 1012), weide (nr. 1007), bouwland (nr. 995, 1019, 1015, 1018) en hooiland (nr. 992). De kadastrale legger van 1844 geeft Frans Vannes als eigenaar van Mombeek op.

De tekening van Philippe de Corswarem (1759-1839), die Jean Vannes als eigenaar vermeldt, geeft deze configuratie in opstand weer, vanuit het westen. Een bomenrij loopt parallel met de gracht die aan de voorhof- en neerhofzijde deels met hagen, deels met een gemetselde muur is begrensd. Een eveneens gemetselde brug met lage borstwering leidt over de gracht. De toegang tot het voorhof gebeurt tussen twee hoge vierkante pijlers met deksteen en bolbekroning. Ten noorden ligt het neerhof met het boerenhuis en een hoge schuur. Achteraan op het voorhof bevindt zich de verbouwde poortvleugel. Het huis is een eenvoudig landhuis van zeven traveeën gevat tussen trapgevels, de drie middelste traveeën zijn twee bouwlagen hoog. Twee lage hekpijlertjes in de as van de deur onderbreken de haag die de tuin afboordt. Het silhouet en de trapgevels van het oude poortgebouw en de kruiskozijnen van het boerenhuis verwijzen naar de traditionele architectuur van de 17de en de eerste helft van de 18de eeuw. Hoog geboomte neemt de achtergrond in.

De Dépôt-kaart (opname 1871, uitgave 1878) toont dezelfde schikking van de gebouwen en een situatie die een lichte verlandschappelijking onderging. De gracht kreeg een minder strakke belijning

▲ Mombeek verschijnt op de Dépôt-kaart van 1933 zoals het vandaag nog bestaat (Brussel, NGI)

en het oude voorhof werd een grasveld met rondweg. Daarop mondt ook de dreef naar Mombeek uit en de dijk over de gracht sluit daar op aan; ten oosten geeft die verbinding op de eerste rondweg van het bos, aan de oostzijde van het kasteel, op grondgebied Diepenbeek. Dat parkbos had een tweede elipsvormige rondweg en een centrale dreef, die reeds ten tijde van Ferraris bestond en naar de huidige Nietelbroekstraat liep. Het boccageland-schap naar de Mombeek werd geopend en ter hoogte van de Nietelbroeken werd het bosgebied aanzienlijk uitgebreid. De uitgave met de terreinopname van 1882 geeft een nauwelijks gewijzigd beeld, maar op de stafkaart van 1933 is de vijver vergroot tot zijn huidige vorm. Ook het ronde gazon met centraal waterbekken werd toen genoteerd.

Het kasteel, in zijn huidige verschijningsvorm een landhuis met neoclassicistische inslag, werd in 1891 ten kadaster genoteerd met een verwarmde bloemen- en druivenserre tegen de zuidkant. Een noordelijke uitbreiding en een ingangspui verschenen in 1916 (6). In 1923 zijn Louis van Briel en zijn echtgenote, geboren van Havre er eigenaars van (7).

Mombeek vandaag

Het goed ligt ten noorden van de Mombeek, aan de zuidelijke rand van een open landschap met oprukkende verstedelijking, in het gehucht Rapertingen, ten zuidoosten van Hasselt, op de grens met Diepenbeek. Ten zuiden van het landgoed is het val-leigebied eerder gesloten en gaaf bewaard. Het is niet omhaagd en bezit geen inrijhek, maar is omringd door een gracht die vóór de afdamming in verbinding stond met de kasteelvijver.

De toegang is vanaf de Luikersteenweg gemarkeerd door twee witgeschilderde pijlers van blauwe hardsteen, met ingediepte spiegels op de vlakken en met een geprofileerde deksteen ter bekroning, daterend uit de 19de eeuw. Ze vormen de aanzet van de circa 1 kilometer lange dreef van jonge gewone platanen naar het kasteel. Een brug met lage muurtjes van machinale baksteen en betonnen dekstenen, uit midden 20ste eeuw, ligt over de gracht en geeft toegang tot het voorhof. Dat is opgevat als een ruime voortuin die men van op de Dépôt kaart herkent. Hij is begrensd door het huis ten oosten, de kasteelboerderij en enkele solitaire bomen ten noorden, en een rand van bomen ten westen en ten zuiden. Het ronde grasplein heeft een centraal rozenperk met gecementeerde boord en er loopt een gekasseide weg rond als oprit naar de ingangspui van het landhuis.

Dat heeft een eenvoudig volume van zeven traveeën en twee en een halve verdieping onder een hoog leien schilddak met talrijke schouwen, strak classicistisch van uitzicht en sober van karakter. De voorgevel is gemarkeerd door een driehoekig fronton met Palladiaans venster ter bekroning van het nauwelijks uitstekend middenrisaliet, dat drie traveeën telt, met op de begane grond de open loggia, waarvan de zuilen het balkon van de eerste verdieping dragen, toevoeging die in 1916 werd gekadastréerd. De parkgevel heeft een eenvoudige ordonnantie, slechts onderbroken door de gietijzeren leuning van het balkon aan de drie middelste vensters van de bovenverdieping. De korte noordgevel heeft een uitbouw van één travee in dezelfde stijl als het huis. De gesignaleerde wintertuin bestaat niet langer.

Het riant karakter van het park in landschappelijke stijl, met een grote L-vormige vijver achter en naast het huis en het parkbos ten oosten, werd door recentere populieren gemaskerd. De uitgestrekte weilanden, de verste als fruitweiden, hebben architecturaal ingeplante bomengroepen. Ook de monumentale zichtas van 100 bij 500 meter, over de vijver, in zuidoostelijke richting is nu verstoord. De dreef naar de Nietelbroekstraat in oostelijke richting is er de tegenhanger van. De bossen zijn deels vervangen door aanplantingen van populieren en verschillende bomen sneuvelden tijdens de stormen van de laatste jaren.

De uitgestrekte, niervormige waterpartij achter het landhuis is een hertekening van de oude kasteelgracht. De kleinere vijver ten noorden ervan, bestond al ten tijde van het Primitief kadaster. Het eendenhok in de vijver is zichtbaar vanaf de straat.

Het langgerekt hoevetje (perceel nr. 92) ten noorden van de neerhofgebouwen en loodrecht op de straat ingeplant, heeft een gecementeerde gevel, die in zijn neoclassicistische uitwerking refereert aan de architectuur van het kasteel. De bepleistering heeft ingediepte voegen en hoekkettingen en de puntgevel is opgevat als een fronton met, boven de uitspringende kordonlijst, een monumentaal halfrondivenster met decoratieve roedenverdeling, identiek aan het frontonlicht van het kasteel.

De voorheen geïsoleerde ligging van Mombeek is nu door verkavelingen aangetast.

BOMEN

Bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), Canadapopulier (*Populus x canadensis*), gewone beuk (*Fagus sylvatica*), gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*), gewone haagbeuk (*Carpinus betulus*), witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*), gewone robinia (*Robinia pseudoacacia*), Krimlinde (*Tilia x euchlora*), moerascipres (*Taxodium distichum*), Noorse esdoorn (*Acer platanoides*), tamme kastanje (*Castanea sativa*), gele treurwilg (*Salix alba* 'Tristis'), Coloradozilverspar (*Abies concolor*), zomereik (*Quercus robur*). Restant van een rij knotwilgen (*Salix alba*) bij de ringgracht, opslag van ruwe iep (*Ulmus glabra*).

NOOT

- (1) C. DE BORMAN, *Notice sur Mombeek*, in Bulletin de la Société scientifique et littéraire du Limbourg, 1859, p. 161-171. Of met deze elegante tuinen het huidige park is bedoeld is niet zeker; zou de auteur dan niet eerder de term park hebben gebruikt?
- (2) *Bouwen door de eeuwen heen* ... deel 6N1, o.c., p. 333.
- (3) P.L. DE SAUMERY (?), *Les Délices du pays de Liège*, (Liège, 1744), Anastatische herdruk, Brussel, 1977, deel 4, p. 281.
- (4) Mogelijk behoorde deze Cox tot de clan families die samen met de Briers, van Willigen, de Moffarts, Sigers, Palmers en de Libotton in de loop van de 19de eeuw door onderlinge huwelijken talrijke landgoederen en kastelen uit het Ancien régime in en rond Hasselt bezaten, ook het 'Rectoraet' in Sint-Truiden, bij de kapel van Kortbos (Nieuwerkerken). Zie Inleiding en Historische Tuinen en Parken van Vlaanderen. Provincie Limburg. Deel 1., Brussel, 2003, p. 131.
- (5) Hasselt, AK, Voór-Primitief plan, (1813), door J. Ubaghs.
- (6) Id., Opmetingsschetsen.
- (7) *Annuaire des châteaux de Belgique*, 1923, p. 160, met een foto van het kasteel met wintertuin tegen de gevel.

BEZOEK: enkel vanaf het openbaar domein, juli 1996.

HASSELT: VILLATUIN OUDE MAASSTRAAT

Hagentuin, ontwerp van Jacques Wirtz uit de jaren 1970, bij volledig verbouwde voormalige hoeve.

Nieuwe hagentuin met tennis en zwembad naar ontwerp van Jacques Wirtz, uit de jaren 1970, bij een volledig verbouwde voormalige hoeve. Deze figureert op de historische kaarten en hing af van of was misschien zelfs de kern van waaruit het kasteel van Runkst ontstond.

HASSELT: KASTEEL VAN PIETELBEEK PIETELBEEKSTRAAT

(niet toegankelijk voor het publiek)

Klein landgoed met parkje, parkbos en toegangsreef, ontstaan uit de in de 19de eeuw tot kasteel geëvolueerde Pietelbeekwinning.

Het goed is gelegen ten zuidoosten van de stadskern, in het gehucht Rapertingen, tussen de Galgebeek ten oosten en de Rapertingenbeek ten westen.

Op het Vóór-Primitief kadasterplan van 1813 door J. Ubaghs, ligt er in het gehucht Pietelbeek een gesloten complex met vierkante binnenplaats. De legger (1844) geeft naast het huis (perceel nr. 555, 556) een lusttuin (nr. 554), een lustbos (nr. 553), een moestuin (nr. 559) en een boomgaarden (nr. 557, 558), met Jan Joris Sigers als eigenaar (1). Hij was advocaat, echtgenoot van Marie Elisabeth Vossius en had sedert de laatste jaren van de 18de eeuw stapsgewijs gronden gekocht of geruild, zoals men in het bewaard familiearchief kan volgen (2). Zijn nalatenschap wordt in 1852 verdeeld en Pietelbeek komt toe aan zijn broer Winand Antoon Sigers. In 1875, bij diens erfenisdeling en die van zijn echtgenote Maria Christina Sophia Briers (*1795), wordt het goed vermeld als kasteel met tuin, lusttuin, bos en boomgaard. Dit is eveneens het geval in 1889 als Pietelbeek op naam staat van Amélie Marie Sigers.

▲ Het Primitief kadasterplan van Pietelbeek, door J. Ubaghs uit 1813 (Hasselt, AK)

De kadastrale opmetingsschetsen signaleren kleine verbouwingen aan het huis in 1850, en bij de moestuin ook het bestaan van een kapel, die nog bestaat. Een herkadastrering gebeurde in 1873, afbraak van de boerderijvleugels in 1879 en de komst van een serre in 1905 (3). De evolutie is voltrokken. Op de Dépôt-kaart (opname 1868, uitgave 1878) komt Pietelbeek nog voor als een omsloten geheel met binnenkoer. Pas op de uitgave van 1951 noteert de stafkaart het parkje, het parkbos en de dreef die nog bestaan.

▼ Stafkaart van 1951 met vier parkjes uit het begin van de eeuw, ten zuidoosten van Hasselt: rechts, ten oosten van de Galgebeek de aanleg bij Ter Poorten, iets westelijker het park van Pietelbeek met zijn L-vormige dreef, links daarvan het parkje en de vijver bij de Kroonwinning en tenslotte in de linkerbenedenhoek de parkaanleg bij het Hollandtgoed, dat toen al tot 'clinique' was herbestemd (Brussel, NGI)

▲ De dreef en oprijt, gemarkeerd door twee arduinen kettingpalen, naar het kasteel van Pietelbeek (foto O. Pauwels)

Hieruit kan men afleiden dat in Pietelbeek gaandeweg de jaren 1870, het aksent verschoof van boerderij naar buitenhuis voor een Hasseltse burgerfamilie. Een gelijkaardige evolutie noteerden we in Wimmertingen (Hasselt), Het Hamel (Lummen) en in Schulen (Herk-de-Stad), waar de opdrachtgevers verwant mee waren. Sophia Briers was de zus van Maria Ida Rosalia (°1798) die met Charles baron de Cecil (Wimmertingen) was gehuwd en van Maria Gertrude Joséphine Briers (1799-1877) wiens echtgenoot Jan van Willigen (Schulen, Herk-de-Stad) was. Ze behoorden tot de families die in de loop van de 19de eeuw een groot aantal kastelen, boerderijen en land bezaten in Hasselt (Runkst, Stevoort en Wimmertingen), Zolder (Ter Lamen), Lummen (De Burg en het Hamel) en Herk-de-Stad (Gasterbos in Schulen). De wortels van deze verwantschap en het fortuin gaan terug tot jeneverstoker en grootgrondbezitter Laurent Renier Palmers (1765-1839) en zijn echtgenote Marie Thérèse de Borman (1779-1844). Hun zoon Louis Laurent Palmers (1803-1880) huwde in 1844 Hortense Sigers, hun dochter Marie Wilhelmine was echtgenote van Nicolaas Cox de Hommelen (kasteel van Runkst) en hun dochter Catharina Palmers (1809-1891) huwde Henri Gerard Briers (1791-1873), broer van de drie bovenvermelde zussen. Ze waren de kleinkinderen van advocaat en grootgrondbezitter Arnold Briers (†1753) en Ida van Manshoven. Marie Agnes Briers, dochter van Arnold Briers, huwde Nicolas Anthoine de Libotton, kasteelheer in Stevoort (zie ook Inleiding).

Vandaag duiden twee konische kettingpalen van blauwe hardsteen de toegang tot het park aan. Daar vertrekt een met paardenkastanjes beboomde, L-vormige oprijlaan tussen de weiden naar het huis. Ze eindigt op een ingangshek van giet- en smeedijzer. Het huis, een neoclassicistisch kasteeltje, is ook toegankelijk via het poortgebouw in de behouden vleugel van de hoeve, die door jaarankers 1767 is gedateerd. Aan de overzijde van de binnenkoer ligt het kasteel dat, typisch voor de architectuur van de jaren 1870, een torenachtige uitbouw bezit met een belvédère. Een metalen vaantje vertoont de initialen P.R., vermoedelijk van de eigenaars volgend op de familie Sigers. De parkgevel van twee bouwlagen en vijf traveeën werd witgeschilderd. De andere gevels en de bijgebouwen, onder meer een wagenhuis, zijn in zichtbaar baksteenmetselwerk.

Ten zuiden, in het verlengde van de binnenkoer en parallel met de straat, ligt er een klein grasveld met enkele konisch gesnoeide taxussen, ter plaatse van de oude moestuin en boomgaard. Ten oosten en ten zuiden is het begrensd door een haagbeukenhaag, die ten zuiden verder doorloopt en onderbroken wordt door een verwaarloosd tweede inrijhek van smeed- en gietijzer. De poortstijlen, verankerd in de bodem, bestaan uit een bundel stijlen verbonden door krulwerk, bovenaan uitlopend op een weerhaak tussen krullen en halfweg samengehouden door een ring. Het hek heeft vierkante boven-, tussen en onderregels, ronde spijlen met lanspunten en klimmend beloop naar de makelaar en gepunte onderspijltjes. Krulwerk verankert de onderspijltjes aan de tussenregel, en liggende volutes vangen het klimmend beloop op. Ten westen, als overgang naar het park, groeit er een rij van vier zomereiken en een groepje bruine beuken. Het park, met ruim grasveld en bomenrand ligt ten westen van het huis en gaat over in lustbos. De begrenzing wordt gevormd door een droge gracht en opgeworpen wal.

De bomenrand bestaat voornamelijk uit gewone robinia, beuk en zomereik.

NOOT

- (1) Hasselt, AK, het Vóór-Primitief plan bestaat in twee licht gewijzigde versies, beide van Ubaghs; legger van 1844.
- (2) Hasselt, RA, Fonds Kleine Familiearchieven, nr. 50, 82, 92, 97. Zie ook J. RENMANS, *De familie Palmers in Alen, Diepenbeek en Kortesseem*, s.l., s.d.
- (2) Hasselt, AK, Opmetingsschetsen.

BEZOEK: slechts van af de openbare weg, lente 2000.

HASSELT: VILLATUINEN

RUNKSTERDREEF NR. 6, 8 EN 10.

Drie villatuinen op ruime percelen langs de dreef naar het kasteel van Runkst, aangelegd sedert de jaren 1970.

Nr. 6. Villatuin aangelegd naar een plan van Jacques Wirtz uit 1982, in meerdere fasen tot stand gekomen. De voortuin is opgevat als een hagen- en klimoptuin met vijver, fontein en paden van kleiklinkers met geleide linde (*Tilia spec.*) en hagen van haagbeuk (*Carpinus betulus*), *Acer griseum*, *Cornus kousa* en *Pyrus salicifolia*. Terrassen sluiten aan bij het huis en zijn afgeboord met taxushagen. In de grasvelden naast het huis lopen dubbele hagen van haagbeuk en groeit buxus (*Buxus sempervirens*). Het ouder grasveld heeft een bomenrand en U-vormige massieven van hagen, scherpe hulst (*Ilex aquifolium*) en gele kornoelje (*Cornus mas*). Brede tuinpaden liggen in dolomiet en aan de rand groeit een dubbele rij kleinbladige linde (*Tilia cordata*). De mammoetboom (*Sequoiadendron giganteum*) is circa 40 jaar oud.

Nr. 8. Recente tuin uit 1993-1995, waarvan de natuurlijke poel van het voormalig kasteel van Runkst als vijver wordt gebruikt en waarvan enkele oudere bomen bewaard bleven. Jongere exemplaren van amberboom (*Liquidambar styraciflua*) en fosielboom (*Metasequoia glyptostroboides*).

Nr. 10. Nieuwe tuin, achteraan grenzend aan het 11 ha groot kasteelbos van Runkst met voorname-lijk gewone beuk (*Fagus sylvatica*) en een zomereik (*Quercus robur*) (280 cm).

HASSELT: TREURES RUNKSTERKIEZEL NR. 32, ERTEGENOVER

Kampioen treures

Een monumentale treures (*Fraxinus excelsior* 'Pendula') van 235 cm stamomtrek, waardoor hij op de achtste plaats komt op de 'kampioenenlijst' van de Belgische Dendrologische Vereniging (1).

NOOT

(1) J.C. BAUDOUIN e.a., *Bomen in België. Dendrologische inventaris 1987-1992*, 1992, p. 385.

HASSELT: KASTEEL VAN RUNKST RUNKERSTEENWEG

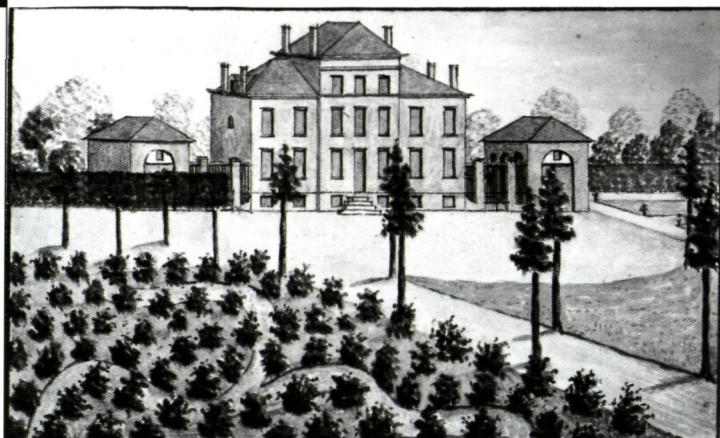
(niet toegankelijk voor het publiek)

Kasteeldomein, nu van ongeveer 8 ha, met park in landschappelijke stijl met riant karakter, uit de laatste jaren van de 19de eeuw, gegroeid uit een ouder landgoed met boerderij en in het eerste kwart van de 19de eeuw, een vroeg-landschappelijk park. Het was lang de buitenplaats van de familie Fryns, jeneverstokers te Hasselt, en ook onder die naam bekend.

Het Vóór-Primitief kadaster (1) noteert in 1812 het kasteel (perceel nr. 896) met bijgebouwen, boerderij met vierkante binnenplaats (nr. 901, nu Oude Maaskantstraat), lustgronden (nr. 892 en 895), lustvijver (nr. 893), moestuinen bij het kasteel (nr. 897) en bij de boerderij (nr. 900), bouwland (nr. 891, 898, 885, 884), poelen (nr. 887, 886) en boomgaarden (nr. 895, 902, 903). Het park moet dus tijdens het eerste kwart van de 19de eeuw een vroeg-landschappelijke aanleg hebben gehad. Het is volgens de leger bezit van Nicolas de Cox de Hommelen (2), die door zijn huwelijk met Marie Wilhelmine Palmers, dochter van jeneverstoker en grootgrondbezitter Laurent Palmers (1765-1839) en van Marie Thérèse de Borman (1779-1844),

▼
Het Primitief
kadasterplan van
het kasteeldomein
van Runkst,
door H. Groulard
uit 1812
(Hasselt, AK)

▲ Philippe de Runkst
Corswarems tekening (Brussel, KB,
van het kasteel van Prentenkabinet)

behoorde tot de families die in de loop van de 19de eeuw talrijke boederijen, kastelen en grond bezaten in de provincie.

De schets van Philippe de Corswarem (1759-1839) noteert als eigenaar van Runkst baron de Goswin, die dat was uit hoofde van zijn echtgenote, Charlotte de Cox. Zijn tekening biedt een zicht op het classicistisch kasteel en zijn nog 18de-eeuwse tuinen, in een toestand die ouder is dan het kadaster noteerde, vermits de percelen er niet mee overeenstemmen. In de as van het huis, lag een centrale kwarthol aangezet grasveld begrensd door twee

▼ Het kadastrale
werkplan met de
wijzigingen in het
kasteeldomein
van Runkst
(Hasselt, AK)

rechte lanen met tweemaal 2 rijen symmetrisch opgestelde hoogstambomen. Ernaast, neemt een partij in verband geplante struiken tussen slingerende paden de voorgrond van de tekening in. Vermoedelijk is het een Engelse aanleg. Er tegenover ziet men de aanzet van omhaagde grasparterres met kleine snoeivormen op de hoeken. Een tweede, parallelle haag schermde vermoedelijk de moestuin af. Op de achtergrond verschijnen de kruinen van volwassen bomen. De twee lage bijgebouwtjes zijn door middel van hekwerk tussen vierkante pijlers met het huis verbonden, en vormen er een architecturaal geheel mee.

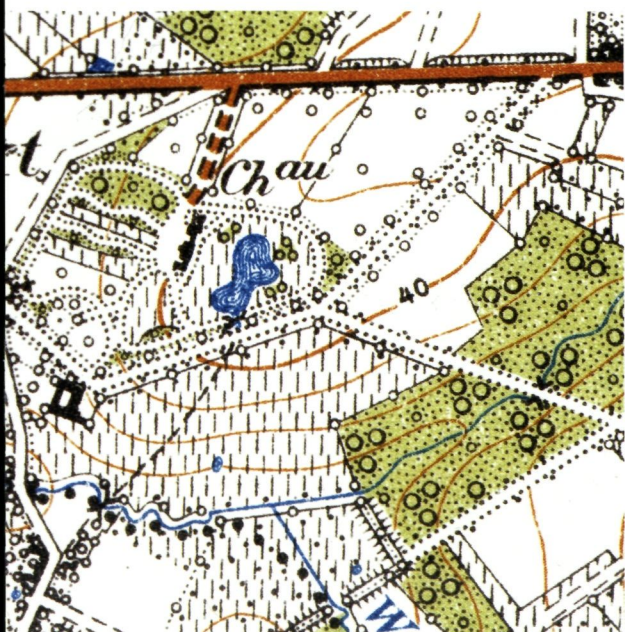
Op de kadastrale opmetingsschets van 1901 verwijst de samenvoeging van verschillende kleine tot twee grote percelen naar de opmeting van de huidige parkaanleg, die men dus mag dateren uit de laatste jaren van de 19de eeuw (3).

Op de Dépôt-kaart (opname 1871, uitgave 1878) herkent men de situatie van het kadaster. Ten zuiden van het kasteel ligt een moestuin, ten oosten een vijver en ten zuidoosten de boerderij. Kasteel en boerderij hebben gescheiden toegangswegen en in de as van het kasteel, voorbij de vijver, vertrekt een lange dreef naar het oosten, richting Hilsthoeve en het nu verdwenen kasteel Klein Hilst.

Na de revisie van 1884 laat de ICM-kaart een voltooide aanleg van het kasteeldomein zien, dat nu volledig door wegen wordt begrensd. Het park strekt zich nu ten oosten, ten westen en ten zuiden van het kasteel uit. Een korte, rechte dreef verbond enkele jaren later het goed met de in 1888 aangelegde Runkersteenweg. Een tweede meer oostelijke toegangsweg vanaf dezelfde steenweg, vervoegt sedert 1901 de oude Runksterdreef en leidt rechtstreeks naar de boerderij aan de Oude Maaskantstraat. In 1901 noteerde het kadaster een herpercelering (4) en naderhand werd de vijver blijkbaar uitgebreid en voorzien van twee eilanden. Dit kan men aflezen op de stafkaart van 1951.

Een postkaart van E. Delée (Hasselt) geeft een zicht op het kasteel vanuit het zuidoosten met hoog leifruit tegen de witgekalkte muren.

Het zuidelijk deel van het oude domein werd de laatste decennia van de vorige eeuw deels verkaveld voor residentieel wonen (zie Runksterdreef nr. 6, 8, 10) en de voormalige kasteelboerderij werd herbestemd als villa (zie Oude Maaskantstraat). Er werden daar tuinen aangelegd naar ontwerpen van Jacques Wirtz.

naar het westen, een ruim grasveld, een rondweg, nu van dolomiet, en een landschappelijke vijver met twee ronde eilandjes met rododendrons. Bomen van dezelfde soort zijn aangeplant in bosjes. De wandeling voert over een brug van baksteen en arduin over een uitloper van de vijver. Ze heeft een fraaie, witgeschilderde brugleuning van zeven traveeën tussen twee in de arduinen deksteen verankerde gietijzeren zuiltjes met sokkel en dekplaat. De onder- en dubbele bovenregels zijn met de stijlen verbonden door middel van een Sint-Andrieskruis met medaillon. Zware muurankers verstevigen het baksteenmassief van de brug.

◀ De stafkaart van 1951 geeft de aanleg van het kasteeldomein van Runkst met uitgestrekte vijver en uitgebreid padenpatroon (Brussel, NGI)

Tegenover het huis, op het grasveld ligt een witgeschilderd zeshoekig tuinpaviljoen van hout- en glaswerk onder een tentdakje van geschubde leien, uit het einde van de 19de of het begin van de 20ste eeuw.

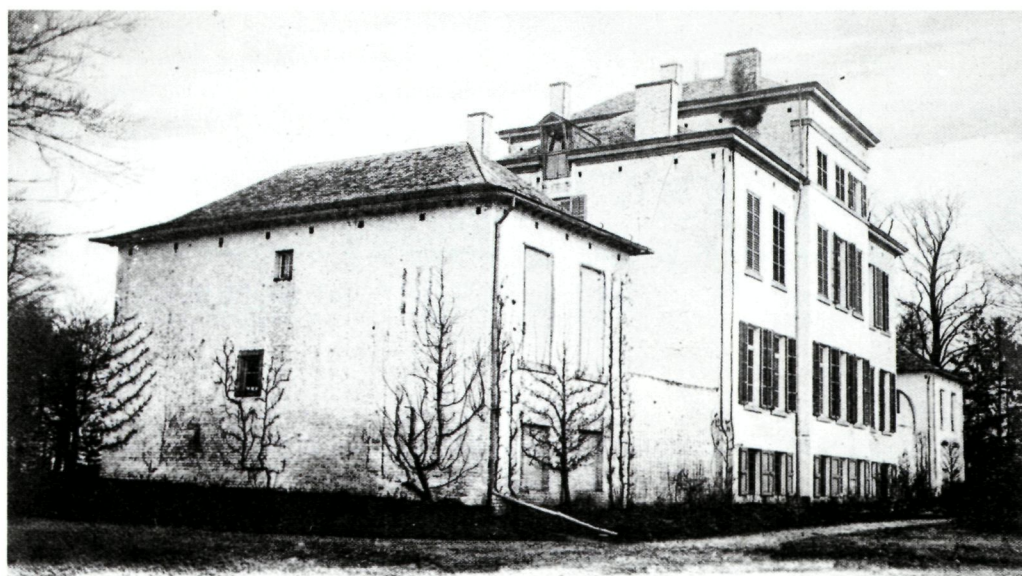
BOMEN

Interessante bomengordel met gewone esdoorn, gewone robinia (*Robinia pseudoacacia*), tamme kastanje (*Castanea sativa*), gewone taxus (*Taxus baccata*), onder meer een zeer oude drie-armige gewone taxus (120 cm), naast witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*) (297 cm), tamme kastanje (*Castanea sativa*) (280 en 410 cm), bosje van Californische schijncipres (*Chamaecyparis lawsoniana*), door zwam aangetaste bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') (520 cm aan de voet, en 365 cm, 425 cm) en gewone beuk (*Fagus sylvatica*) (306 cm,

Het nu ingekrompen kasteeldomein ligt ten zuiden van de stadskern en de Runkstersteenweg, in de vallei van de Waanbeek, de Windhalm- en de Runksterbeek en in het gehucht Runkst.

De huidige ingang tot het kasteel vanaf de steenweg, is aangeduid door witgeschilderde bakstenen pijlers. Het ingangshek draagt de initialen van de huidige bewoners CK/MTV. Een dreef dient als oprit naar het huis.

Het park, aangelegd in de geest van Edouard André (ca 1879), heeft een riant karakter met open zichtas

Environs de Hasselt.

Château de Runxt.

◀ Een Prentkaart uitgegeven door B. Delée toont het witgekalkt kasteel met leipen tegen de vernieuwde bijgebouwen (Brussel, KB, Prentenkabinet)

een geënt exemplaar 260 cm), fijne spar (*Picea abies*) (163 en 207 cm), drie gewone moerascipressen (*Taxodium distichum*) (225, 235 en 245 cm), blauwe spar (*Picea pungens*) (226), Weymouthsden (*Pinus strobus*) (201 cm), gewone plataan (*Platanus x hispanica*) (297 cm), breed uitgegroeide zuilvormige zomereik (*Quercus robur* 'Fastigiata') (322 cm), Hongaarse eik (*Quercus frainetto* 'Macrantha') (jong exemplaar), moeraseik (*Quercus palustris*) (300 cm), zomereik (*Quercus robur*) (352 en 375 cm), mammoetboom (*Sequoiadendron giganteum*) (400 cm), reuzenlevensboom (*Thuja plicata*) (245-230 cm) in een groepje van vier.

NOTEN

- (1) Hasselt, AK, Vóór-Primitief kadasterplan, 1812 door H. Groulard, herzien in 1842. Kadastrale legger van 1844. Nochtans was Nicolas Arnold Frederik de Cox de Hommelen op 3 februari 1837 reeds overleden (Hasselt, RA, Kleine Familiearchieven, nr. 44).
- (2) Nicolas de Cox de Hommelen huwde Marie Wilhelmine Palmers, dochter van jeneverstoker Laurent Renier Palmers (1765-1839) en Marie Thérèse de Borman (1779-1844). Ze was de zus van Louis Palmers die eerst op Ter Laemen in Heusden-Zolder woonde en nadien op het kasteel van Stevoort; Palmers was gehuwd met Hortense Sigers. Dat maakte hen lid van de clan Palmers-Briers-de Libotton-Sigers-de Cecil-van Willigen, die in 19de eeuw in de omgeving van Hasselt kasteeltjes bewoonden en er talrijke pachthoeven en gronden bezaten (zie Inleiding). Hasselt, RA, Fonds Kleine Familiearchieven, nr. 36, 37, 38, 39, 40, 44, 48, 53. En ook J. RENMANS, *De familie Palmers in Aken, Diepenbeek en Kortesseem*, s.l., s.d.
- (3) Hasselt, AK, Opmetingsschets.
- (4) Hasselt, AK, Opmetingsschets.

HASSELT: STADSTUINTJE SCHRIJNWERKERSSTRAAT, HOEK LOMBAARDSTRAAT

Tuintje, afsluitmuur en hek van Paul Saintenoy uit 1902, op de straathoek.

Hoektuintje als erf bij de huidige Rechtbank van Eerste Aanleg (oud Provincieraadsgebouw), naar ontwerp van Paul Saintenoy uit 1902, begrensd door een verzorgde tuinmuur van drie en een halve travee en een inrijpoort. Getrapte plint met geprofileerde sokkel en ezelsrug, alles van blauwe hardsteen en vier hekpijlers van hetzelfde, voorzien van een schijfmotief (zoals in de Dokter Willemstraat)

en met een afgeronde piramide als bekroning. Zwart geschilderd hek van smeedijzer, met vier regels en ronde spijlen met knopbekroning. Inrijpoort met ronde hekstijlen met gestileerde, vereenvoudigde knopbekroning, gelijkaardige spijlen en spijltjes en een blind onderbord.

BESCHERMD: Het Provincieraadsgebouw als monument, op 13 oktober 1980.

HASSELT: KLINIEK SINT-SALVATOR, VOORHEEN KASTEEL HOLLAND SALVATORSTRAAT

Park in landschappelijke stijl met riant karakter uit de 19de eeuw, met modernistische middenparterre uit 1925, bij het Sint-Salvatorziekenhuis, voorheen kasteel Holland.

Het huidige park met vijver, ten noordoosten van het ziekenhuis, gaat terug op een ouder goed, Holland genaamd, dat als boerderij op de Ferrariskaart (1774-1775) is genoteerd. Op het Primitief kadasterplan (1) bestaat het goed, gelegen tussen de Sint-Jansbeek en de Hollandtsteeg, uit gebouwen met een vierkante binnenplaats (perceel nr. 490), omgeven door lustgrond (nr. 489), weiland met vijver (respectievelijk nr. 487 en 488), bos (nr. 486), boomgaard als lustgrond (nr. 492), tuin (nr. 491), bouwland als lustgrond (nr. 493, 494), bouwland (nr. 495, 496) en bos (nr. 497). Uit de perceelsvorm en de formulering mag men afleiden dat er een functiewijziging van boerderij naar landhuis met vroeg-landschappelijk park gebeurde tussen de opmeting van het kadaster in 1813 en de herziening ervan in 1842. De legger noteerde het geheel in 1844 als eigendom van Jozef Sebastiaan De Leusemans. Op de Dépôt-kaart (opname 1868, uitgave 1878), waar het goed ook nog als hoeve is genoteerd, herkent men deze bestanddelen. Pas op de latere stafkaart ziet men een parkje met vijver (illustratie zie Runksterdreef).

In 1925 werd het kasteel met park, boerderij en landerijen, meer dan 11 ha groot, en op dat moment eigendom van baron Coppieters 't Wallant, verkocht. Op 1 januari 1926 ging er een ziekenhuis in open (2). Huib Hoste zou er toen plannen voor

hebben getekend. Het archief Hoste in Leuven (3), bewaart enkel een presentatieschets met de uitbreiding en verhoging van het bestaande huis; het bezat een vierkante hoektoren in traditionele Maasstijl, die eveneens werd verhoogd, een rondvenster kreeg en een hoge naaldspits met halfweg een open belvédère.

Het parkje hoort nu bij de Sint-Salvatorkliniek en ligt ten oosten van de gebouwen, waarvan de administratieve zetel is ondergebracht in het grondig verbouwde 19de-eeuwse kasteel. De verschuiving naar een semi-publieke functie heeft vanzelfsprekend gevolgen gehad: gedeeltelijk verbreding en asfaltering van de paden, aanleg van parkeerplaatsen en inplanting van verlichtingspalen. Niettemin is het parkkarakter dankzij de grasvelden en bomen bewaard. Twee hardstenen voetstukken van beelden of vazen blijven nog van de kasteeltijd over. Allicht met de komst van het klooster en de kliniek werd er een Lourdesgrot van gecementeerde bakstenen als rotsformaties bijgebouwd. Bij de hoofdingang ligt nu een modernistische parterre, waar men misschien Huib Hoste's invloed mag in herkennen.

BOMEN

Naast een jonge dreef van witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*), noteert men er ook Amerikaanse eik (*Quercus rubra*), blauwe Atlasceder (*Cedrus libani* subsp. *atlantica* 'Glauc'), bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), Californische schijncipres (*Chamaecyparis lawsoniana*), gewone es (*Fraxinus excelsior*), gewone platan (*Platanus x hispanica*) (398 cm), gewone taxus (*Taxus baccata*), gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*), gewone zilverspar (*Abies alba*), grootbladige linde (*Tilia platyphyllos*), hemelboom (*Ailanthus altissima*), zuilvormige blauwe spar (*Picea pungens* 'Koster'), mammoetboom (*Sequoiadendron giganteum*), Noorse esdoorn (*Acer platanoides*), reuzenlevenboom (*Thuja plicata*), ruwe berk (*Betula pendula*), sitkaspar (*Picea sitchensis*), tamme kastanje (*Castanea sativa*), tulpenboom (*Liriodendron tulipifera*), zilverlinde (*Tilia tomentosa*), zomereik (*Quercus robur*) (321 cm), Ierse taxus (*Taxus baccata* 'Fastigiata'), zwarte walnoot (*Juglans nigra*), Kaukasische spar (*Picea orientalis*) (204 cm), fijne spar, cultivar (*Picea abies* 'Turbinata?') (275 cm).

NOOT

- (1) Hasselt, AK, Primitief Plan, 1813. Legger, 1844.
- (2) Sint-Salvatorkliniek Hasselt: 50 jaar dienende naastenliefde 1924-1974, Hasselt, 1974.

- (3) Leuven, Katholieke Universiteit, Archief Hoste P64, nieuw nummer 44. (A1). M. SMETS, *Huib Hoste, voorvechter van een vernieuwde architectuur*, Brussel, 1972, p. 155 vermeldt dat er foto's bestaan van de nieuwe en oude toestand. Navraag bij het Sint-Lukasarchief en bij de kliniek leverde niets op.

HASSELT: STEDELIJKE BEGRAAF- PLAATS SINT-TRUIDERSTEENWEG

Gesigineerd en 1931 gedateerd ingangshek.

De stedelijke begraafplaats, aangelegd naar ontwerp van stadsingenieur J. Swartenbroeckx, werd 'ingeze-gend' op 31 december 1930. Later kende het uitbreidingen. Het is slechts vermeldenswaard omwille van zijn ingangshek.

Het hek is gevat tussen twee dienstgebouwtjes, bestaat uit een inrijpoort en twee flankerende voetgangersdeurtjes en sluit naar vorm en uitwerking aan bij de eclectische traditie met een toegeving aan de art-déco-mode. De signatuur leest men op het hek: 'N. Fornoville Antwerpen 1931 Ferronnerie d'art'. De vierkante pijlers zijn van baksteen met uitgewerkte sokkel, speklagen met spiegels, gedeco-

▼
Het hek uit 1931
van de stedelijke
begraafplaats
(foto O. Pauwels)

reerd kapiteel en dekplaat van blauwe hardsteen. Het zwart geschilderd hek van smeedwerk, met dubbele vaste stijlen als bijkomende platte pijlers, bovenaan in apsisvorm verbonden, opgevuld met decoratief smeedwerk, is met voluten verankerd in de bodem. Verder vierkante hekstijlen en poortmakelaar bekroond met een kruis, vierkante onderregel, dubbele tussen- en bovenregel met meandermotief als vulling, vierkante spijlen als vlam gepunt, ronde onderspijltjes en tussenspijlen.

HASSELT: VOORTUINEN EN EEN PAVILJOEN

THONISSENLAAN NR. 43, 45,
ACHTER 55, 59, 67

**Typische voortuinen en smeedijzeren hekken bij begin
20ste eeuwse huizen en rustiek tuinpaviljoen van 1897
achter nr. 55.**

Deze reeks rijhuizen aan de stadskant van de Hasseltse 'boulevard' zijn, hoewel niet allemaal even goed bewaard en zelfs door twee nieuwbouwsels onderbroken, goede getuigen van de typologie van het burgerlijk wonen bij het begin van de 20ste eeuw: voortuinen (nu voor het merendeel in parkeerplaatsen omgezet), afgesloten door een smeedijzeren hek, gaan nog klassieke diephuizen van slechts twee traveeën met drie bouwlagen vooraf en een kleine siertuin achteraan. In sommige details is de invloed van de art nouveau merkbaar, maar het neoclassicisme blijft ook in het hekwerk traditie. Hoewel de huizen nr. 43 en 45 verschillend zijn en ook andere hekken bezitten, verschijnen ze in 1928 samen op het kadaster (1), jaar dat ook op de gevel van nr. 45 staat. Nr. 43 bezit een hek van het eenvoudigste model: platte stijlen, boven- en dubbele onderregel en ronde spijlen met lanspunt.

De voortuin van Nr. 45 heeft een smeedijzeren hek met vierkant stijl- en regelwerk, ronde onderspijltjes en spijlen, beiden met lanspunten; de twee gietijzeren hekpijlers hebben gestileerd bladwerk op de sokkel, een gekanneleerde zuilschacht en een bekronende siervaas met bladwerk, knoppen en een acanthus als top.

Het nr. 55, behorend tot een rij van 8 gelijke huizen die in 1904 door het kadaster worden geregistreerd, behoudt een ouder paviljoen (2) dat al op het

kadaster verschijnt in 1897. Het is een onderkelderd gebouwtje in rustieke stijl onder overkragend zadeldak, waar het decoratief gebruik van bak- en natuursteen de stijl bepalen, het wordt verlicht door een steekboogdeur en -vensters (glas-in-lood in de bovenlichten) en het heeft een bepleisterd interieur met planken vloer. Het nr. 59 behoudt nog delen van zijn voortuinhek, echter zonder poorthek en deurtje.

Het huis nr. 67, samen met vier nu gesloopte buurhuizen in 1901 gebouwd, is het enige dat zijn hekwerk én weliswaar nieuw aangelegde voortuin volledig bewaart. Het smeedijzeren hek heeft vierkant stijl en regelwerk, gekenmerkt door hogere, op een drietand uitlopende stijlen die op de bovenregel zijn verankerd bij middel van gespiegelde C-motieven; de ronde spijlen lopen afwisselend uit op een bol of een sperpunt.

NOOT

- (1) Hasselt, AK, Opmetingsschets.
- (2) Zie ook Luikersteenweg.

HASSELT: PARK VILLERS TOEKOMSTSTRAAT

**Nieuwe aanleg uit de jaren 1990 met behoud van de
oude bomen van een 19de eeuws villaparkje, nu stedelijk
park**

Het parkje ligt tussen de Toekomststraat en de Luikersteenweg. Er hoorde een klein kasteeltje bij uit de laatste jaren van de 19de eeuw of de eerste van de 20ste, dat werd gesloopt in de jaren 1990 toen er appartementsgebouwen aan de rand werden gebouwd. Het parkje kreeg een nieuwe aanleg echter met behoud van oude bomen en van het onvolledig bewaarde parkhek aan de Luikersteenweg in functie van de herbestemming als stadspark.

BOMEN

Amberboom (*Liquidambar styraciflua*), gewone es (*Fraxinus excelsior*), gewone esdoorn (*Acer pseudo-platanus*), gewone plataan (*Platanus x hispanica*), jonge exemplaren van hemelboom (*Ailanthus altissima*) en moerasedik (*Quercus palustris*), Anna-Paulownaboom (*Paulownia tomentosa*), rode bastaard-

HASSELT: VILLATUIN

TOEKOMSTSTRAAT NR. 56

◀ Hasselt, toekomst-
straat nr. 56
(foto O. Pauwels)

Beboomde voortuin van een voorstedelijke villa van rond 1900.

Voortuin van een voorstedelijke villa uit einde 19de-begin 20ste eeuw, nu afgesloten met een hek van industriële makelij. Het behoudt enkele vermeldenswaardige bomen.

BOMEN

paardekastanje (*Aesculus x carnea*), gewone taxus (*Taxus baccata*), Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*), witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*), zilversdoorn (*Acer saccharinum*), zomereik (*Quercus robur*). En ook twee bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') (267 en 438 cm, aangetast).

Hollandse linde (*Tilia x vulgaris*), gewone trompetboom (*Catalpa bignonioides*) en bastaardtrompetboom (*Catalpa x erubescens*) (180 cm).

▼
Het Hasseltse
stadspark
(foto O. Pauwels)

HASSELT: BOERDERIJTUIN

TOMSTRAAT NR. 123

Bestanddelen van de traditionele inrichting van een boerenerfje, uit de 19-20ste eeuw.

De traditionele elementen bleven bij een boerderijtje bewaard: een strook bakstenen tegen de huisgevel, een bakstenen erfje, een haag van eenstijlige meidoorn (*Crataegus monogyna*) als begrenzing en een nu gereduceerde moestuin.

HASSELT: KASTEEL VAN TREKSCHUREN

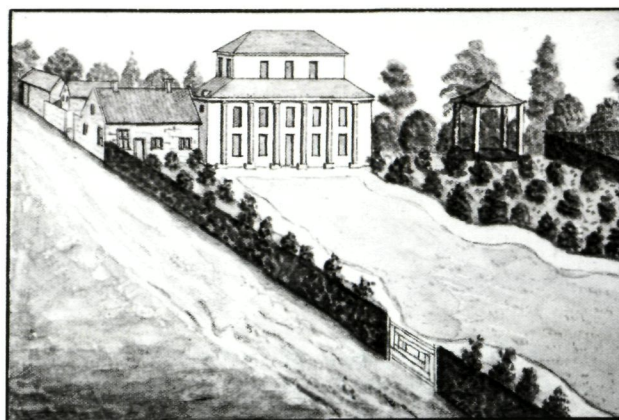
TREKSCHURENSTRAAT NR. 245.

(niet toegankelijk voor het publiek)

Restant van een vroeg 19de-eeuws parkje in landschappelijke stijl, bij het kasteel van Trekschuren, op een oudere site.

Trekschuren wordt al op de Ferrariskaart (1774-1775) genoteerd. Op het Primitief kadasterplan van 1812 (1) ligt het goed tussen de Trekschurenstraat en de Voogdijsteeg. De gebouwen vertonen een complexe plattegrond die we interpreteren als een kasteel naast haar hoevegebouwen. De grote L-vormige vleugel (perceel nr. 678), bakent een rechthoekige binnenplaats af die met haar korte zijde aan de straat grenst. Op de lange zijde ligt er een kleinere L-vormige vleugel (nr. 680) aan een eigen erf met een alleenstaande aanhorigheid aan

▼ Primitief kadasterplan in 1813 met Trekschuren (Hasselt, AK)

▲ De tekening die Philippe de Corswarem rond 1800 van het kasteel van Trekschuren in Hasselt maakte (Brussel, KB, Prentenkabinet)

de overzijde. Verder is er een moestuin met bakhuisje (nr. 681) en achteraan ligt er een grote, ongeveer vijfhoekige vijver.

De tekening van Philippe de Corswarem (1759-1839) met Trekschuren geeft een mooi en intrigerend beeld van het kasteel en de tuin zoals ze begin van de 19de eeuw bestonden, toen ze eigendom waren van Joseph Wagemans. Vanaf de westgevel van het kasteel strekt zich een deel van een tuin uit in landschappelijke stijl, waarvan het poorthekje in de haag aan de straatkant, het open paviljoen van vier kolommen onder pagodedak en het volume van het kasteel zelf verwijzen naar een stijl die men Anglo-Chinois noemt, de vroegste vorm van de landschappelijke stijl op het vasteland. Het onduidelijk grasveld is aan beide zijden geflankeerd door een pad, heestermassieven en geschoren hagen. In de achtergrond staan hoogstammige bomen waarvan de piramidale vorm naar exoten verwijst.

Einde 19de eeuw is het goed al weer verder geëvolueerd. De Dépôt-kaart (opname 1871, uitgave 1878) geeft een L-vormig parkje met vijver ten zuiden van het huis en een grote 8-vormige rondweg. Een bomengordel loopt rondom en de gebouwen liggen aan de straatkant. Op de kaart met de revisie van 1882 ligt er een paviljoentje op het westelijk grasveld, mogelijk dat van de Corswarem. De Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed (1) publiceerde een foto van het kasteel dat men van de Corswarems tekening herkent, met monumentale pilasters die de gevel ritmeren en met een slankere bovenverdieping bekroond met een daklantaarntje. Het exotische van de tekening wordt daarin bevestigd, maar

▲ De stafkaart van 1937 met bovenaan het kasteelparkje van Trekschuren en ten zuiden er van het kasteel van Henegauw (Brussel, NGI)

bestaat vandaag, na verbouwing van het huis, niet langer.

Vandaag bezit Trekschuren aan de straatkant een 19de-eeuwse afsluiting, merkwaardig omwille van haar lengte van 58 traveeën plus een achteruitspringend inrijhek tussen nieuwe pilasters naar het park vóór het huis en één naar de dienstgebouwen achter het huis. Het eenvoudig smeedijzeren afsluithek op deels bakstenen, deels gecementeerde voet, is geritmerd door de vierkante stijlen met vaasjes als bekroning. Elke travee telt 24 ronde spijlen met speerpunt. De drie laatste traveeën nemen de haakse bocht en worden door een laurierhaag als westelijke begrenzing verdergezet.

Het park ten westen, oorspronkelijk met L-vormig grondplan, bezit nog enkele oudere bomen maar is nu eerder een ruim grasveld met vijver en een brede bomengordel. Een jonge boomgaard werd ten oosten aangeplant.

BOMEN

Bomenrand met Amerikaanse eik (*Quercus rubra*), buxus (*Buxus sempervirens*), fijne spar (*Picea abies*), doodsbeenderenboom (*Gymnocladus dioica*) (in slechte staat), Californische schijncipres, gewone

esdoorn (*Acer pseudoplatanus*), gewone lijsterbes (*Sorbus aucuparia*), gewone robinia (*Robinia pseudoacacia*), Hollandse linde (*Tilia x vulgaris*), ruwe berk (*Betula pendula*), schietwilg (*Salix alba*), tamme kastanje (*Castanea sativa*), gewone taxus (*Taxus baccata*), scherpe hulst (*Ilex aquifolium*), zomereik (*Quercus robur*), witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*) (280 cm), bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') (365 en 383 cm), gewone beuk (*Fagus sylvatica*) (350 cm), gewone moerascipres (*Taxodium distichum*) (197 cm).

NOOT

- (1) Hasselt, AK, Primitief plan van sectie E, door H. Groulard, gedateerd 15 november 1812.
- (2) *Bouwen door de eeuwen heen* ..., deel 6N1, o.c., p. 405.

HASSELT: RUINETUIN VAN HET BEGIJNHOF ZUIVELMARKT

Ruinetuin van na de tweede wereldoorlog, aangelegd op de site van de verwoeste kerk van het Sint-Catharinabegijnhof.

Het huidige begijnhof wordt begrensd door de Zuivelmarkt, de Badderijstraat, de Wittenonnenstraat en de rechteroever van de zogenaamde Nieuwe Demer. Een eerste begijnhof, gesticht vóór 1267 bevond zich, zoals gebruikelijk voor de vroegste begijnhoven extra muros, ter hoogte van de 'Begijnenpoel' waar nu het Virga Jessecollege ligt. Het werd in 1567, toen de calvinisten de stad in handen hadden, vernield. Een nieuw begijnhof werd gebouwd tussen de huidige Bonnefantenstraat, de Wittenonnenstraat, de Zuivelmarkt en de linkeroever van de Nieuwe Demer. Begin 18de eeuw verliet men ook dat begijnhof voor de nieuwe, huidige site. Als slachtoffer van de opheffing van de religieuze instellingen, kwam er op 25 november 1797 een einde aan het Hasselts begijnhof als instelling. Dankzij het Directoire kon de kerk in januari 1800 weer geopend worden (1). Omdat in 1944 een bom op het Begijnhof viel, liggen de resten van de kerk nu als een mooie ruinetuin in het midden van het wederopgebouwd hof. Het Begijnhof is sedert 1946 eigendom van de provincie, die er in verschillende fasen tuinen aanlegde.

► Prentkaart van
vóór 1940 met de
besloten tuin bij de
calvarie tegen de
begijnhofkerk van
Hasselt
(PBL, Dienst
Documentatie)

67. Hasselt Begijnhof en Kalvarieberg — Béguinage et Calvaire

Het hof is toegankelijk vanaf de Zuivelmarkt via een poortgebouw met flankerende bijgebouwen, daterend uit de 18de eeuw. Een mooie bakstenen muur wellicht uit dezelfde periode, begrenst het begijnhof aan de Badderijstraat. Hij is veertien traveeën lang en heeft lisenen en een overkragende ezelsrug van baksteen. In de travee met hoog uitstekende puntgevel werd een Onze-Lieve-Vrouwekapel ingewerkt.

Het is een pleinbegijnhof met tuinen op het voorplein van de kerk, individuele voortuintjes achter hoge muren bij de begijnhuisjes, en een tuin op de resten van de in 1944 verwoeste kerk. Een gekasseide straat tussen lage muurtjes van breuksteen, loopt vanaf het poortgebouw uit 1780 naar de kerkruïne. Daar rond ligt een pad in grijze grind.

De westelijke tuin op het voorplein is een beboomd parkje bij het Provinciaal Museum. De oostelijke tuin is een grasveld met oude taxussen, een rij geknotte grootbladige linden (*Tilia platyphyllos*) langs de muur, en een fraaie groep Gentse harde azalea's bij een kapelletje.

De mooie ruïnetuin ligt binnen de muren van de kerk, met centraal een grasveld met drie zuilvormige taxussen in de apsis, een rondweg van grijze grind en gestampte aarde, en een bloemenrand tegen de met klimplanten begroeide ruïnemuren. Tegen de

gevel van het kerkkoor werd een besloten hofje bij een beschutte kalvarie ingericht. Een eenvoudig spijlenhekje tussen een onder- en bovenregel van zwart geschilderd smeedijzer op een plint van breuksteen, bakt het af. Het is een eenvoudig poorthek tussen hergebruikte vierkante hekpijlers uit de tweede helft van de 18de eeuw, van blauwe hardsteen met spiegels, sokkel en uitkragend kapiteel, één bekroond met een doodshoofd, het ander met een zandloper. Deze sokkels stonden voorheen bij de ingang van het oude kerkhof bij de Sint Quintenskerk. De twee vierkante, gekwartierde buxusperken zijn gevuld met vier buxusbollen. Er groeit een cultivar van gewone robinia (*Robinia pseudoacacia* 'Tortuosa') ten westen en twee geknipte buxusbollen begeleiden de pijlers.

De beplanting en het karakter van de individuele voortuinen achter de bakstenen tuinmuren met poortje en dienstgebouw, wijzigen regelmatig in functie van artistieke projecten, maar hebben meestal een vast patroon van buxushaagjes.

BOMEN

Buiten de reeds vermelde exemplaren, ook gewone es (*Fraxinus excelsior*) (173, 240 cm), gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*), grootbladige linde (*Tilia platyphyllos*) (78, 96, 102 cm), gewone taxus

(*Taxus baccata*), hemelboom (*Ailanthus altissima*) (189 cm), hangende zilverlinde (*Tilia petiolaris*) (193 cm), gele treurwilg (*Salix x sepulchralis* 'Tristis', 125 cm), witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*) (270 cm) (2).

NOTEN

- (1) J. DARIS, *Notices sur les églises du diocèse de Liège*. Deel 2, Luik, 1871, p. 58, 106, 117. G. CALUWAERTS (ed); J. MELCHIOR, *Hasselt intra muros*, 1989, p. 310-311. Met dank aan de heer R. Christiaens.
- (2) De opmetingen zijn voor een deel gebaseerd op M. ANDRES, R. DENEFF, *Inventaris van de bomen en houtachtige gewassen in de binnenstad van Hasselt*, onuitgegeven rapport van de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg, 18 oktober 1976.

BESCHERMD: Het Begijnhof, als monument, op 20 februari 1939.

HASSELT, KERMT: HOLRAKKERSWINNING EN KASTEEL VAN KERMT

MONNINXSTRAAT NR. 1

Twee historische sites, belangrijke geheugenplekken van dit dorp dat haast uitsluitend nieuwbouw bezit.

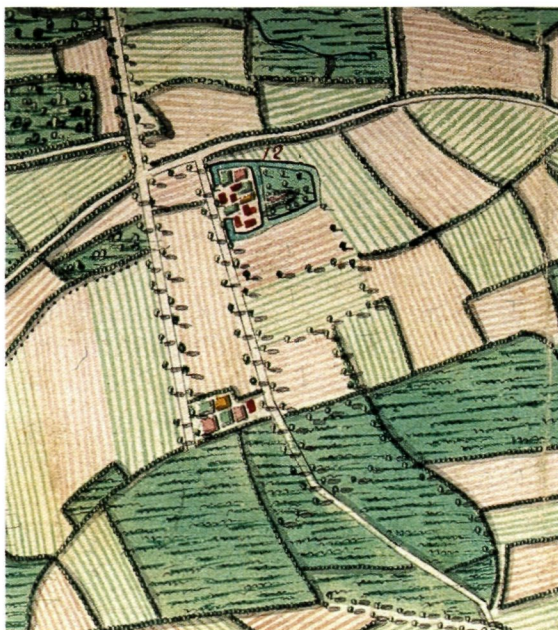
In de veertiende eeuw waren Godfried en Jan van Hardeumont heren van Kermt en hun bezit kwam naderhand door vererving en huwelijk, in handen van de familie van Berlaymont. De familie van Stockhem volgde in de achttiende eeuw. Het kasteel, dat van 1612 dateerde en van 1757 tot 1819 bewoond werd door Gaspard baron van Stockhem, proost van de abdij van Herkenrode, bestaat niet meer (1).

De 'Holrakkerswinning', ook als 'Monnikenhof' bekend, is een oude site ten zuiden van de Demer, met een neerhof-opperhofstructuur, waarvan de omgrachting behouden bleef. Ze werd op de Ferrariskaart (1774-1775) genoteerd, ten noorden van het dorp. Het opperhof lag ten oosten, was toen al onbebouwd, maar op het neerhof lagen losstaande gebouwen en tuinen. Een dreef verbond het met een zuidelijker gelegen huis met tuinen, dat mogelijk het kasteel is dat in *Les Délices du pays de Liège* (2) wordt vermeld en beschreven maar niet

geïllustreerd wordt: "Het heerlijk huis is een groot, langwerpig paviljoen met een vierkante toren waar een klein parterre op aansluit. Het is omsloten door een bakstenen muur waarvan de noordelijke hoek de basis vormt voor een gemetseld tuinpaviljoen. De voorgevel van het huis kijkt uit op een ruim erf met op de rechterzijde een degelijk gebouw dat de stallingen herbergt. Van daaruit bereikt men de tuin, een ruim vierkant omsloten door hoge, geschoren haagbeukhagen met tuinprieeltjes eveneens van haagbeuk. Iets verder ligt een kleine driehoek met lijnrecht geplante jonge bomen. Links liggen nog twee omgrachte moestuinen". Dit fraaie huis was toen in het bezit van Nicolas van Stockhem uit Vieux Waleffe, heer van Monmale, raadsheer van de prinsbisschop, en wel uit hoofde van zijn echtgenote, geboren de Foulon van Cambrai.

Op de Dépôt-kaart (opname 1871, uitgave 1878) is dit laatste huis verdwenen en op de kaart met de revisie van 1886 (uitgave 1908) is de toestand verder geëvolueerd. De bebouwing op het neerhof is een aaneengesloten volume geworden, binnen de behouden omgrachting. De dreef is nu meer zuidelijk doorgetrokken tot voorbij de verdwenen woning, naar de weg van Tuilt naar Kermt.

In het dorp lag toen tussen de spoorlijn en de Hasseltsesteenweg een kasteel met kasteelparkje, dat vandaag ook al weer verdwenen is. Het stond bekend als kasteel de Meeus (3). De literatuur vermeldt verder Frans Lambert, (1714-1789) baron van Stockhem die heer van Spalbeek en Kermt was

De Holrakkerswinning of Monnikenhof vertoont bovenaan op de Ferrariskaart (1771-1775) de omgrachte neerhof-opperhofstructuur, maar het kasteel lag toen al zuidelijker, tussen twee dreven (Brussel, KB, KP)

(4). We vonden nog vermelding in 1839 van baron François Joseph de Stockhem van Kermt, eigenaar te Luik en in 1845 van zijn weduwe, geboren gravin de Méan, die in 1846 overleden bleek en vruchtgebruikster was van de heerlijke goederen (5). De zelfde familie was in die periode ook kasteelheer in Heers (Heers).

De behouden dreef vanaf de Holrakerswinning is nu beplant met jonge exemplaren zomereik (*Quercus robur*).

NOOT

- (1) AN., *Kermt, monografische schets*, 1965.
- (2) P.L. DE SAUMERY (?), *Les Délices du pays de Liège*, (Liège, 1744), Anastatische herdruk, Brussel, 1977, deel 4, p. 221
- (3) Mondelinge mededeling van Mon Impe.
- (4) *Adel en Kastelen van Limburg*, Tentoonstellingscatalogus, Hasselt, 1954, s.p.
- (5) Hasselt, RA, Familiearchief, nr. 1479. Ze worden vermeld in de rekenboeken van Charles Hubert Vos, hun zaakgelastigde.

HASSELT, KERMT: HOEVE TEN ROOYE KERMTSTRAAT NR. 43

Oude gracht van een historische site met vakwerkbouw en een nieuwe aanleg, opklimmend tot 1683.

Van deze historische site in een gaaf bewaard landschap, gevoed door de Kermterbeek, bleef de oude omgrachting bewaard. De restauratie van het woonhuis, gedateerd 1683, en een stal in vakwerkbouw samen met de aanleg van de omgeving, zijn aan de gang.

BOMEN

Gewone es (*Fraxinus excelsior*) en geknotte schietwilg (*Salix alba*) op de dijk bij de gracht. Verder ook Canadapopulier (*Populus x canadensis*), Europese lork (*Larix decidua*), fijne spar (*Picea abies*), zomereik (*Quercus robur*), en in de verwilderde tuinsite, een monumentale snoeivorm van buxus (*Buxus sempervirens* subsp. *sempervirens*).

HASSELT, KURINGEN: JESSESHOF OF BELVEDERE

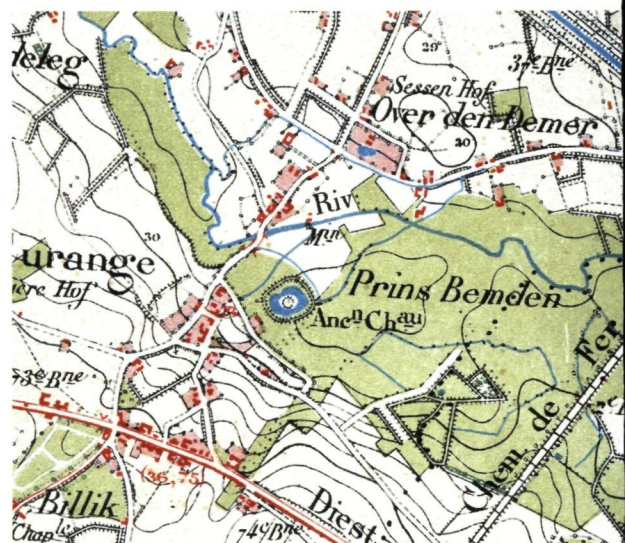
OVERDEMERSTRAAT NR. 50

Verwilderd, landschappelijk parkje uit het einde van de 19de eeuw bij een ca. 1992 afgebrand buitenhuis met boerderij.

Het ligt ten noorden van de dorpskern en van de Demer, tegenover het Prinsenhof ten zuiden van de Demer. Het gaat om een oude site, waarvan de boerderij voorheen anders was ingeplant, in een omhaagd akkerland, al genoteerd op de Ferriskaart (1774-1775). Nu is het goed begrensd door vier straten. Dit was al op de Dépôt-kaart van 1871 het geval. Ze toont twee parallel gelegen gebouwen en meer zuidelijk een vijver, maar geen parkje; allicht was het toen enkel boerderij.

Ten kadaster staat het goed bekend als Jesseshof, gelegen "aen den Squaden hof". Later, vermoedelijk toen het buitenhuis werd, noemde men het Belvédère. De opmetingsschets van 1887 (1) toont onder andere de aanbouw van midden- en hoekrisalieten aan het woonhuis. Het lag tegenover een dienstgebouw en er sloot een al bestaande moestuin bij aan met een halfronde muur. Mogelijk geeft het jaartal 1887 ook de aanleg van het huidige parkje aan.

▼
Op de Dépôt-kaart van 1871 met Kuringen ligt in de linker benedenhoek het parkje van Billik, in het midden het Prinsenkasteel en daar boven het Jesseshof en zijn vijver, begrensd door vier straten (Brussel, NGI)

Van deze parkaanleg met interessante bomen, blijven nu nog de inkom langs de Overdemerstraat, restanten van een vijver ten zuiden en van een moes- en fruittuin met afgerond beloop ten oosten over. Langs de Jesseshofstraat liggen vervallen aanhorigheden en van de begrenzing blijven er beukenhagen over. Brandschade rond 1992 maakte het huis onbewoonbaar en door de 'stedenbouwkundige veroordeling' op het gewestplan is herstel onmogelijk en dit had ook repercussies op het onderhouden en dus het verder bestaan van het parkje.

BOMEN

Bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') en gewone beuk (*Fagus sylvatica*), gewone robinia (*Robinia pseudoacacia*), gewone haagbeuk (*Carpinus betulus*), mispel (*Mespilus germanica*), witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*), zomereik (*Quercus robur*), zwarte els (*Alnus glutinosa*), en een zeldzame sassafras (*Sassafras albidum*) (60 cm en een gekapte van 168 cm).

NOOT

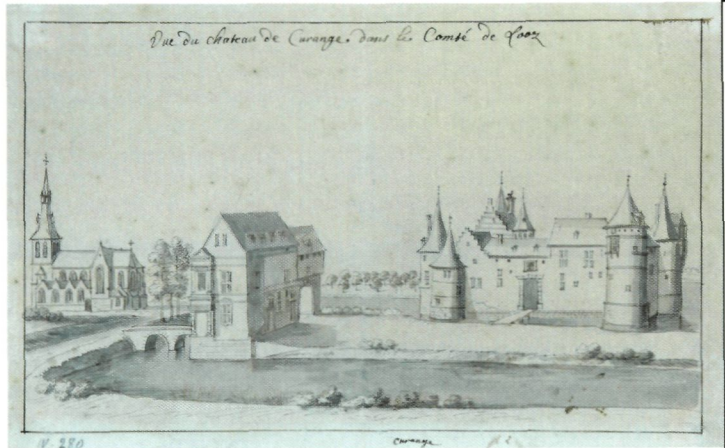
(1) Hasselt, AK, Opmetingsschets.

HASSELT, KURINGEN: KASTEEL VAN KURINGEN

PRINSENHOFWEG ZONDER NUMMER

Omgrachte middeleeuwse site met ruïnes van het waterkasteel van prins-bisschop Erard van der Marck (1515-1521), en vandaar Prinsenhof genaamd. Recente aanleg als natuurtuin.

Het goed ligt ten oosten van de dorpskern, in de 'Prinsbeemden', aan de Kleine Demer, een aftakking van de noordelijk gelegen Demer. Recente opgravingen toonden aan dat het Prinsenhof, eertijds ook zetel van de leenzaal van Kuringen, oorspronkelijk de residentie van de graven van Loon, al rond het midden van de 13de eeuw een burchtmotte was met een ringgracht. In de 14de eeuw werd die uitgebouwd tot een waterburcht met vier ronde hoektorens (1). Volgens de beschrijving die Guicciardini er in 1565 van gaf 'als een heerlijk paleis met prachtige tuinen, bosquets en fonteynen' (2)

▲ Het Prinsenkasteel in Kuringen was, toen Remacle Leloup het rond 1740 tekende, nog een omgracht waterkasteel met renaissancistisch poortgebouw (Luik, Bibliothèque Chéroux-Croisiers, Salle Ulysse Capitaine)

sloot deze creatie van Erard de la Marck bij de renaissancestijl aan. Een beschrijving door Mantelius heeft het over "Het selve jaer (namelijk 1515) heeft den Prins a Marcka het casteel van Stockheim, dat seer vervallen was, doen versien daer na dat van Curingen, en hevet soo vernieuwt en versterckt dat het teenemaal een ander aensicht hadde. Voeghde daer bij een schoon nieuw werck, met eene steene brugh als noch te sien is, maer en wirde niet volmaect. Rontom het casteel waeren geplant schoon dreven van Epeboomen, daer van datter noch een staet, en den hof

▼ Het Primitief kadasterplan (1812) van het kasteel van Kuringen met het poortgebouw, de omgrachting, de kasteelgracht en een resterende ronde toren (Hasselt, AK)

▲ De site van het Prinsenhof in Kuringen werd recent heraangelegd, waarbij de verdwenen burchttorens door middel van met klimop begroeid ijzerwerk werden opgeroepen (foto O. Pauwels)

versien van alle lieflijke cruyden en blommen. Daer stont oock een doolhof seer plaisant, versien met fonteynen, die door loote buijsen uijt den Demer daer gebraght waeren” (3).

De tekening van Remacle Leloup uit rond 1740, ook als prent gepubliceerd (4), toont het Prinsenkasteel ten noordoosten van de kerk, helaas zonder de tuinen. Een dreef verbond de kerk met het poortgebouw. Een gemetselde, dubbelbogige brug leidde over de ringgracht naar een poortgebouw en een eenvoudige houten brug over de gracht gaf toegang tot het kasteel. Dat was een belangrijke waterburcht met een defensief karakter, met kleine ven-

stertjes, klooster- en kruiskozijnen, met hoektorens en met een hoog huis met trapgevels en eigen traporentje. Alleen in het tegen het poortgebouw aanleunend huis blijkt de renaissancestijl ingang te hebben gevonden, getuige het hoekrisaliet met fronton. De onafgewerkte toestand waarvan sprake in het citaat, is herkenbaar. Door roof van het lood en ijzer, dat onder meer in de banmolen werd hergebruikt in 1741-1743, ging het kasteel met de jaren langzaam maar zeker ten onder. Op de Ferraris kaart (1774-75) ziet men het waterkasteel met gracht en ringgracht en de vier hoektorens.

Op het Primitief kadasterplan (5) van rond 1812 herkent men nog de essentie van het goed. Tegenover de kerk ligt het poortgebouw (perceel nr. 114 als twee huizen voorgesteld) waarbij twee tuinen (nr. 111, 112) horen, een groot nagenoeg vierkant perceel (nr. 113) als lusttuin genoteerd, met in het midden een brede, losse ringgracht (nr. 119 als vijver) waarover een brug toegang verleent tot een eveneens als lusttuin aangegeven motte (nr. 117) met ronde toren (nr. 116). Het goed is links en rechts omgeven door hooilanden (nr. 110, 109, 118) en over de beek in de richting van de watermolen op de Demer, liggen een aantal bouwlanden omzoomd door smalle stroken hooiland. Al deze percelen staan in 1842 in de legger op naam van A. Bamps, dokter in Hasselt.

De tekening van Philippe de Corswarem (1759-1839) uit het begin van de 19de eeuw, inspireerde zich ongetwijfeld op de gravure in *Les Délices du païs de Liège*, vermits de burcht toen al bouwvallig moet zijn geweest. Zijn nota vermeldt dat het als nationaal goed verworven werd door wijlen Jean Baptiste Alen. Diens dochter Sophie bracht het door haar huwelijk in het bezit van dokter Bamps uit Hasselt. De Dépôt-kaart met de terreinopname van 1871 toont de omgrachte site (zie illustratie Jesseshof).

Een postkaart van ca 1900 toont een pittoresk, achthoekig paviljoen gebouwd op de ruïne van één van de hoektorens. Het had een omlopend balkon met een leuning eveneens van takken, een bepleisterde gevel met takkenimitatie, een rieten kegeldak en een lantaantje. De bouwheer was de Hasseltse rechter Bamps die het goed als buitenverblijf benutte sedert het einde van de 19de eeuw, nadat het kasteel door de vermelde Jean Baptiste Alen was gekocht en definitief, op de stompen van de hoektorens na, gesloopt. Hij vererfde het aan zijn dochter mevrouw Hermant-Bamps die er een nieuw huis bouwde. Dat had neorenaissance kenmerken en was, te

oordelen naar een gepubliceerde postkaart, door jaarankers in Romeinse cijfers 1912 was gedateerd. Het verschijnt op het kadaster in 1914 (6). Het paviljoen bovenop de ruïnetoren bestaat niet langer, maar het huis, tijdens het interbellum nog verbouwd, is nu in gebruik als VVV-kantoor.

De site was in de jaren 1990 het voorwerp van een herwaardering naar ontwerp van landschapsarchitect G. Lauwaert. Op de motte werd de cultuurhistorische dimensie opgeroepen door middel van met Ierse klimop begroeid, metershoog metalen hekwerk van I-profielen en draadnet, deels op de oude bakstenen grondvesten. De oevers en de buitengracht zijn aangelegd als een natuurtuin met een rondweg in dolomiet. Het perceel is deels betuind met gewone haagbeuk (*Carpinus betulus*). De toegangsweg vanaf de Overdemerstraat, ten westen, werd in kasseien en kleiklinkers gelegd en de éénbogige bakstenen brug over de gracht werd geres-taureerd. Een nieuwe hardhouten paalbrug ertegen-over en in het verlengde, geeft van op de motte toegang tot de natuurtuin. De motte en de zuidelijke helft van de site ligt onder hoge en dichte boomkruinen.

BOMEN

Veel Amerikaanse eik (*Quercus rubra*), een groepje van zes bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') buiten de gracht, gewone es (*Fraxinus excelsior*), gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*), gewone plataan (*Platanus x hispanica*) en Oosterse plataan (*Platanus orientalis*), Hollandse linde (*Tilia x vulgaris*), tamme kastanje (*Castanea sativa*). Zilveresdoorn (*Acer saccharinum*) (458 en 471 cm inclusief de klimopbegroeiing) en bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') (267 cm binnen en 374 en 370 cm buiten de gracht, oudere exemplaren).

NOOT

- (1) *Met Le Loup op reis. Limburg met een 18de-eeuwse bril bekeken*, Hasselt, 1993, p. 63.
- (2) P. DANIELS, *Le château de Curange*, in *Verzamelde Opstellen uitgegeven door de Geschied- en Oudheidkundige Kring te Hasselt*, 1923, p. 19.
- (3) Citaat gepubliceerd in *Met Le Loup op reis. Limburg met een 18de-eeuwse bril bekeken*, Hasselt, 1993, p. 63.
- (4) P.L. DE SAUMERY (?), *Les Délices du pays de Liège*, (Liège, 1744), Anastatische herdruk, Brussel, 1977, deel 4, p. 280.
- (5) Hasselt, AK, Primitief plan door Tricot, niet gedateerd, evenmin het Verzamelplan; ca. 1812 te dateren.
- (6) ID., Opmetingsschetsen.

HASSELT, KURINGEN: PARK HAGE-GOETBLOETS BILLIKSTRAAT NR. 40.

(niet toegankelijk voor het publiek)

Park in landschappelijke stijl, daterend van circa 1871 met belangrijk bomenbestand, bij een nieuwe villa van 1959.

Het goed, dat een oudere site is (zie illustratie Jesseshof), ten zuiden van de dorpskern, is begrensd door de Grote Baan, de Billikstraat en de Kuringersteenweg. De Ferrariskaart (1774-1775) noteert er een vierkant complex met boomgaard. Later ligt er bij de hoek van de Billikstraat en de steenweg een gesloten boerderij, waarvan de percelen die het huidige parkje beslaan, in 1871 worden samengevoegd; we interpreteren dit als de voorbereiding van de parkaanleg(1). Op de Dépôt-kaart (opname 1871) ligt ten westen van dit gebouw een omhaagd terrein voorzien van een rondweg met dwarspad. In 1959 noteert het kadaster de nieuwbouw van een centraal gelegen nog bestaande villa.

Vanaf de steenweg, buigt een toegangslaan van Amerikaanse eik (*Quercus rubra*), tamme kastanje (*Castanea sativa*) en zomereik (*Quercus robur*) af naar het huis. In de kruidlaag groeien onder andere massaal meiklokjes. Een taxushaag begrenst het goed gedeeltelijk langs de Billikstraat.

Het parkje bestaat uit grasvelden, een rondweg, solitaire bomen, een bomenrand, een bebost deel, een boomgaard en een recenter tennisveld. Er is ook een U-vormige restant van de voormalige gracht. Veel bomen zijn oude exemplaren, en nieuwe aanplantingen vervangen gesneuvelden.

BOMEN

Gewone esdoorn met bont blad (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii'), Amerikaanse eik (*Quercus rubra*), ruwe iep (*Ulmus glabra*), zoete kers (*Prunus avium*), bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), buxus (*Buxus sempervirens*), eenstijlige meidoorn (*Crataegus monogyna*), gewone beuk (*Fagus sylvatica*), gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*), gewone robinia (*Robinia pseudoacacia*), zwarte els (*Alnus glutinosa*), scherpe hult (*Ilex aquifolium*), Japanse vingeresdoorn (*Acer palmatum*), gewone lijsterbes (*Sorbus aucuparia*), Noorse esdoorn (*Acer platanoides*).

▲ Amerikaanse eiken langs de oprijlaan van het parkje in de Billikstraat te Kuringen

des), gewone esdoorn met purperrode bladonderkant (*Acer pseudoplatanus* 'Atropurpureum'), schietwilg (*Salix alba*), tamme kastanje (*Castanea sativa*), oude gewone taxus (*Taxus baccata*), gele treurwilg (*Salix alba* 'Tristis'), vederesdoorn (*Acer negundo*), gladde iep (*Ulmus minor*), witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*), zomereik, een jonge zuilvormige haagbeuk (*Carpinus betulus* 'Fastigiata'). Verder tamme kastanje (354 cm), bruine beuk (382, 423 cm met uitgescheurde gesteltak, 456 cm met zwamaantasting), gewone es (*Fraxinus excelsior*) (288 cm), geelhout (*Cladastris lutea*) (172 cm, de dikste van het gebied), gewone lork (*Larix decidua*) (230 cm), Weymouthsden (*Pinus strobus*) (172 cm), zomereik (209, 376 cm en 640 met drie stammen), zuilvormige zomereik (*Quercus robur* 'Fastigiata') (261 cm), bastaardeik (*Quercus x rosacea*) (253 cm), negen (één dood ex.) Hollandse linden (*Tilia x vulgaris*) (253 cm) als een open glorie in een cirkel geplant, zilverlinde (*Tilia tomentosa*) (305 cm, ent en V-stam).

NOOT

(1) Hasselt, AK, Opmetingsschetsen.

HASSELT, KURINGEN: HUIZE HERKENRODE, VOORMALIGE ABDIJ

HERKENRODEABDIJ NR. 4

(niet toegankelijk voor het publiek)

Interessant park in landschappelijke stijl teruggaand tot de 'Engelse tuin' van het einde van de 18de eeuw, aangelegd ter plaatse van de oude parterretuinen, met latere aanpassingen en aanplantingen; deel van het uitgestrekt historisch domein van het voormalig abdijcomplex der Cisterciënzerinnen, met de onmiddellijke omgeving circa 60 ha groot en sedert begin 19de eeuw benut als kasteeldomein; gebouwen uit de 16de tot de 20ste eeuw, nu opnieuw grotendeels benut als klooster en bezinningshuis van de Reguliere Kanunnikessen van het H. Graf.

Van abdij naar kasteeldomein

De abdij was een stichting van de graven van Loon in 1182, als vrouwenklooster en bedoeld als grafelijke begraafplaats. Vanaf 1271 behoorde ze tot de orde van Cîteaux en werd ze een economisch bloeiende onderneming die met de loop der jaren talrijke bezittingen vergaarde (1). De figuratieve kaart van Peter Meysman uit 1669 (2) toont de abdij met haar talrijke gebouwen, temidden van haar gronden. De nu nog bestaande toegangsreef vanaf de weg Hasselt-Diest eindigde bij het poortgebouw. Van daar vertrokken meerdere wegen naar de verschillende gebouwencomplexen. Zo lag links het nog bestaande neerhof en rechts vertrok, parallel met de omgrachting, de toegang in oostelijke richting naar het klooster. Eens men het dienstgebouw tussen de gracht en de weg was gepasseerd, werd de toegang een beboomde laan naar de eigen poort van het abdisenkwartier. Ten oosten daarvan lag een ruime, nagenoeg vierkante geometrische tuin van twaalf parterres.

Remacle Le Loups tekening (3) van de abdij van Herkenrode voor de gravure in *Les Dèlices* toont de abdij zoals ze er rond 1740 bij lag, weinig veranderd sedert 1669. Links ligt het neerhof, in het midden de gotische kerk, omringd door het klooster en de nutsgebouwen en rechts boven het abdisenkwartier met haar binnenkoer. Om het te bereiken moet men door twee overluidende poorten, aan het einde van de beboomde toegangsweg. Ten oosten ziet men de tuinen, met een rechte laan tussen hoge hagen, lage parterres gevuld met broderiewerk en daarachter de op rij geplante bomen van een boomgaard. Vooraan, op de splitsing van de toegangswegen, groeit een gesnoeide en uitgegroeide

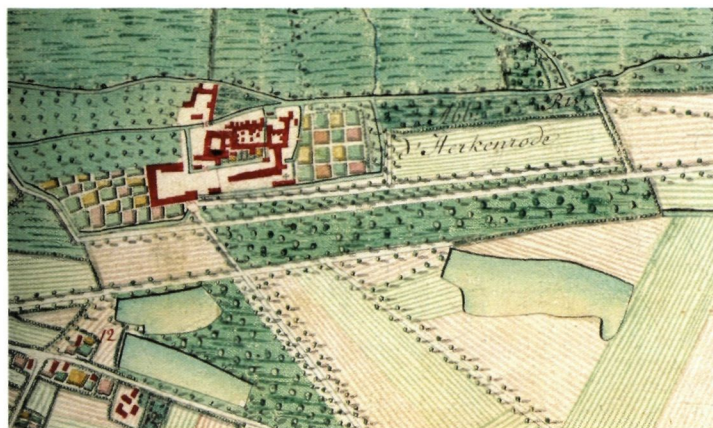

▲ Remacle Leloup tekende de abdij van Herkenrode rond 1740 met links het neerhof, in het midden de gotische kerk, omringd door het

klooster en de nutsgebouwen en rechtsboven het abdissenkwartier met haar binnenkoer. Ten oosten ziet men de tuinen, met hoge hagen,

lage parterres gevuld met broderiewerk en een boomgaard. Vooraan, op de splitsing van de toegangswegen, groeit een gesnoeide en uitgegroeide

linde (Luik, Bibliothèque Chéroux-Croisiers, Salle Ulysse Capitaine)

▲ De kaart van Ferraris (1771-1775) bevestigt het bodemgebruik van rond 1740 (Brussel, KB, KP)

linde. De beschrijving in *Les Délices du pays de Liège* (4) vermeldt de ligging “in een bos doorsneden met prachtige tot in de verte doorlopende dreven van acht rijen eiken en bevoeld door verschillende armen van de Demer, die ook de abdij zelf omgracht en de verschillende gebouwen scheidt. De achtergevel van het abdissenkwartier kijkt uit op een ruime tuin die ook omgracht is door een gekanaliseerde Demerarm, eindigt in een terras met twee paviljoenen en geflankeerd wordt door fraaie lanen van haagbeuk. Voorbij het kloosterpand ligt nog een grote boomgaard met mooie tuinen die aansluiten op de infirmerie en het klooster”.

De Ferrariskaart (1774-1775) bevestigt globaal de configuratie: een dreef vanuit het zuidoosten, ten westen het neerhof, de complexe gebouwen met binnenkoeren, tuinen zowel ten westen bij het neerhof als ten oosten bij het abdissenkwartier. Bomen waren geplant op de dijken langs de Demer en langs de omgrachting; een tweede dreef verbond de abdij met het Aldenhof ten zuidoosten, een nog bestaande boerderij.

Uit een laat 18de-eeuwse verslag, verneemt men dat het enorme erf bij de ingang beplant was met linden, dat de abdij twee ruime kloosterpanden bezat waarrond de stiftedames zoals in een karthuizerij, elk een individueel tuintje bij hun kamers cultiveerden, en dat de tuin achter het abdissenkwartier sedert kort vernieuwd was, ruim, goed versierd en perfect onderhouden(5). Deze nieuwe abdisvleugel was in 1768 door Laurent Benoit Dewez ontwor-

pen en gebouwd ten zuiden van het oude abdissenkwartier, dat ook bewaard bleef. Zowel aan de west- als aan de oostgevel van de nieuwe vleugel lagen er tuinen. Aan de oostkant lag de oude parterretuin, uitgebreid tot de 17de-eeuwse ‘Nieuwe Bogaert’ die tot een ‘Engelse tuin’ werd omgevormd. Aan de westkant kwam een voortuin.

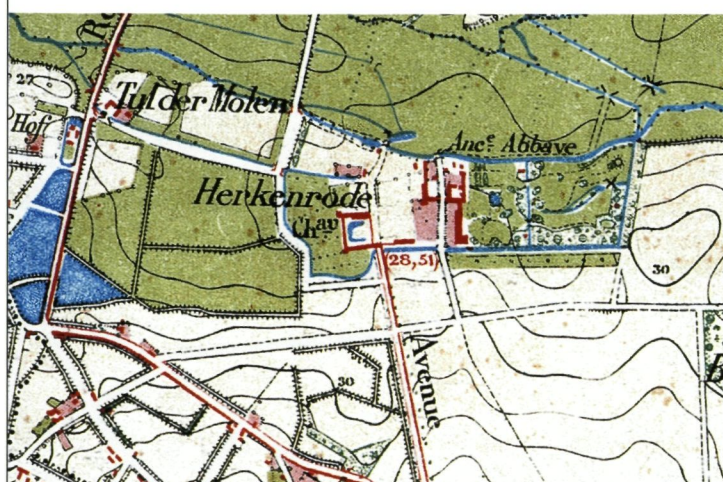
De Franse revolutie had vanzelfsprekend repercussies op dit rijke complex. Aan de religieuze bestemming kwam met het vertrek van de zusters in 1796 een einde. In 1797 volgde de verkoop van de abdij met 180 bunder grond. De nieuwe eigenaars werden voor 94.500 pond deels Pierre Libotton, kasteelheer in Stevoort, deels Guillaume Claes (1752-1841), vrederechter en notaris in Hasselt, beiden notoire opkopers. De verwerving van zwartgoed had deze laatste tot één van de grootste grondbezitters in het departement gemaakt, met wel 800 ha. Het abdissenkwartier werd door hem als kasteel ingericht. Libotton, eigenaar van de kerk, verkocht alle kunstvoorwerpen en startte er een werkplaats. Ze werd in 1826 door brand geteisterd en in 1842 werden de resten van de kerk volledig geruimd. Sedert 1812 was Claes ook eigenaar geworden van het deel van Libotton. Zijn zoon Ulysse Claes richtte een suikerfabriek en een stokerij in Herkenrode in en kweekte er suikerbieten. Hij bewoonde Herkenrode als kasteel en bouwde in 1865 een nieuwe trap tegen de parkgevel, een mooie uiting van de nieuwe relatie met het park. Bij zijn dood in 1880 erfden zijn dochter Valérie en haar echtgenoot Charles Duvivier, de voormalige landcom-

▲ Het Primitief kadasterplan van de abdij van Herkenrode door landmeter Tricot uit 1812. De vorm van de percelen lusttuin laten een vroeg-landschappelijke aanleg of 'Engelse' tuin vermoeden (Hasselt, AK)

manderij Alden Biesen, die eveneens door Guillaume Claes als zwartgoed verworven was. De abdij van Herkenrode werd het erfdeel van zijn zoon Télémaque (1831-1913). Die brak de oostelijke en westelijke kloostervleugel af en bij zijn dood liet hij Herkenrode na aan zijn dochter Mathilde (1857-1940). Haar echtgenoot August De Keuster kocht het zwaar gehypothekeerd domein op. Bij testament duidde hij architect André Hermant, kleinzoon uit zijn eerste huwelijk met Bertha Swerts als algemeen legataris aan. Op zijn beurt maakte deze in 1972 Herkenrode grotendeels over aan de kanunnikessen van het H. Graf in Turnhout (6). Alleen de hoeve bleef in handen van de familie Hermant, en is ook vandaag nog in andere handen dan het voormalig kasteeldomein.

▼ De Dépôt-kaart van 1871 registreert het park ten oosten van het nieuwe abdissenkwartier (Brussel, NGI)

Het Primitief kadasterplan (1812) is ook voor Herkenrode een rijke bron die niet enkel over het gebruik van de gebouwen informeert maar zelfs het bestaan van een vroeg-landschappelijke tuin signaleert (7). Het L-vormig gebouw (perceel nr. 23, het abdiskwartier van Dewez) is het kasteel dat ten noorden verbonden is met het oude abdissenkwartier, zelf ten noorden voorzien van aanleunende bijgebouwen, waaronder een brouwerij (nr. 26) en branderij (nr. 28). Ten westen van het kasteel ligt een moestuin (nr. 34) en een lusttuin (nr. 22) en ook de toegangslaan van voorheen wordt als tuin genoteerd (nr. 31, 36), parallel met de omgrachting (nr. 37 als vijver). Ten oosten, ter plaatse van de 17de-eeuwse parterretuin en de 'Nieuwe Bogaert', strekt zich een 'Engelse' tuin uit, in twee verdeeld door de dwarse arm van de omgrachting waarvan de noordelijke gracht zoals voorheen gevormd wordt door de Demerrivier. Die voedt ook het kanaaltje en de vijver (nr. 9) rond het eiland (nr. 10) in de oostelijke helft. De vorm van de percelen lusttuin (nr. 6, 8, 11) laten een vroege landschappelijke aanleg vermoeden. De niet genummerde concentrische cirkels in perceel nr. 6 zou de nog bestaande groene heuvel of 'mount' zijn, zoals de evenmin genummerde kleine rechthoek in perceel nr. 8 als 'kluijs' is aangeduid. De westelijke helft van de kasteeltuin is genoteerd als lusttuin (nr. 18) en als lustgrond (nr. 17 te oordelen naar zijn vorm, vermoedelijk het oude centraal waterbekken) en heeft twee tuinpaviljoentjes (nr. 12 en 19) in de hoeken. De strook tegen de Demer is deels hooiland (nr. 13), deels boomgaard (nr. 15) en deels moestuin (nr. 16). Verder liggen er in de oude abdij nog kleinere tuinen (nr. 38, 29, 31, 48) die telkens aansluiten bij kleinere gebouwen en die moestuinen zijn. De tuinen die Ferraris ten westen van het neerhof situeerde zijn weide geworden (perceel nr. 56, 57, 66), terwijl de moestuin nu ten noorden ligt (perceel 61) naast een boomgaard (nr. 60) en bouwland (nr. 58, 59).

De abdij ontwikkelde zich verder tijdens de 19de eeuw tot een kasteeldomein met een ruim oostelijk park dat nog bestaat, ter plaatse van de parterretuin en van de boomgaard uit het Ancien régime, naast een kleiner park tussen het neerhof en het kasteel. De Dépôt- en ICM-kaarten registreren dit, samen met de korte dreef als afzonderlijke toegang tot het kasteel, – een gebruikelijke ingreep uit het midden van de 19de eeuw –, het padenpatroon in het park, de met een zichtas doorbroken bomengordel en de bomengroepjes in de grasvelden. Latere wijzigingen zijn er nagenoeg op de verschillende uitgaven niet te noteren.

◀ Het 'Engels' park strekt zich ten oosten van het nieuwe abdissenkwartier uit (foto O. Pauwels)

Huize Herkenrode

De gebouwen en de aansluitende gronden, die lang één gedifferentieerd geheel maar één eigendom vormden, groeiden de laatste decennia uit elkaar en raakten in handen van verschillende eigenaars. Het poortgebouw van de abdij is al zo lang overheidsbezit dat een tweede restauratie nodig blijkt. Naast de historische abdijboerderij kwam er ook in de noordelijke bijgebouwen een boerderij waarvoor de oude infirmerie van 1658 als boerenhuis diende. De laatste jaren is deze functie bedreigd. De 18de eeuwse als kasteel bewoonde abdisvleugel bleef haar residentiële functie behouden, al is het sedert 1972 als klooster in functie van het bezinningshuis dat zelf onderdak vond in het oude abdissenkwartier. Dit werd gerehabiliteerd, gerestaureerd en uitgebreid met een nieuw gebouwde kapel, naar ontwerp van ir. architect Lucas van Herck, in opdracht van de kanunnikessen van het Heilig graf. Voor het park had deze bestemmingswijziging geen gevolgen.

Herkenrode, gelegen in een coulissenlandschap, is ook vandaag nog van oost naar west doorsneden door de Demer, met ten noorden de beemden en ten zuiden de oude abdij met haar aanhorigheden,

haar neerhof en het oostelijk gesitueerde kasteelpark.

Vanaf de Kuringersteenweg loopt er in de richting van het oude poortgebouw uit 1531 een monumentale dreef, Herkenrodedreef genaamd. De dubbele rij geknotte linden, gemengd met witte paardekastanje, wordt halverwege ongelukkigerwijze doorsneden door de snelweg E 313. Een aftakking van deze dreef, vanaf de Sacramentstraat voert, als tweede dreef van bruine beuken en witte paardekastanje, via een brug over de snelweg naar Huize Herkenrode.

Zoals op het Primitief kadasterplan al het geval was, ligt er ten westen van het kasteel een voortuin met een ruim grasveld en een rondweg van maasgrind, begeleid door heestermassieven en bomengroepen. Onder meer zijn er Californische schijnicipressen (*Chamaecyparis lawsoniana*), vier Italiaanse populieren (*Populus nigra* 'Italica') in de grasrand ten zuiden, en een cultivar van een gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*) (138 cm, geënt). Een bakstenen omheiningsmuur met eenvoudig spijlenhek van giet- en smeedijzer bakent de voortuin aan de zuidkant af. Zoals het een kastaaldomein past is er

▲ Het rustiek tuinpaviljoen in Herkenrode
(foto O. Pauwels)

ter hoogte van de dreef van gewone beuk (*Fagus sylvatica*), een monumentaal toegangshek tussen hoge hekpijlers in classicistische stijl. De hekveugels zijn gemarkeerd door een gietijzeren leeuweskop in halfreliëf. Vier arduinen schamppalen verzekeren de doortocht over de brug van de gracht. We interpreteren deze elementen als de formalisering en accentuering van de kasteelfunctie, te situeren in de eerste helft van de 19de eeuw. Mogelijk zijn de hardstenen vierkante pijlers met geprofileerde basis, Ionisch kapiteel en festoen van elders uit de abdij hergebruikt. Nu zijn ze bekroond met recentere, gietijzeren Medicivazen. Een ander zuilfragment werd als tuindecoratie recht gezet in de zuidoostelijke hoek.

Ten westen, in de as van de kasteeldeur, leidt een poorthek van de voortuin naar de bloementuin, de parking en de boomgaard van hoogstamperenbomen, alle gelegen op het perceel van de voormalige kaksteelmooistuin (nr. 34). Het smeedijzeren mooistuinhek met spijlen in lansvorm met weerhaken, hangt tussen hergebruikte, op hun kop ge-

plaatste natuurstenen zuilen. De parking is sedert einde 20ste eeuw aangelegd met taxushagen; een haag van jonge haagliguster met geel blad (*Ligustrum ovalifolium* 'Aureum') scheidt de ruimte van de boerderij af.

Het park

Het kasteelpark strekt zich uit ten oosten van het oude en het nieuwe abdiskwartier. Het is een langgerekt park in landschappelijke stijl met monumentale bomengroepen, opvallend door de kleurschakeringen en habitus der bomen. De site gaat terug op de oude parterrethuinen en bewaart relictten die al in 1744 zijn vermeld, werd einde 18de eeuw herwerkt tot een Engelse tuin, en werd herzien, onder meer wat de aanplanting betreft, in de 19de eeuw en de 20ste eeuw. De ligging tussen de Demer en een parallelle landweg bleef onveranderd sedert de opmetingen vóór 1812 (datum van het kadastraal Verzamelplan) en de huidige toestand herkent men ook op de kaarten van het Dépôt de la guerre en het ICM.

Het park ligt deels ter plaatse van de omgrachte, vierkante geometrische abdistuin die de iconografie en de cartografie daar toonden en werd rond 1800 met eenzelfde oppervlakte uitgebreid, ten koste van de voormalige boomgaard ten oosten. Een brede bomengordel, plaatselijk op het landschap opengevoerd, omgeeft een centraal, langgerekt grasveld: het is ontworpen vanuit het toen als kasteel bewoonde nieuw abdisverblijf, waardoor de as schuin en niet ortogonaal verloopt. De oostelijke omgrachting van de oude abdistuin is als dwarsgracht deels bewaard en deels gedicht, maar blijft in het reliëf zichtbaar. Ook het kanaaltje met eiland, geaccentueerd door een monumentale tulpenboom (*Liriodendron tulipifera*), is in het grasveld over de dwarsgracht naspeurbaar. De met spiraalvormige jonge exemplaren van Californische schijn-cipres (*Chamaecyparis lawsoniana*), begroeide verhevenheid op een open plek in de noordoostelijke hoek van het park is een 'mount', een groene uitkijkheuvel die we op het Primitief plan gekadastreerd maar niet genummerd al aantreffen en die dus een overblijfsel is van de 'Engelse' tuin. Recent werd er een doolhof van haagbeuk bij het noordelijk tuinpaviljoen aangeplant en de houten brug over de oostelijke gracht werd in tropisch hardhout vernieuwd.

Eén van de twee op het Primitief kadasterplan genoteerde 18de-eeuwse tuinpaviljoenen in classicistische stijl, dat gelegen was in de noordoostelijke hoek van de abdistuin, is nu in gebruik als

kapel. Het is een vierkant gebouwtje van baksteen met hoekstenen van natuursteen, voorheen geka- leide, nu witgeschilderde gevels en een leien schild- dak. Arduinen treden, een kleurrijk recenter vloer- tje en het oorspronkelijk stucplafond met inscriptie en wapenschild van abdis Barbara van Rivieren Aerschot (1728-44) bleven bewaard, evenals de drie rondboogvensters. De rondboogdeur met bovenwaaier van arduin kreeg later een opgezette houten omlijsting.

De zuidelijke tegenhanger van het paviljoen werd in 1860 verbouwd tot romantische torenruïne, een tuinfolly in het landschappelijk park (8). Vandaag vindt men er nog slechts de grondvesten van even- eens in een verhef en begeleid door gewone taxus (*Taxus baccata*) en stinzenplanten, o.m. lelietje der dalen.

De Kluis achteraan in het midden van het Engels park, is al gesignaleerd op het Primitief plan (vóór 1812) en diende vermoedelijk ook als folly in de eerste Engelse hof. Het verdween in 1865 (9).

Ten zuiden, bij het kasteel liggen enkele aanhorig- heden (koetshuis en stallen met zadelkamer) uit het begin van de 19de eeuw, gebouwd in functie van de bewoning van de nieuwe abdisvleugel van Dewez als kasteel. Tegen de zuidelijke afsluitmuur werd een paviljoentje gebouwd in rustieke stijl, met vierkant grondplan, rieten dak en lemen gevels met vensters en deur van onbewerkte boomstammen en –takken, typisch voor de 2de helft van de 19de eeuw toen deze stijl voornamelijk voor parkge- bouwtjes populair werd. Er hoort fraai tuinmeubi- lair bij van gietijzer, onder andere tafels en tuinban- ken met zwanenmotief in de gestalten.

BOMEN

In de voortuin, bonte Engelse veldiep (*Ulmus pro- cera* 'Argenteovariegata') (1772, Frankrijk), wortel- opslag van een verdwenen boom, bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), en rechts van de poort een zomereik (*Quercus robur*) met een tak- vrije stam van 8 m (321 cm).

Bij de nieuwbouw, een zomereik (320 cm) en erte- genover een bruine beuk. In de noordelijke bomen- rand: gewone plataan (*Platanus x hispanica*) (354 en 359 cm); in het grasveld naar de Demer, zuilvor- mige zomereik (*Quercus robur* 'Fastigiata') (284 cm), gewone moerascipres (*Taxodium dis- tichum*) (266 cm), een groepje van Amerikaanse eik (*Quercus rubra*) met bruine beuk (400 cm, aange-

tast), fijne spar (*Picea abies*) (220 cm) en tulpen- boom (*Liriodendron tulipifera*) (166 cm), treurbeuk (*Fagus sylvatica* 'Pendula') (109 cm) als solitair op het grasveld. Weymouthden (*Pinus strobus*) (271 cm), bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') (328 cm) en fijne spar (228 cm). Mammoetboom (*Sequoiadendron giganteum*) (246 cm), scherpe hult (*Ilex aquifolium*) en rododendron (Rhododen- dron spec.) op de grens ten zuiden.

In het zuidelijk deel, dominante zomereik met tak- vrije stam van 8 m (285 cm), gedomineerde bruine beuk (261 cm, zwamaantasting), gewone beuk met witgemarmerd blad (*Fagus sylvatica* 'Argenteomar- morata') met een drievoudige en gedraaide vertak- king op 1 m hoogte (246 cm op de ent). Op een eilanje ter plaatse van een waterbekken in de abdis- tuin, een tulpenboom (*Liriodendron tulipifera*) met 3 takken op 1 m hoogte (574 cm). Ierse taxus, cul- tivar (*Taxus baccata* 'Fastigiata Aurea') in groepje, rododendron, Canadapopulier (*Populus x canadensis*) (318 cm).

Ten zuiden, bij de wagenhuizen: gewone beuk (390 cm) en bruine beuk (329 cm) en haag van buxus (*Buxus sempervirens*). Verder twee perenbo- men (*Pyrus spec.*) en twee reuzenlevensbomen (*Thuja plicata*) (onder andere 213 en 184 cm).

NOOT

- (1) M. IMPE, *De gebouwen van de Herkenrode Abdij*, in Het Oude Land van Loon, XXXIV, 1979, p. 157-228. *Bouwen door de eeuwen heen* ... deel 6N1, o.c., p.434-453.
- (2) Luik, Bisschoppelijk archief, Kaart van P. Meirsman, 1669.
- (3) *Met Le Loup op reis. Limburg door een 18de-eeuwse bril bekeken*. Tentoonstellingscatalogus, Hasselt, 1993, p. 62. P.L. DE SAU- MERY (?), *Les Délices du pays de Liège*, (Liège, 1744), Anastatische herdruk, Brussel, 1977, deel 4, 1744.
- (4) P.L. DE SAUMERY (?), o.c., p. 220.
- (5) J. GERITS, *Limburgse vrouwenkloosters (1792-1794) volgens een reisverhaal (H. J. Lesage o.praem.)*, in Limburg, 11967, p. 276-277.
- (6) J. MOONS, *De Herkenrodeabdij en haar domein op het einde van het Ancien régime*, in Limburg, Het Oude Land van Loon, 2000, nr. 2, p. 133-192.
- (7) Hasselt, AK, Primitief plan, Verzamelplan van 1812, door Tricot, herzien in 1842 door Modave.
- (8) Hasselt, AK, Opmetingsschets van 1860.
- (9) Hasselt, AK, Opmetingsschets van 1865.

BEZOEK: juli 1996

BESCHERMD: als monument en landschap, sedert 9 september 1975.

HASSELT, KURINGEN: KASTEEL VAN SCHIMPEN

STEVOORTSE KIEZEL NR. 192

(niet toegankelijk voor het publiek)

Tuin in landschappelijke stijl met pittoresk karakter (ongeveer 2,5 ha) bij een eclectisch herenhuis met wagenhuis en achterliggend bos, aangelegd omstreeks 1870.

Het goed van Schimpen ligt halfweg Kuringen en Stevoort, ten noorden van de Runksterbeek en ten zuiden van de dorpskern. Het huis werd omstreeks 1870 gebouwd als buitenverblijf voor een Franse wijnhandelaar, naar wie het ook kasteel Bidaut wordt genoemd (1).

De Dépôt-kaart van 1871 geeft ten zuiden van de hoeve aangeduid als 'Bosch Wooning', een huis met tuin aan de straatkant en halfweg, aan een pad dat

beide woningen verbindt, een kleine rechthoekige waterpartij. Op de latere uitgave is het domein weergegeven zoals het nog bestaat: in een parkje met voortuin ligt het huis met ten noordoosten de aanhorigheden en ten noorden een langgerekt lustbos met een rondweg die de nu 'verlandschappelijke' vijver aandoet.

Een zwart geschilderd smeedijzeren hek van drie traveeën, de middelste als voetgangersdeur, geeft toegang tot de voortuin van het langgerekt, rechthoekig goed. Composietstijlen, bestaande uit bovenaan half rond verbonden vierkante stijlen en de tussenliggende, hoger uitstekende ronde spijl met vergulde lanspunt, fungeren als hekpijlers. Ze zijn middels ronde stangen in de bodem verankerd. Het hek heeft een afnemend beloop naar de makelaars, vierkante stijlen, een onder-, tussen- en gebogen bovenregel en ronde spijlen met vergulde lanspunt. Liggende C- en voluutmotieven, deels verguld, verfraaien de bovenregel.

▼
Het kasteelparkje van Schimpen, uit het einde van de 19de eeuw (foto O. Pauwels)

Een korte aarden oprit verrijkt met metaalslak, maakt deel uit van de rondweg in de voortuin en loopt naast het huis in rechte lijn verder naar het achteraan gelegen wagenhuis.

Het huis van baksteen met overvloedig gebruik van blauwe hardsteen, is gebouwd in een eclectische stijl met neoclassicistische inslag en straalt zijn bestemming van zomerse verblijfplaats uit. De brede, beglaasde ingangspui met balkon erboven, is geflankeerd door een polygonaal hoog torentje en door een lager bouwdeel met zijtrapgevel.

De beboomde voortuin is een verdiept grasveld met aan de straatkant een ruim ovaal van tien reuzen levensbomen met uitlopers en enkele monumentale solitaire bomen. Ook de achtertuin is een grasveld met bomenrand en bruine beuken op een rij en in een groepje (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), met kussens mooi sterrenmos als onderbegroeiing. Het wordt geflankeerd door een laantje van fijne spar (*Picea abies*). Ten noorden ligt een lang perceel lustbos met vijver.

De moestuin ten oosten van het wagenhuis bestaat niet meer, zoals ook een lange rozenhaag die het wagenhuis met het herenhuis verbond.

BOMEN

Amerikaanse eik (*Quercus rubra*), bruine beuk, vormloze buxus (*Buxus sempervirens* subsp. *sempervirens*), gewone es (*Fraxinus excelsior*), gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*), fijne spar (*Picea abies*), gewone robinia (*Robinia pseudoacacia*), gewone esdoorn met purperrode bladonderkant (*Acer pseudoplatanus* 'Purpureum'), gele treurwilg (*Salix x sepulchralis* 'Tristis'). Ook rododendron (*Rhododendron spec.*).

Bruine beuken in groep (229 cm) en als solitair (322 cm), eenbladige gewone es (*Fraxinus excelsior* 'Hessii') (155 cm), ongedoornde valse christusdoorn (*Gleditsia triacanthos* 'Inermis') (270 cm), witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*) (222 cm), fijne spar (223 cm), grauwe abeel (*Populus x canescens*) (196 cm), Amerikaanse eik (342 en 288 cm), zuilvormige gewone robinia (*Robinia pseudoacacia* 'Pyramidalis') (261 cm) (de Belgische kampioen), reuzenlevensboom (*Thuja plicata*) met uitlopers (200 tot 218 cm) en een solitair (230 cm), ruwe iep met opgaande twijgen (*Ulmus glabra* 'Exoniensis') (194 cm aan de voet, ziek exemplaar).

NOOT

(1) Mondelinge mededeling van de tuinman, waarvoor dank.

HASSELT, SINT-LAMBRECHTS-HERK: BEUKENHOF

SINT-LAMBRECHTS-HERKSTRAAT NR. 69

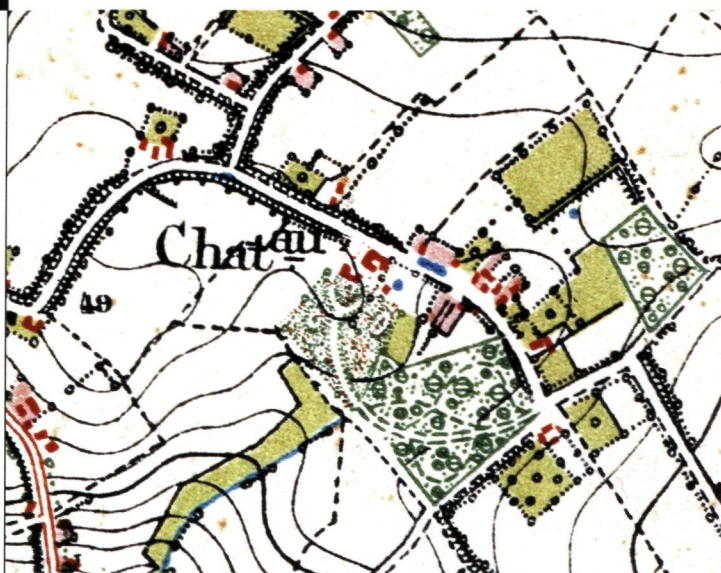
(publiek toegankelijk)

Gemeentelijke domein met 19de-eeuws park in landschappelijke stijl met resterende interessante bomen en vijver, nu overgeleverd aan sportrecreatie en voetbal; voorheen kasteeldomein met fraai begin 19de-eeuws empirehuis, nu geëxploiteerd als dranklokaal, fragmentarisch bewaarde hoeve en moestuinmuur.

Op de Ferrariskaart (1774-1775) ligt hier een gesloten hoeve met een rechthoekige waterpartij ten oosten, een moestuin met een tuingebouw ten westen en een boomgaard ten zuiden. In 1817, als landmeter Houben zijn terreinopname van 1913 in kaart brengt (1), liggen er bij de hoeve (perceel nr. 472, 473, 474) nog steeds moestuinen (nr. 471, 477) en een boomgaard met bakhuis (nr. 575 en 476), maar is er ten zuiden een kasteel bijgekomen en loopt er naast de gebouwen een brede laan (nr. 469), die ook vandaag nog bestaat. Vanuit het huis vertrekt er een met de losse hand getekende wandelweg door drie percelen (nr. 470, 482, 483) die samen een U vormen en respectievelijk genoteerd staan als 'lusthof' en bos. Volgens de kadastrale legger is baron Charles de Cecil van Sint Lambrechts Herk er eigenaar van.

▼ De Primitieve
kadastrakaart van
het Beukenhof in
Sint-Lambrechts-
Herk, door Houben
uit 1817
(Hasselt, AK)

▲ De Dépôt-kaart van 1871 met het Beukenhof (Brussel, NGI)

Einde 19de eeuw ligt er volgens de Dépôt-kaart (opname 1871, uitgave 1878) een uitgestrekt domein met park in landschappelijke stijl, een kleine waterpartij en aansluitend een groot parkbos.

Van dit park, in landschappelijke stijl, voorheen met riant karakter, blijft nu nog slechts een pover relict met weliswaar interessante bomen over. Het ligt ten noorden van de dorpskern en is gemeente-

lijk recreatiedomein geworden, wat spijtig genoeg de ondergang en verwaarlozing verklaart. De grasmatten, de voormalige moestuin aan de straat en het erf tussen het resterend dienstgebouw en het nu verminkt kasteeltje zijn nu ingenomen door een geasfalteerde parking, een telefooncabine, tennisvelden, speeltuig en twee voetbalvelden met reclamepanelen, lichtmasten en een eigen voetbalterrein. Van de hoeve blijft nog een fragment over. Het lustbos werd verkaveld. Naast het huis, ten zuidoosten, ligt een kleine vijver met eilandje, die ook al op de Primitieve kadastrale kaart verscheen. Van de moestuin bleef aan de straatkant de bakstenen moestuinmuur, geled door hoger uitstekende muurpijlers en afgedekt met dekstenen, bij wonder overeind. De tuinruimte werd een asfaltvlakte. De opgemeten interessante bomen moeten dateren uit de 19de eeuw en houden ondanks alles stand (2).

BOMEN

Amerikaanse eik (*Quercus rubra*), bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), gewone beuk (*Fagus sylvatica*), gewone es (*Fraxinus excelsior*), gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*), gewone haagbeuk (*Carpinus betulus*), mispel (*Mespilus germanica*), gewone platan (*Platanus x hispanica*), grauwe abeel

► Het Beukenhof in Sint-Lambrechts-Herk (foto O. Pauwels)

(*Populus x canescens*), Oostenrijkse den (*Pinus nigra* subsp. *nigra*), ruwe berk (*Betula pendula*), scherpe hulst (*Ilex aquifolium*), tamme kastanje (*Castanea sativa*), witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*), zomereik (*Quercus robur*), zwarte els (*Alnus glutinosa*), en merkwaardige exemplaren van zilverlinde met ingesneden blad (*Acer saccharinum* 'Laciniata') (313 cm), witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*) (343 en 362 cm), zwarte els (*Alnus glutinosa*) (196 cm), gewone beuk (*Fagus sylvatica*) (449 cm), gewone es met enkelvoudig blad (*Fraxinus excelsior* 'Hessii') (291 cm), pluimes (*Fraxinus ornus*) (223 cm), zwarte walnoot (*Juglans nigra*) (196 cm), Oostenrijkse den (*Pinus nigra* subsp. *nigra*) (293 cm), gewone plataan (*Platanus x hispanica*) (366 cm), cultivar van gewone robinia, (*Robinia pseudoacacia* 'Tortuosa') (325 cm), zilverlinde (*Tilia tomentosa*) (223, 274, 296 cm). *Quercus imbricaria* en zomereik met gemarmerd blad (*Quercus robur* 'Albomarmorata') niet weergevonden.

NOOT

- (1) Hasselt, AK, Primitief kadasterplan door Houben met terreinopname van 1813 en tekening van 1817, herzien in 1842 voor H.A. Neven.
- (2) J. VAN MULDER, *Nota Beukehof Sint-Lambrechts-Herk*, Hasselt, onuitgegeven, 1992.

HASSELT, SINT-LAMBRECHTS-HERK: KAPELTUIN GROTE ROOSTSTRAAT

Beboomde aanleg en gracht rond laat 19de-eeuwse kapel.

Fraaie bomengordel rond het omgracht perceel van de laat-neogotische Onze-Lieve-Vrouw-van-Lourdeskapel, tegenover het kasteel van Wideux. Het pad en de rondweg liggen nu in dolomiet.

BOMEN

Amerikaanse eik (*Quercus rubra*), Canadapopulier (*Populus x canadensis*), gewone robinia (*Robinia pseudoacacia*), wintereik (*Quercus petraea*) en zomereik (*Quercus robur*), naast gewone beuk (*Fagus sylvatica*) (210, 220 en 243 cm) en een mooi exemplaar van gewone haagbeuk (*Carpinus betulus*) (203 cm).

◀ De kapel op het bebouwd perceel tegenover het kasteel van Wideux (foto O. Pauwels)

HASSELT, SINT-LAMBRECHTS-HERK: VOORMALIG KASTEEL VAN WIDEUX GROTE ROOSTSTRAAT

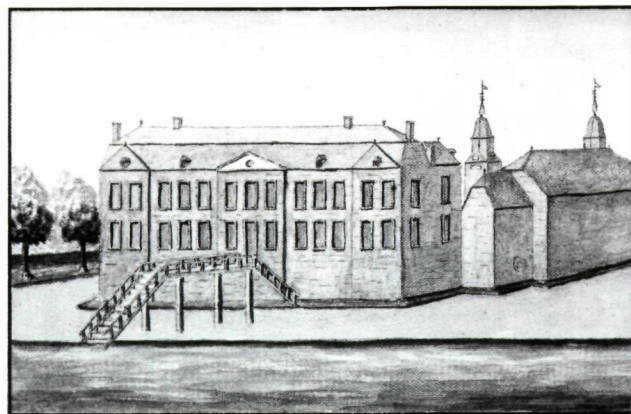
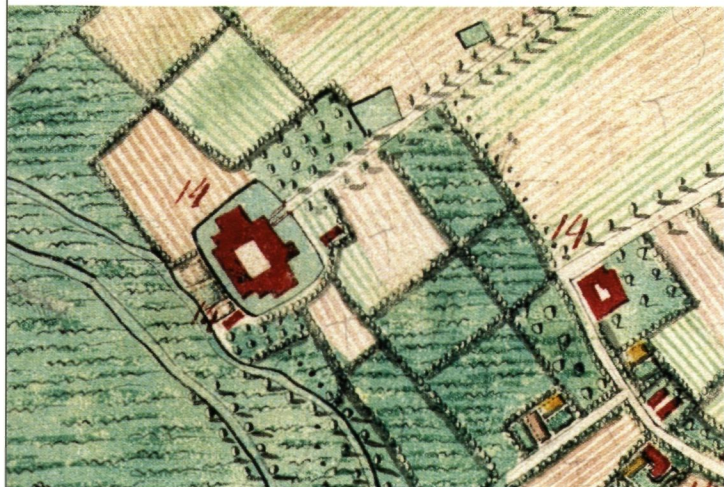
(niet toegankelijk voor het publiek)

Historisch interessante site van het kasteel van Wideux, waarvan de ontwikkelingsgeschiedenis zowel als de teloorgang van het park exemplarisch zijn en goed gedocumenteerd; nu opgesplitst in twee eigendommen.

De Ferrariskaart 1774-1775) toont ten noordoosten van de Herkrivier een niet bij naam genoemd waterkasteel van vier vleugels rond een binnenplaats. Er leidt een dreef vanuit het noordoosten naartoe, er liggen boomgaarden ten noorden en ten zuiden, en een strook tuinen ten westen, over de kasteelgracht.

Op Philippe de Corswarems (1759-1836) tekening blijkt hoe imposant het waterkasteel en het neerhof zijn. Torens met hoge bedakingen uitlopend op decoratieve windwijzers flankeerden de toegang. Het kasteel zelf is een imposant volume van twee bouwlagen op een hoge begane grond, met een mansardedak. Samen met de gelede achtergevel die dertien traveeën telt en frontons heeft aan de hoeken het middenrisaliet, benadrukt dit de classicistische stijl van het midden van de 18de eeuw. Rechts ligt een dienstgebouw met bijgebouw, mogelijk schuren, met gewolfde daken. Een houten brug op hoge poten - vergelijkbaar met die van Alden Biesen - leidt over de gracht naar de overtuin. Ze is zowel bereikbaar vanuit de bel-étagedeur als van

▼ De Ferrariskaart (1771-1775) noteerde het kasteel van Wideux als een belangrijk waterkasteel aan het einde van een dreef (Brussel, KB, KP)

▲ Philippe de Corswarem tekende Wideux als een belangrijk kasteel voorafgegaan door een neerhof met torens bij de toegang; een houten brug leidt over de gracht en geeft ook toegang tot de motte (Brussel, KB, Prentenkabinet)

beneden aan de voet van de gracht. De dijken zijn beboomd.

Op het Primitief kadasterplan van 1813-1817 (1) zijn de grachten (perceel nr. 177) gedempt, het kasteel (nr. 182) geeft uit op het neerhof (nr. 183, als huis), de lange dreef (nr. 166, allée) eindigt op een omhaagde lunetvorm (nr. 185 als lustgrond) en ook de tuinen (nr. 168, 180, 181, 178, 184) zijn omhaagd. De oude overtuin (nr. 176) is samen met de gedichte gracht een lusttuin geworden en de 'Oude beek' werd plaatselijk tot een vijver vergroot (geen

▼ Het Primitief kadasterplan uit 1813-1817 met het kasteel van Wideux (Hasselt, AK)

perceelnummer). Er waren boomgaarden (nr. 169, 186, 187) en het goed had zijn eigen brouwerij (nr. 179). Ten noorden bij de dreef lag een nage-noeg vierkante vijver (nr. 189). De legger geeft in 1844 baron Destenbier de Wideux als eigenaar op (2). Philippe de Corswarem noteerde baron Etienne de Stembier als eigenaar en vermeldt dat het goed voorheen behoorde tot het patrimonium van de grafelijke familie de Berlaimont.

Op de Dépôt-kaart (opname 1871, uitgave 1878; zie illustratie bij het Beukenhof) vormen de gebouwen niet langer een gesloten geheel en ligt er langs drie zijden een park in landschappelijke stijl met pittoresk karakter dat tot de Nieuwe Herk reikt. Men ziet het ook op een postkaart (3) met zicht vanuit het noordwesten. Het kasteel is sedert de Corswarems tekening verbouwd. De frontons verdwenen, het middenrisaliet werd als een uitspringende toren uitgebouwd en in functie van het park dat zich tot aan de voet van het kasteel uitstrekte, werd er een terras met rechte trappen tegen de parkgevel gebouwd. Dit leest men ook af op de stafkaart met de terreinopname van 1934. De gebouwen vertonen weer een gesloten opstelling in de zuidoostelijke hoek en er liggen nu bijgebouwen ten noordwesten. De situatie van het park lijkt ongewijzigd.

In 1943 (4) verdwijnt het lunet als voorplein, de dreef is niet langer gekadastreerd en het kasteel is in twee eigendommen opgesplitst, elk met een waterput op de binnenkoer.

De indrukwekkende toegangsdreef van 106 zomereiken (*Quercus robur*), gelegen temidden van boomgaarden werd naar verluidt in 1926-27 voor de

Environs de Hasselt et St. Trond.

Château de Herck St. Lamb.

▲ Prentkaart uitgegeven door B. Deleë uit Hasselt met het verbouwde kasteel van Wideux in een bomenrijk park uitzien op de Herk (Brussel, KB, Prentenkabinet)

scheepsbouw verkocht (5). Ten noorden, halfweg de dreef, ligt er een vierkante vijver met gemetselde keermuren en een centraal rond eiland, dat mogelijk een relict is uit de 17de-eeuwse aanleg. Hij werd in elk geval al in 1813 kadastraal opgetekend (nr. 189). Nu ligt er een landweg van de straat naar het gekasseid erf. Dat heeft, in het westelijk deel dat tot voor kort nog als boederij werd uitgebaat, een fraaie pomp. Een mogelijk herplaatst en hersamen-gesteld ingangshek sluit het neerhof van het kasteel af en dateert uit de late 19de eeuw. Het heeft vier gecanneleerde zuilen met uitgewerkte sokkel, kapiteel en bekroning en hekken met vierkante stijlen, makelaar, onder-, tussen- en bovenregel; het onderste deel is geajoureerd, het bovenste deel bestaat uit ronde spijlen met krulversiering, zware lanspunten en voluten op de bovenregel. De toegang tot het goed is aangegeven door een resterende hekpijler van baksteen en blauwe hardsteen met deksteen en gesteelde bolbekroning, eveneens uit de 19de eeuw.

NOOT

- (1) Hasselt, AK, Primitief plan, opgemeten in 1813 door J.L. Reijnders, getekend in 1817 door Houben, herzien in 1842 door H.A. Neven.
- (2) Hasselt, AK, kadastrale legger, 1844.
- (3) Uitgegeven door Deleë, Hasselt.
- (4) Hasselt, AK, Opmetingsschetsen.
- (5) Mondelinge mededeling van één der eigenaars, waarvoor dank.

▼ De Dépôt-kaart van 1871 met het kasteelpark van Wideux (Brussel, NGI)

HASSELT, SPALBEEK: HOF TE RIJSBEEK

HERKKANTSTRAAT NR. 177

Parkje in landschappelijke stijl met pittoresk karakter, (nagenoeg 15 ha), bij een huis in een landelijke versie van de neoclassicistische stijl met landgebouwen en moestuin, het geheel van 1852.

Het domein is geïsoleerd gelegen ten zuiden van Spalbeek, ten noorden van de Herk en wordt bevoeid door de Rijsbeek. Het werd in 1852 gecreëerd door Eugène Pollenus (1796-1879), procureur en burgemeester van Spalbeek. In 1882 en 1911 werden de landgebouwen uitgebreid en de vakwerkschuur werd overgebracht naar verluidt (1) van uit Kozen en was afkomstig van de Kempenersschan in Wijer (Nieuwerkerken). In 1918 werd tegen het huis een keukenvolume toegevoegd. De voormalige toegangsdroef naar de Weijerstraat werd pas in 1896 gekadastreerd (2).

Op de Dépôt-kaart met de terreinopname van 1870 ligt het huis binnen de hoogtelijn van 29

meter, ten noorden van de Jodenstraat. Op de 1884-kaart verschijnen de bijgebouwen en de ommuurde moestuin ten westen, een dreef naar het noorden in de as van het huis en tenslotte het parkje ten zuiden. De oprit is in de langwerpige rondweg geïntegreerd en de oude gracht aan de straat doet dienst als vijver. De stafkaart met de opname van 1933 komt met de huidige configuratie overeen.

De huidige toegang ligt aan de Herkkantstraat en gebeurt tussen twee recente bakstenen pijlers met ingediepte voegen en dunne dekstenen van beton, naar het model van de voormalige hoofdtoegang. Die lag ten oosten aan de Oudestraat, nu een landweg, ter hoogte van een dreef naar de Weyerstraat. De twee oude toegangspijlers met een deksteen van blauwe hardsteen met diamantpunt, bleven daar staan. De huidige oprit ligt in grijze grind, deels begeleid door een haag van eenstijlige meidoorn (*Crataegus monogyna*). Aan de Oudestraat blijft een restant van een zelfde haag als begrenzing over.

Het park met pittoresk karakter, bezit merkwaardige bomen en een dreef van bruine beuk (*Fagus*

► De ommuurde en omhaagde moes- en bloementuin van het hof te Rijsbeek in Spalbeek (foto O. Pauwels)

sylvatica 'Atropunicea') in de as van het huis, naar het noorden, met parallel een ontwateringsgracht. De kleine vijver is ontstaan door kleiwinning voor de vervaardiging van bakstenen en pannen voor de woning. Een ruim grasveld strekt zich achter het huis uit. Verschillende grote bomen sneuvelden tijdens de stormen van de laatste jaren, maar recente aanplantingen moeten de leemten opvullen.

De nutstuinen, moes- en bloementuin en boomgaard, bevinden zich ten westen van de landgebouwen en zijn deels met een lage bakstenen muur en deels met een haag van gele kornoelje (*Cornus mas*) begrensd. Een eenvoudig, verzorgd smeedijzeren ingangshekje hangt tussen bakstenen pijlers met natuurstenen deksteen. Het heeft vierkant stijl- en regelwerk met spijlen. Tegen de zijpuntgevel van het wagenhuis groeien leipereken. Een prettig gegeven hierover is een krantenbericht van 1863 dat vermeldt dat 'B. Claes, hovenier by M. Pollenus te Spalbeek' het diploma bekwam 'voor het kweken en snoeien der fruitboomen in de staetshofbouwschool te Vilvoorden' (3).

De grijsgeschilderde rechte bordestrap met balusterspijlen en witte liggende leeuwen, is het resultaat van de verbouwing van de vorige, eenvoudige pui met dubbele steektrap.

BOMEN

Amerikaanse eik (*Quercus rubra*), bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), Canadapopulier (*Populus x canadensis*), fijne spar (*Picea abies*), gewone hazelaar (*Corylus avellana*), gewone lijsterbes (*Sorbus aucuparia*), gewone plataan (*Platanus x hispanica*), gewone robinia (*Robinia pseudoacacia*), gewone taxus (*Taxus baccata*), grauwe abeel (*Populus x canescens*), gewone moerascipres (*Taxodium distichum*), moeraseik (*Quercus palustris*), bastaard-zomereik (*Quercus x rosacea*), bindwilg (*Salix alba* 'Chermesina'), tamme kastanje (*Castanea sativa*), vederesdoorn (*Acer negundo*), witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*), zilverlinde (*Tilia tomentosa*), Coloradozilverpar (*Abies concolor*), zomereik (*Quercus robur*). Naast merkwaardige struiken als een oude herfstpaardekastanje (*Aesculus parviflora*), een camellia (*Camellia x williamsii*), een oude schijnels (*Clethra alnifolia*), een oude sneeuwkllokjesboom (*Halesia carolina*), mahoniestruik (*Mahonia aquifolium*), Beshulst (*Ilex aquifolium* 'Pyramidalis') en scherpe hulst (*Ilex aquifolium*). Ook leifruit tegen de bijgebouwen. Goed ontwikkelde kruidlaag met éénbes, gevlekt longkruid, knolsteenbreek,

lelietje-der-dalen, sneeuwkllokje, veelbloemige salomonszegel.

Verder ook gewone esdoorn met bont blad (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii') (172 cm, 40 jaar oud), rode bastaardpaardekastanje (*Aesculus x carnea*) (204 cm), tamme kastanje (352 cm), bruine beuk (264, 193, 264, 524 cm), monumentale gewone beuk (*Fagus sylvatica*) bebladerd over de ganse lengte van de takken (504 cm, van omstreeks 1870), gewone plataan (276, 306 cm), zomereik (555 cm), gewone robinia, cultivar (*Robinia pseudoacacia* 'Tortuosa') (316 cm), Hollandse linde (*Tilia x vulgaris*) (314 cm).

NOOT

- (1) Informatie van de heer Cleeren, waarvoor dank.
- (2) Hasselt, AK, Opmetingsschetsen.
- (3) In *De Onafhankelijke der provincie Limburg*, 1862, van 7 september. Met dank aan de heer K. Verhelst.

HASSELT, STEVOORT: VOORMALIGE PASTORIETUIN ALKENSTRAAT NR. 5

Recent heraangelegde achtertuin met enkele overgenomen, oudere elementen bij een pastorie van 1880.

Bij de voormalige pastorie in neotraditionele stijl, in een monogram boven de deur gedateerd 1880, werd een tuin aangelegd met traditionele elementen. De begrenzing bestaat uit een haag van eenstijlige meidoorn (*Crataegus monogyna*) en gewone

▼
De voormalige
pastorietuin in de
Alkenstraat
in Stevoort
(foto O. Pauwels)

haagbeuk (*Carpinus betulus*), achteraan gedubbeld met een rij gewone hazelaar (*Corylus avellana*). Zoete Kers (*Prunus avium*) en oude perenpyramiden op rij aangeplant aan de rand van het recht-hoekig grasveld.

HASSELT, STEVOORT: VOORTUINHEKKEN

ALKENSTRAAT NR. 8 EN
KOLMENSTRAAT NR. 12

Twee gelijkaardige voortuinhekken bij herenhuizen uit 19de-20ste eeuw.

Twee gelijkaardige hekken op bakstenen sokkel bakenen de voortuinen af van herenhuizen uit het einde van de 19de of het begin van de 20ste eeuw. Het hek is van smeedijzer met getorste spijlen tussen gietijzeren kolommen. Nr. 12 heeft twee mooie bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), een beshulst (*Ilex aquifolium* 'Pyramidalis') en 12 buxus (*Buxus sempervirens*) op rij.

▼
De voortuin met
straathhek bij het
boerenburgershuis,
Alkenstraat 8
in Stevoort
(foto O. Pauwels)

HASSELT, STEVOORT: KASTEEL VAN STEVOORT, NU MARIABURCHT HASSELTSEDREEF NR. 115

Park in landschappelijke stijl met riant karakter (26 ha) van rond 1890, horend bij het voormalig kasteeldomein van de heren van Klein Stevoort, die er, vertrekkend van een oudere kern, in de 18de eeuw een nieuw waterkasteel bouwden en twee sterrebossen aanlegden.

Kasteel sedert de tweede wereldoorlog klooster en school geworden, Mariaburcht genaamd, met nieuwe gebouwen in het park.

Het kasteeldomein voorheen

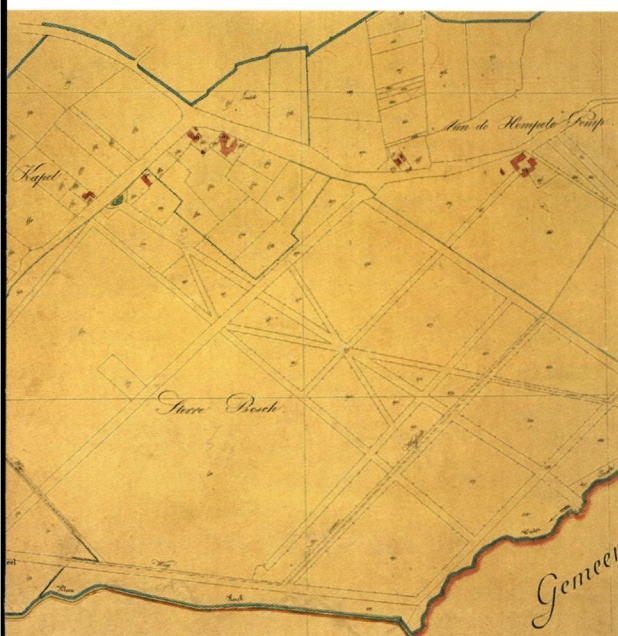
Op 9 juni 1701 kocht majoor Nicolas de Libotton van baron de Groote de heerlijkheid met 'kasteel, erven, bempden, weiden en bossen van Cleijn Stevoort', samen 76 bunder groot (1). Het bezat toen een oud kasteel naast een nieuw, dat gebouwd was door een zekere de Rougraeve en dat in 1705 hersteld en aangepast werd door de nieuwe eigenaar (2). Nicolas Jean Joseph de Libotton, zoon van Nicolas Anthoine en van Marie Agnes Briers (3), verfraaide het naar de mode van de tijd in 1769, onder meer met een nog bewaarde 'Chine'se' kamer en met schilderijen door Martin Aubé. Uit een door hem opgestelde nota verneemt men dat hij ook de aanleg van het goed onder handen nam en bossen aanplante. Van de kasteelboerderij die met haar landerijen 63 bunders besloeg nam hij land af 'soo voor den hof, dreften als bossen te maken' (4). Zijn nota vermeldt een eikendreef, de grote dreef voor de poort van het kasteel en de dreef langs het bos. Samen met zijn echtgenote Marie Josephe Adelaïde Dethier, stelde hij in 1771 een majoraat of eeuwig durend fideicommiss (onvervreemdbaar erfdeel) in ten voordele van hun zoon Pierre Henri de Libotton, die later burgmeester werd van Stevoort. Het majoraat behelsde het kasteel van Stevoort met de cijnshoven en wat bij de kapel hoorde, hun hotel in Luik en hun huis op de Houtmarkt in Hasselt (5). Hun andere bezittingen verdeelden ze tussen hun zoon en drie dochters. In het kasteel vermeldden ze schilderijen, 'tapisseries' (vermoedelijk de bewaarde 'Chine'se' behangsels), spiegels, bedden, commodes, tafels, stoelen en al wat tot 'commodité' of 'ornement' diende, wat men mag begrijpen als de inboedel en uitrusting van het kasteel.

Pierre Libotton, die zich bij de verkoop tijdens de Franse revolutie liet kennen als opkoper van natio-

▲ Het kasteeldomein van Stevoort op de Ferrariskaart (1771-1775) (Brussel, KB, KP)

▼ De Primitieve kadasterkaart met het kasteeldomein van Stevoort, door J.A. Schoffelen uit 1828 (Hasselt, AK)

naal goed, gaf landmeter Eyben de opdracht een figuratieve kaart te maken van zijn bezit in Stevoort (6). Of ze bewaard bleef is niet bekend. Zijn patrimonium bestond uit het kasteel van Stevoort met moestuin, boomgaard, weide en vijver, een grote dreef voor het kasteel (een bunder en twee roeden groot), een winning of boerderij van meer dan 40 bunder, een nieuwe boomgaard, en de hoeven Hompelempomp, Fikkepas en een naamloze boerderij in de Hoogstraat.

De Ferrariskaart (1774-1775) toont de geometrische aanleg die men op naam van Nicolas Jean Joseph de Libotton mag schrijven: een rechthoekig waterkasteel met dito binnenplaats, een klein ster-

▲ De kaart van het Dépôt de la guerre van 1871 met het kasteeldomein van Stevoort (Brussel, NGI)

rebo ten westen met paviljoentje ten noordoosten, een lange dreef vertrekkend vanuit een halvemaaan-vormig plein tegenover het kasteel naar een groot sterrebo ten noordoosten en een laantje dat over de Herk loopt naar de kerk ten zuidoosten. Ten oosten van de lunet ligt een gesloten hoeve met binnenplaats.

De configuratie blijft, op de verdwijning van deze hoeve en van het kleine sterrebo na, ongewijzigd op het Primitief kadasterplan van 1828 (7). De legger noteerde ter plaatse van het klein sterrebo een '*plaisirtuin als lustgrond*' (perceel 524), een moestuin (nr. 522 en 523), een boomkwekerij (nr. 521) en ten oosten een boomgaard. Op dat ogenblik was volgens de legger (8) weduwe Palmers van Hasselt de eigenares. Dat is Marie Thérèse de Borman (1779-1844) die gehuwd was met jeneverstoker en grootgrondbezitter Laurent Palmers (1765-1839), ook notoir opkoper van nationaal goed. Ze zijn de stamvaders van de familieclan Palmers, die samen met de families Briers, Sigers, de Cecil en van Wiligen een groot aantal kasteeldomeinen in het Hasseltse bezaten (zie Inleiding). Het echtpaar Palmers was eigenaar van land en boerderijen in Schulen, van de molen van Gulik in Kermt, van het kasteel en de watermolen Ter Laemen in Zolder, van het kasteel De Burg en de watermolen in Lummen en van het kasteel en de watermolen van Stevoort en ook van elf boerderijen in Stevoort en Sint-Lambrechts-Herk en tenslotte van een huis met erf, wagenhuis, stal en tuin aan de Houtmarkt in Hasselt. Bij de verdeling van hun goederen wordt het kasteel van Stevoort vermeldt als '*le château de Stevoort avec ses écuries, remises, brasserie, jardin anglais, légumier, prairie, verger, allées et toutes ses dépendances*' (9). Het goed beslaat dan meer dan

9 ha, grenst aan het dorp, het kerkhof en de Herk. De 'Engelse tuin' interpreteren we als een vroeglandschappelijk park met kronkelpaadjes, een 'natuurlijk' ogende aanleg en aanplanting. Hun zoon Louis Laurent Palmers (1803-1880) en zijn echtgenote Hortense Sigers en nadien hun kleinzonen Charles, Georges en Albert Palmers woonde tot midden 20ste eeuw op het kasteel in Stevoort (10).

Op de Dépôt-kaart (opname 1871, uitgave 1878) schijnt het domein op een rondweg na, onveranderd. Een laantje als dreef verbindt het kasteel met de zuidoostelijk gelegen kerk. In 1890 noteert het kadaster een kleine uitbreiding van het kasteel, in 1892 het bestaan van een cirkelvormige fazantenren langs de Kleine Herk en een bruggetje in de richting van de kerk, in 1895 een nieuwe moestuin (perceel nr. 522a) ten noordwesten en een zomerhuis (nr. 518b) ten noordoosten, op de plaats waar Ferraris de boerderij tekende. Die is door de bouw van de Nieuwe Winning aan de Stevoorstsekiezel naar de rand van het kasteeldomein verschoven. In 1910 wordt het zeshoekig paviljoen ten noordwesten van de kasteelgracht als 'puinen' genoteerd (11).

De verlandschappelijking van de onmiddellijke omgeving van het kasteel, zoals ze nu nog bestaat, mag men rond 1890 situeren. Op de kadastrale opmetingsschets van 1895 wordt ze volledig opgemeten, met de afronding van de gracht ten zuidwesten. Op de zwart-wituitgave van de stafkaart met de revisie van 1886 (uitgave 1908) wordt deze aanleg dan ook afgebeeld. Een boomgaard ligt ten noorden, vanaf de lunet verbindt een lange dreef de brug over de gracht met het Sterrebos, een brug over de Herk en een korte dreef leiden naar de dorpskerk en een groene gordel schermt het kasteel af van de straat ten westen en ten zuidwesten. Vanaf de lunet vertrekt een grote rondweg die bij de dreef naar de dorpskerk ook over de Herk voert en daar aansluit op een kleiner wandelpad rond de kasteelgracht en met een aftakking naar de moestuin.

De verkaveling van grote delen van het Sterrebos nam in 1959 een aanvang. De laatste jaren van de 20ste eeuw werden voor het park destructieve wegen- en waterwerken uitgevoerd ten noordoosten, tussen de straat, de gracht en de vijver.

Het kasteeldomein vandaag

Het domein ligt ten noordwesten van het dorp, grotendeels op voormalige valleibeemden ten noor-

►
Het park,
de slotgracht en
brug van het
kasteel van Stevoort
(foto O. Pauwels)

den van de Kleine Herk. Het is begrensd door oude straten als de Alkenstraat ten zuiden en de Stevoortsekiezel ten westen, de vrij recente Hasseltsedreef ten oosten en de Hofbeemdenstraat ten noorden. Deze laatste is een oud pad van het kasteeldomein, een haakse aftakking van de grote ingangsdreef naar de Nieuwe Winning, de voormalige kasteelboerderij ten noordwesten. Voorheen bereikte men het kasteel enkel vanuit het noorden via de wel 850 meter lange dreef die langs het Sterrebos liep. Vandaag gebeurt de toegang via een korte laan vanaf de Hasseltsedreef. De oorspronkelijke dreef naar het grote Sterrebos ten noordoosten is nu beplant met jonge exemplaren van grootbladige linde (*Tilia platyphyllos*).

De gerestaureerde toegangsbrug met drie rondbogen van bak- en hardsteen leidt over de slotgracht naar de gekasseide binnenkoer. De gebogen aanzet op hardstenen sokkels is bekroond met een zware 19de-eeuwse gietijzeren vaas met deksel.

Het park in landschappelijke stijl strekt zich uit ten zuidwesten van het kasteel over de Kleine Herk. De verlandschappelijke gracht ten zuidwesten doet dienst als vijver. Aan de rand van de grasvelden met bomengroepen en solitairen loopt nog de oude rondweg. Een Lourdesgrot van kunstrotsen, gedateerd en gesigeneerd 1945, A. Janssens en zoon, Westmeerbeek, ligt in de bomenrand. De brug over de Kleine Herk is een balkbrug van gebogen stalen I-profielen met nieuwe houten balustrade.

Ter plaatse van de oude overtuin en van het kleine Sterrebos ligt nu de nieuwbouwvleugel van de school. Ten oosten van de lange dreef, bleef het groot Sterrebos deels nog bestaan. Het is als landschap beschermd.

BOMEN

Een jong exemplaar van blauwe Atlasceder (*Cedrus libani* subsp. *atlantica* 'Glauc'), monumentale (*Buxus sempervirens* subsp. *sempervirens*) met vijf gesteltakken over drievijfde van een cirkel met straal van 6 m 50, Canadapopulier (*Populus x canadensis*), gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*), gewone haagbeuk (*Carpinus betulus*), gewone robinia (*Robinia pseudoacacia*), gewone zilverspar (*Abies alba*) (jong exemplaar), zwarte els (*Alnus glutinosa*), Noorse esdoorn (*Acer platanoides*), gewone trompetboom (*Catalpa bignonioides*) (jong exemplaar), vederesdoorn (*Acer negundo*), witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*), zomereik (*Quercus robur*). Verder gewone esdoorn met bont blad (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii') (216 cm), witte paardekastanje (329, 362 cm), zuilvormige zomereik (*Quercus robur* 'Fastigiata') (331 en 372 cm), gewone moerascipres (*Taxodium distichum*) (445 cm).

NOOT

- (1) Hasselt, RA, Fonds Kleine familiearchieven, nr. 933.
- (2) M. BUSSELS, *Het kasteel van Stevoort*, in Verzamelde opstellen, 18, 1943, p. 299. J. RENMANS, *De familie Palmers in Alen, Diepenbeek en Kortesseem*, s.l., s.d.
- (3) Langs Marie Agnes maakten de Libottons deel uit van de paar families (Palmers, Sigers, de Cecil, Cox, van Willigen) die in de 19de eeuw het merendeel van de kasteeldomeinen in het Hasseltse bezaten. Zie Inleiding.
- (4) Hasselt, RA, Fonds Kleine familiearchieven, nr. 933.
- (5) Hasselt, RA, Fonds Kleine familiearchieven, nr. 938.
- (6) Hasselt, RA, Fonds Kleine familiearchieven, nr. 938.
- (7) Hasselt, AK, Primitief kadasterplan, 1828, J.A. Schoffelen.
- (8) Hasselt, AK, legger, 1844.
- (9) Hasselt, RA, Fonds Kleine Familiearchieven, nr. 36.
- (10) Hasselt, RA, Fonds Kleine familiearchieven, nr. 53.
- (11) Hasselt, AK, Opmetingsschetsen van 1890, 1892, 1895, 1910.

BEZOEK: augustus 1995

BESCHERMD: Het Sterrebos, sedert 9 juli 1993 als landschap.

De Lourdesgrot in het voormalig kasteelpark van Stevoort, gebouwd van kunstmatige rotsen (foto O. Pauwels)

▲ De Primitieve
kasterkaart
uit 1812
(Hasselt, AK)

HASSELT, WIMMERTINGEN: KASTEEL VAN WIMMERTINGEN LUIKERSTEENWEG NR. 741

(niet toegankelijk voor het publiek)

**Parkje in landschappelijke stijl met pittoresk karakter,
open gewerkt op het landschap, met vijver en moes-**

▼ De ICM-kaart van
1882, met links van
de steenweg het
kasteelpark van
Wimmertingen, met
moestuin en vijver,
en rechts boven het
kasteel van
Mombeek
(Brussel, NGI)

▲ Het kasteeldomein
op de stafkaart van
1933 (Brussel NGI)

**tuin, uit de tweede helft van de 19de eeuw, bij neoclas-
sicistisch kasteel uit begin 20ste eeuw, gegroeid uit een
oudere boerderij.**

Op de Ferrariskaart (1774-1775) ligt er ten westen van de baan naar Tongeren, ter plaatse van de huidige bijgebouwen, een gesloten hoeve met ten zuidwesten een boomgaard. Op een figuratieve kaart van 1788 met de goederen van Nicolas Erasme baron de Stockem, raadsheer van de Luikse prins-bisschop, en opgesteld door J.H. Eyben fils, herkent men dit gegeven, in de nabijheid van de dorpskerk. De situatie wordt bevestigd door het Primitief kadaster (1). Achter de boerderij (perceel nr. 162) liggen percelen lustgrond (nr. 160 en 165), waarvan de vorm mogelijk wijst op een vroeglandschappelijke aanleg. De ontwikkeling van boerderij tot kasteelgoed voor baron de Cecil en zijn echtgenote Maria Ida Rosalie Briers (2), kan men op de kadastrale opmetingsschetsen volgen. Die van 1849 geeft een uitbreiding met twee bouwvolumes en de aanleg van de nog bestaande moestuin die in 1871 wordt ommuurd en in 1876 vergroot tot de huidige oppervlakte. In 1882 verschijnt er een rond paviljoen, mogelijk een ijskelder (per-

▲
Het kasteel en park
van Wimmeringen
(toestand in 1999)

ceel nr. 164c), in de zuidelijke hoek van het perceel bij de straat. In 1903 wordt de vleugel aan de straat afgebroken en in 1914 wordt de huidige configuratie der gebouwen gekadasteerd, ook de druivenserre in de moestuin (3). De waterpartij werd nooit gekadasteerd.

De Dépôt-kaart (opname 1871, uitgave 1878) noteert de vijver als U-vormige waterpartij wel, samen met het huidige park, maar met nog de oude gebouwen. De rondweg vertoont een aftakking naar de vijver. Op de kaart met de revisie van 1882 is het park onveranderd maar verschijnen de bijgebouwen tussen de moestuin en het huis (illustratie zie Mombeek). Op de stafkaart met de terreinopname van 1933 bestaat de huidige configuratie.

Een gelijkaardige verschuiving van boerderij naar kasteel met landschappelijk parkje, valt te noteren in de domeinen van Pietelbeek (Hasselt), in Schullen (Herk-de-Stad) en in het Hamel (Lummen). De opdrachtgevers waren onderling verwant en behoorden tot de clan van gefortuneerde families Palmers, Briers, de Libotton en hun nakomelingen (zie Inleiding).

Ook vandaag is het park in landschappelijke stijl met pittoresk karakter, gelegen ten zuidoosten van de dorpskern, hetzelfde gebleven. Het kasteel in eenvoudige neoclassicistische stijl, zes traveeën en drie bouwlagen groot, staat bij de steenweg en heeft in het verlengde een haaks ingeplante U-vormige lagere boerderij.

De toegang gebeurt naast het kasteel, via een brug over de gracht en een achteruitspringend ingangserfje, gedefinieerd door een afsluithek op een lage muur, het geheel daterend uit het begin van de 20ste eeuw. De centrale inrijpoort van zwart geschilderd smeedijzer is gevat tussen een vast hek van vier traveeën, in kwartholbeloop aangezet. De zes slanke hekpijlers zijn van baksteen met speklagen, deksteen en uivormige bekroning van kalksteen en ook de lage plint is van baksteenmetselwerk met sokkel en deksteen van dito natuursteen. Het hek heeft een ronde onder- en bovenregel en ronde, gepunte spijlen met decoratiewerk van voluten als verbinding en het poorthek heeft daarenboven nog een tussenregel. De gemonumentaliseerde toegang via het park bevestigt de promotie van de boerderij tot kasteel.

▲
Het inrijhek van het
kasteelpark van
Wimmeringen
bevestigt de
promotie van de
boerderij tot kasteel
(toestand in 1999)

De oprit in rode schist wordt begeleid door een gesnoeid, laag massief van laurierkers tot het overgaat in het rondpad in rode steenslag tot achter het huis. Het loopt rond een licht gebold, eirond voorplein in gras, dat deels ingenomen is door een perk bestaande uit een vierlob met eenjarigen, een verwaterde versie van wat eens een corbeille moet zijn geweest. Aan de voet van het huis ligt een grasrand eveneens met een bloemperk. De natuurstenen pui bij de toegang, de loggia en het terras links en rechts van de vooruitspringende ingangstravee versterken het landelijk karakter van het huis. Aan de noordwestkant wordt het wagenhuis en zijn erf afgeschermd door een hoge haag van laurierkers en een afsluithek tussen gietijzeren zuilen.

Bij deze tuin sluit het park aan. Het bestaat uit een zeer ruim grasveld, begrensd door een bomengordel, plaatselijk onderbroken voor uitzicht op het omliggend landschap en op de kerktoren; verder alleenstaande bomen, bomengroepen en een waterpartij met beboomd eiland.

De ommuurde moestuin is nog in gebruik, ligt ten noordwesten, grenst aan de straat en sluit aan bij de dienstgebouwen. De bakstenen ommuring heeft in de lagere, westelijke muur een tuinpoortje tussen bakstenen pijlers met speklagen van uitspringende bakstenen en een betonnen deksteen. Het eenvoudig hekje heeft vierkante stijlen, platte onder-, tussen- en dubbele bovenregel in platstaal en gepunte ronde spijlen en tussenspijltjes. Tegen de hogere noordmuur, leunt de op het kadaster genoteerde druivenserre aan, nu helaas haast zonder glas maar met de bewaarde structuur van metalen roeden op een bakstenen plint.

Ten zuiden van het park, naast de toegang, ligt een fraaie 'barrier' naar de voormalige fruitweide. De polygonale hekpijlers met bolle kop, van blauwe hardsteen zijn mogelijk hergebruikte grenspalen. Het laag, breed poorthek heeft een patroon van vierkante staven met ruiten, ingeschreven in een dubbele rechthoek.

BOMEN

Fijne spar (*Picea abies*) (271 cm), gewone es (*Fraxinus excelsior*), gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*) en Noorse esdoorn (*Acer platanoides*), gewone taxus (*Taxus baccata*), gewone robinia (*Robinia pseudoacacia*) (274 cm), gewone haagbeuk (*Carpinus betulus*), grootbladige linde (*Tilia platyphyllos*), gewone lijsterbes (*Sorbus aucuparia*), schierwilg (*Salix alba*), tamme kastanje (*Castanea sativa*), witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*), Coloradozilverspar (*Abies concolor*). Onderbegroeiing van onder andere gewone salomonszegel (*Polygonatum multiflorum*).

Gele paardekastanje (*Aesculus octandra*) (128 boven en 219 cm onder de ent), gewone esdoorn met bont blad (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii') (255 cm), bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') (266 cm), behulst (*Ilex aquifolium* 'Pyramidalis') (85 cm), zomer-eik (*Quercus robur*) (542 cm, inclusief de klimop), ruwe iep (*Ulmus glabra*) (265 cm, driestammig).

NOOT

- (1) Hasselt, AK, Primitief kadasterplan door Houben, opmeting 1812, tekening 1817, revisie 1842.
- (2) Hasselt, RA, Kleine familiearchieven nr. 40. M. BUSSELS, *Hasselt 750 jaar stad: 1232-1989*, Hasselt, 1982 p. 116 signaleert dat hier de eerste Hasseltse burgemeester van de Belgische periode woonde, Julien baron de Cecil (1795-1865).
- (3) Hasselt, AK, Opmetingsschetsen.

BEZOEK: zomer 1999

▲
Het kasteelpark
gefotografeerd vanaf
het kerkhof
van Wimmertingen
(foto O. Pauwels)

Heusden-Zolder

	p.
1. Heusden: Obbeekstraat Nr. 48, Obbeekhof	137
2. Heusden: Meylandtlaan, Voormalig Kasteel Meylandt	139
3. Heusden: Schootschansweg Nr. 12, Boerentuin	143
4. Zolder: Dekenstraat Nr. 28, Woutershof	144
5. Zolder: Dekenstraat Nr. 39, Domherenhuis	145
6. Zolder: Terlaemenlaan Nr. 125, Ter Laemen	148
7. Zolder: Vogelsancklaan, Kasteel Vogelsanck	151
8. Zolder, Bolderberg: Begonialaan Nr. 21, Villatuin .	155
9. Zolder, Bolderberg: Galgeneinde Nr. 22, Domein Bovy	156

HEUSDEN-ZOLDER, HEUSDEN: OBBEEKHOF

OBBEEKSTRAAT NR. 48

(niet toegankelijk voor het publiek)

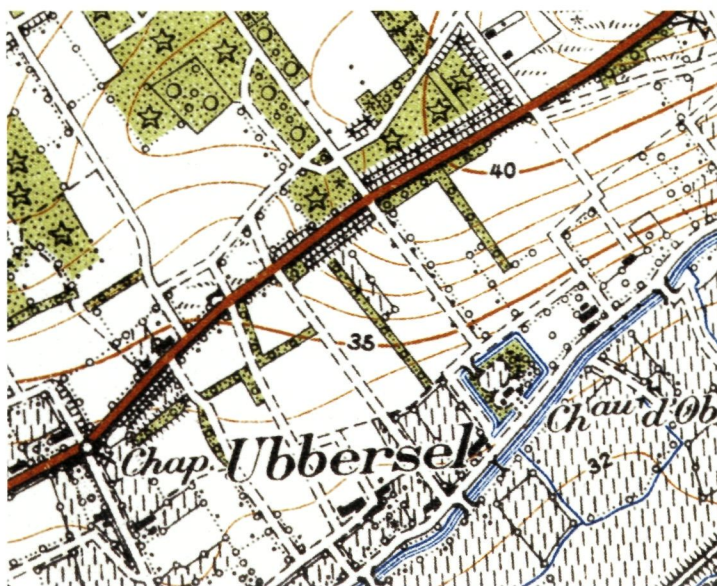
Parkje in landschappelijke stijl, geopend op het landschap, met vijver en moestuin, uit de tweede helft van de 19de eeuw, bij een neoclassicistisch landhuis, gegroeid uit een oudere boerderij.

Het landgoed ligt ten zuiden van de weg van Lummen naar Helchteren (de huidige Kanaalstraat) in het gehucht Ubbersel, in de vallei van de Mangelbeek.

Ferraris (1774-1775) geeft ten noorden van de beek en van een er bij aansluitende schans, losstaande gebouwen bij waterpartijen.

Het huis werd als jachthuis midden 18de eeuw gebouwd door Charles Antoine de Horion. 'Weduwe Mathijs Dehorion', rentenierster te Hasselt staat in 1844 ten kadaster als eigenares genoteerd (1) voor het huis (nr. 1074), een dreef, (nr. 1069), de gracht (nr. 1076 en 1075, als vijver), boomgaard, tuin en bos. Het omgracht goed blijft ongewijzigd tot 1851, als een deel van het gebouw wordt gesloopt.

▼
Het Primitief
kadasterplan van
rond 1827 door
J.C. Quaadvlieg van
het gehucht
Ubbersel met het
hof te Obbeek
(Hasselt, AK)

▲
Het kasteel van
Obbeek in Heusden-
Zolder, op de
Dépôt-kaart van
1886, toen en nu
nog steeds als een
omgracht goed door
een dreef verbonden
met de noordelijk
gelegen bossen
(Brussel, NGI)

In 1885 (2) worden er percelen samengevoegd, vermoedelijk naar aanleiding van de aanleg van het landschappelijk parkje.

De Dépôt-kaart (terreinopname 1868, uitgave 1877) toont hoe dit parkje binnen de vierkante gracht is gelegen en hoe er over de gracht een 800 meter lange dreef loopt naar een lustbos ten noordwesten. Daar kruist de dreef axiaal enkele boswegen en op één der kruispunten staat een constructie, vermoedelijk een jachtpaviljoen. Bij de herziening in 1886 is het patroon van de bospaden vereenvoudigd en staat het vierkant paviljoen op het cirkelvormig kruispunt, in de as van de dreef.

Deze configuratie bestaat tot op vandaag, zelfs met het rustiek paviljoen, bekend als het 'Speelhuisje' (3). Dat ligt op een verhoging in de as van de dreef die de kern is van een nu tot natuurgebied verklaard bos. Het landgoed met dreef is nog steeds omgeven met boomgaard, weilanden, bomensingels en uitgestrekte bossen.

Vandaag is het huis toegankelijk vanaf de Obbeekstraat via een brug over de omgrachting en een eenvoudig inrijhek van witgeschilderd smeedijzer tussen vierkante pijlers van baksteen met deksteen en zware vuurpotten van hardsteen. Het heeft vierkant stijlen regelwerk, ronde spijlen en korte tussenspijltjes eindigend op zwart geschilderde lanspunten.

▲
Twee kettingpalen
markeren de dreef
vanaf de Kanaal-
straat, naar het hof
te Obbeek in
Heusden-Zolder

Het landgoed is ook vanaf de Kanaalstraat bereikbaar langs de ongeveer 50 jaar geleden verjongde dreef van zomereik (*Quercus robur*) (250-170 cm) tussen de weiden naar de brug over de gracht; een wit geschilderd houten hek tussen vernieuwde hekpijlers van baksteen met bolbekroning van natuursteen verleent toegang. Aan de straat is de inrit aangegeven door twee lage ronde kettingpijlers van hardsteen op een vierkante basis en met een gesokkelde bol als bekroning (4). De dreef loopt, zoals voorheen verder in het uitgestrekte bos aan de overkant van de straat, naar het Speelhuis. Parallel ermee, aan de andere kant van de weide, loopt een tweede dreef.

Op het omgracht perceel staat het eenvoudig landhuis met flankerende bijgebouwen en een voorhof in kiezel. De achtergevel werd midden twintigste

▲
De pauwenbol in
de tuin van het
Obbeekhof
(foto S. Defresne)

eeuw voorzien van een kleine uitbouw op de begane grond. Naast en achter het huis strekt zich een grasveld uit met bomengordel en groepjes van bomen. Mooie tamme kastanje (*Castanea sativa*) in de voortuin. Op het grasveld achteraan staat een glazen bol of pauwenspiegel, een unicum in deze inventaris.

NOTEN

- (1) Hasselt, AK, Primitief plan door J.C. Quaadvlieg; Verzamelkaart gedateerd 1827.
- (2) Id., Opmetingsschets.
- (3) In 1999 werd, in opdracht van de Afdeling Bos en Groen, beheerder van het in 1997 verworven domein van Soest, voor de Week van het Bos met als thema 'Kunst in Het Bos' een ontwerpwedstrijd voor het Speelhuisje uitgeschreven, in samenspraak met de Vlaamse bouwmeester. Het project van de Nederlandse kunstenaar John Körmeling werd uitgevoerd. Door sloping van het dak en het gebinte en door de gedeeltelijke afbraak van de muren werd van het Speelhuisje een gewilde ruïne gemaakt. Tegen de voorgevel werd een overdekt terras in aluminium gebouwd, zodat de schuilfunctie behouden blijft. In de zijgevel vangt een zuil, eveneens van aluminium, de geruïneerde zijgevel op.
- (4) Het zelfde model troffen we ook in Meylandt aan. Volgens de 17de-eeuwse emblematiek (Otto Venius, *Emblemata sive symbola*, 1624) was het beeld van een bol op een kubus het symbool voor rust en otium, maar ook van een goed heerser. Verklaart dit misschien de talrijke hekpijlers (uitgelengde kubussen) met bolbekroning aan de ingang van kasteelparken en buitenhuizen?

BEZOEK: Slechts vanaf het openbaar domein.

HEUSDEN-ZOLDER, HEUSDEN: GEMEENTELIJK DOMEIN MEYLANDT

MEYLANDTLAAN NR. 20

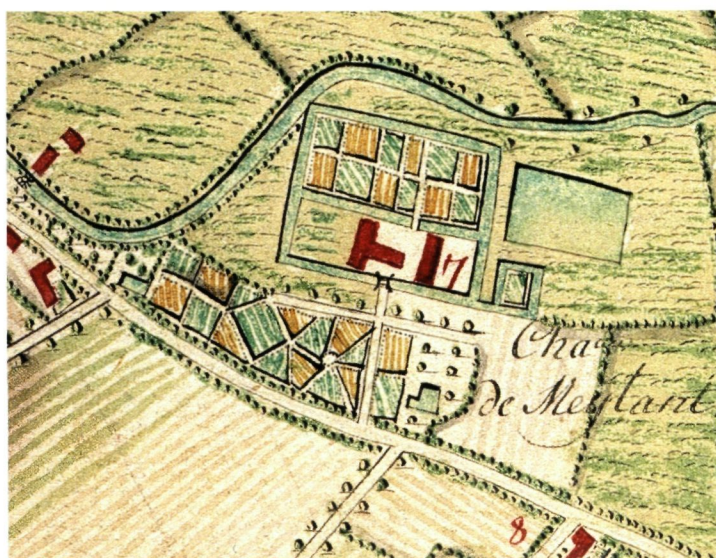
(publiek toegankelijk)

Park in landschappelijke stijl uit midden 19de eeuw, deel van een domein van circa 23 ha met kasteel en aanhorigheden, vijver, moestuin, boomgaard, weilanden, bossen en een watermolen; oudere site in het valleilandschap van de Mangelbeek en sedert 1958 gemeentelijk domein.

Van familiedomein naar gemeentelijk bezit

Dit Loons laathof, op de grens met Zolder, werd in 1385 vermeld als hof ter Borckt; in de 15de eeuw draagt het dezelfde naam en bestaat het ook uit een watermolen, vijver, beemd en broekland. Pas vanaf 1603 komt de naam Milant voor, onder meer ook in 1673 toen men het beschreef als een *'adelijk huys ende goederen genaempt Meylandt met den hoff van der Boeck, den hof Mortel, die Coerenmeulen...'*. Toen was het in het bezit van Elisabeth Christina van Voost. Zij had het van haar vader geërfd, die het zelf in ruïneuse toestand had gekocht. Haar echtgenoot Gilles Bernard de Stier, burgemeester van Luik, herstelde het huis, maar een toren, waarover verder geen gegevens bestaan, werd door brand verwoest. Door het huwelijk in 1715 van hun dochter Catherine Isabelle de Stier met Arnould de Theux werd Meylandt van toen af en tot in 1959 het kasteeldomein van de familie de Theux de Meylandt et de Montjardin (1). De literatuur vermeldt dat Arnould de Theux een mooie trap liet plaatsen en *'noch moeite noch geld spaarde om zijn woning tot een juweeltje te veranderen'* (2). Hiervoor schakelde hij de Italiaanse kunstenaar Jérôme Parini en de Luikse decorateur J. Dumoulin in, die respectievelijk verantwoordelijk waren voor de zoldering en de schouw van het salon en voor de wandschildering van de eetkamer. Ook zijn broer en erfgenaam Jacques de Theux zou in 1760 restauratiewerkzaamheden hebben doorgevoerd, waarvan de draagwijdte echter niet achterhaald zijn.

Meylandt wordt beschreven in *Les Délices du pays de Liège* (3) als een moerassige site aan de Laak, vruchtbaar gemaakt dankzij *"la sage économie"* van de eigenaars die door het graven van talrijke sloten en grachten de afwatering verzekerden. *"Een dreef en*

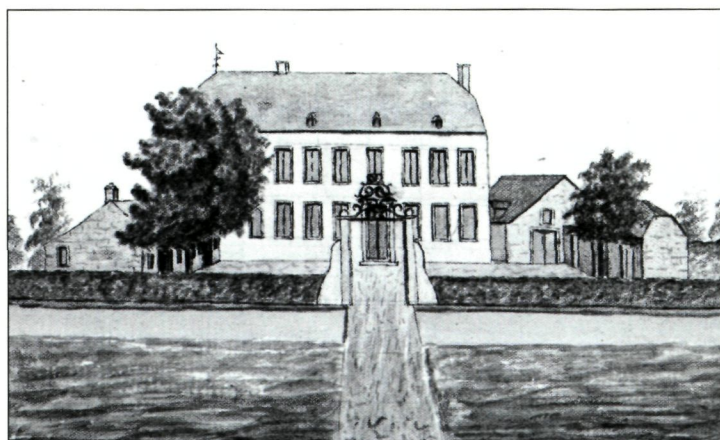

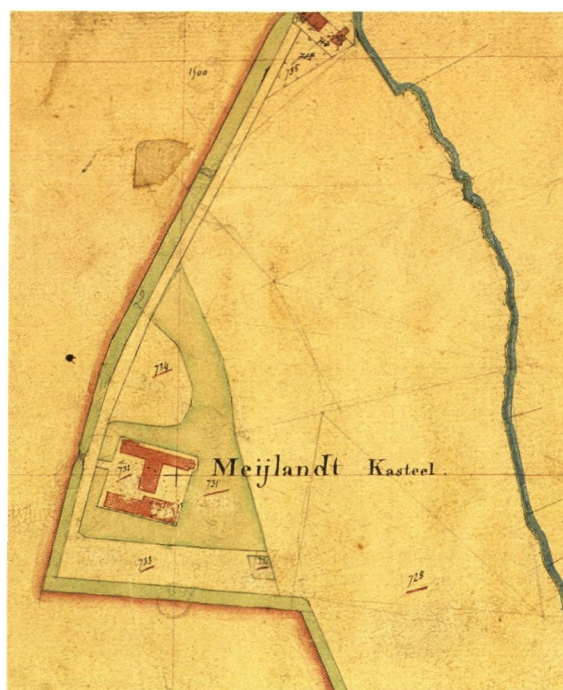
▲ Het kasteel van Meylandt op de kaart van Ferraris (1771-1775) (Brussel, KB, KP)

een brug leiden naar een erf met het huis dat twee lagere, haakse zijvleugels bezit. Het aspect is aangenaam en het interieur gerieflijk en met smaak aangekleed. De tuinen zijn groot, vruchtbaar en goed bewerkt. Men vindt er voortdurend het bewijs dat afwatering een kunst is en een voordeel kan zijn. Dus vindt men overal kleine kanaaltjes en hier en daar pallisades van haagbeuk".

Deze beschrijving herkent men op het gepubliceerde plan van landmeter C. Simonon van 1752 (4). Meylandt neemt daarop een nagenoeg driehoekig terrein in, bevoeid door de beek, met ten westen de watermolen en ten oosten de omgrachte kavel met het kasteel, naast een tweede omgracht vierkant dat een eilandtuin is. Een dreef leidt inderdaad over de brug naar het kasteel, dat een kleine, ondiepe oostelijke zijvleugel heeft en een westelijke vleugel met een uitspringend volume in het verlengde. De tuinen beslaan een even ruim vierkant en vertonen een kruisend padenpatroon. Ook de grachten voor de afwatering zijn herkenbaar.

▼ De tekening van Philippe de Corswarem van rond 1800 toont Meylandt in Heusden-Zolder als een mooi voorbeeld van wonen *'entre cour et jardin'* (Brussel, KB, Prentenkabinet)

▲ Het Primitief
kadastroplan van
rond 1827 met
Meylandt vóór de
bouw van het

huidige kasteel en
de aanleg van
het park
(Hasselt, AK)

▼ Prentkaart met het
kasteel van
Meylandt in Heus-
den-Zolder,
rond 1900
(Brussel, KB,
Prentenkabinet)

Heusden (Environs de Beeringen), château de Meyland

De Ferrariskaart (1774-1775) geeft ten zuiden van de bocht van de Mangelbeek, ter plaatse Molenbeek genoemd, en ten oosten van de 'Moulin de Terbocht' belangrijke tuinen voor nut en voor sier, maar niet helemaal volgens dezelfde configuratie als het plan van 1752. Slordigheid van niet nauwgezette militairen? Een rechte oprit tussen geometrisch getekende tuinen en een boomgaard kruiste een haakse beboomde dienstweg en leidde naar het omgracht goed 'Château de Meylant'. Over de grachtbrug lag een kasteel met dienstgebouw en een eveneens omgrachte eilandtuin ten noorden. Ten westen, buiten de gracht lag een rechthoekige vijver en een tweede, kleine omgrachte tuin (een Parnasusberg van opgeworpen aarde uit de grachten?). De geometrische tuinen strekten zich uit op het langgerekt driehoekig perceel begrensd door de oprit, de dienstweg en de weg naar Heusden, tot aan de beek en de watermolen ten westen.

Deze gegevens herkent men in de tekening van Philippe de Corswarem (1759-1839), uit het begin van de 19de eeuw. Ze toont Meylandt eveneens vanuit het zuiden, in een typisch midden 18de-eeuwse configuratie van wonen 'entre cour et jardin'. Een toegangsweg in de as van de voordeur voerde over de gracht naar een open poorthek met smeedijzeren bekroning, slanke hekpijlers met bolbekroning en zijstukken bij wijze van steunbeer. Een haag sloot het voorhof aan de grachtzijde af en het erf is ten noorden begrensd door het kasteel, ten oosten liggen een schuur en een wagenhuis en ten westen lagere bijgebouwen. Hoge bomen op het erf en rechts achter de gebouwen en een tweede hoge haag ten oosten laten tuinen vermoeden.

Op het Primitief kadasterplan (5) noteerde landmeter J.G. Quaadvlieg rond 1827 naast het kasteel (perceel nr. 732) en de graanwatermolen (nr. 733), de omgrachting (nr. 731, als vijver), tuin, weide, hooiland, een schaapsweide en bos. De legger kende graaf 'Bartholomeus Theodorus Detheux de Meylandt (1794-1874), Minister van Staat' te Heusden als eigenaar (6). Die was in 1830 lid van het Nationaal congres, later volksvertegenwoordiger en hij bekleedde meerdere keren het ambt van eerste minister, minister van binnen- en van buitenlandse zaken. Meylandt verwierf hij bij de verdeling van de ouderlijke erfenis. Tot graaf verheven, enkele maanden voor zijn huwelijk op 5 mei 1840 met Aline Mathilde du Parc (1822-1881), verbouwde hij het kasteel in 1842. De zijvleugels werden afgebroken, ter plaatse van het oude huis kwam er een nieuw kasteel met complexe plattegrond en ten westen, los van het kasteel, een L-vormige

aanhorigheid, situatie die in 1848 werd gekadastraerd en nog bestaat (7). Hij was ook verantwoordelijk voor het loskoppelen van het kasteel en de dienstgebouwen, een uiting van de midden 19de eeuw meermaals genoteerde nood aan ruimtelijke distantie tussen heren en hun personeel, een gevolg van de grotere sociale afstand die het kapitalisme had gecreëerd. Bij de nieuwe, verlandschappelijke toestand van het domein hoorde een grote langwerpige vijver die zich ten noorden en noordwesten van het huis uitstrekte.

Een postkaart toont het sober, landelijk karakter van het nieuwe kasteel met symmetrische en klare opbouw, zoals in trek in deze periode. Het rechthoekig hoofdvolume telt vijf traveeën en drie bouwlagen en wordt geflankeerd door twee vleugels van twee verdiepingen die afgesnuit vooruitspringen op de voorgevel maar achteruitwijken ten opzichte van de parkgevel. Het smeedijzeren hek rond de nok van het afgeknut leien schilddak boven het hoofdvolume mag geïnterpreteerd worden als een belvédèrebalkon. De zijvleugels hebben eenvoudige leien schilddaken en er zijn nergens dakkapellen. In 1907, toen Albert de Theux, zoon van Barthélemy en Aline, eigenaar van Meylandt was en ook burgemeester van Heusden, onderging het kasteel enige transformaties, vooral in het silhouet, met een neoclassicistisch karakter als resultaat. Het kreeg toen zijn huidige dakvorm met een daklijst op versierde, uitgelengde modillons, talrijke hoog uitstekende schouwen en dakkapellen. De hoogte van de daken boven de zijvleugels bezorgt ze een torenachtig uitzicht en de gevels kregen een cementering met benadrukte hoekkettingen. Ook de bijgebouwen moeten toen hun huidige dakvorm met ossenogvensters gekregen hebben. Een bewaard plan, gedateerd oktober 1909 en gesigineerd door de Brusselse tuinontwerper Jules Buyssens, laat vermoeden dat deze opschik ook met een vernieuwing van de tuin gepaard ging. Het aanlegplan voorzag tenminste in de inrichting van kleurrijke bloemperken in de onmiddellijke omgeving van het kasteel (9). Van deze aanleg is geen spoor meer over.

Op de Dépôt-kaart (opname 1868, uitgave 1877) erkent men de huidige configuratie van het goed, echter zonder de vijver, die evenmin op de uitgave van 1923 (revisies 1886 en 1908) voorkomt en toch in 1842 kadastraal werd opgemeten. Het park rond het kasteel ligt op een nagenoeg driehoekig kavel die door de beek is begrensd. Ten zuiden ligt er een smaller en langer, eveneens driehoekig perceel langs de steenweg naar Beringen en de straat

▲ Tekening uit het Album van gravin Moretus Plantin, met het kasteel Meylandt in Heusden-Zolder, gedateerd 1870 (Hasselt PBL) (Opname Kris Vandevorst)

die de grens vormt met de gemeente Zolder. Op dit perceel liggen een vijver bij de molen, een siertuin aansluitend bij het park, moestuinen met kruisvormige indeling en tenslotte een boomgaard. Parallel met de steenweg loopt een beek tot voorbij de moestuin en aan de overzijde liggen uitgestrekte bossen. Deze aanleg, die verminkt nog bestaat, is te danken aan de vermelde Bathélemy Théodore, graaf de Theux de Meylandt, waarvan het standbeeld sedert 1994 op een sokkel bij de ingang van het park staat.

In 1959 kwam er een einde aan Meylandt als kasteeldomein. De verkoop aan de gemeente Heusden maakte er een openbaar park van, de vijver werd hengelpas en het kasteel Academie voor Beeldende Kunsten. Deze overgang van privé naar openbaar domein was niet zonder gevolgen: gedeeltelijke asfaltering van de paden, grijze steenslag rond het kasteel, met betondorpels gemarkeerde parkeerplaatsen, openbare verlichting, niet geïntegreerde nieuwbouw achteraan bij de vijver, onaangepaste rustbanken, verbreding van de parkpaden. Het oude boomgaardperceel, ten westen van de moestuin, is door de Nationale Boomgaardenstichting als een 'boomgaardreservaat' aangeplant.

Meilandt vandaag

Meilandt ligt ten zuiden van Heusden en ten westen van Zolder, langs de weg van Lummen naar Zolder en is doorsneden door de steenweg van Beringen naar Hasselt (Meylandtlaan). Het kasteelbos aan de overkant werd verkaveld. Het was mid-

▲ Het kasteelpark van Meylandt werd gemeentelijk recreatiedomein (foto O. Pauwels)

den 19de eeuw aangelegd op de Weigersberg, een getuigeheuvel in de Mangelbeekvallei. Een zeldzame parkboom bleef in de verkaveling overeind.

Twee toegangen leiden vanaf de Meylandtlaan naar het domein. De meest westelijke en de oudste, een rechte, korte en brede inrit, voert over de Mangelbeek naar het verhoogd gelegen kasteel. Een tweede lange oprit is een afbuigende laan van zomereik (*Quercus robur*) en grootbladige linde (*Tilia platyphyllos*) die moet dateren uit de aanleg van het landschappelijk park. Ze vertrekt naast de Sint-Annakapel (Meylandtlaan), loopt over de grachtbrug, langs de boomgaard en de moestuin en bereikt door het park het kasteel. Ter hoogte van de brug duiden twee resterende kettingpalen de grens met het vroe-

ger privédomein aan. Het zijn ronde zuilen uitlopend op een gesokkelde bol, de sluitketting is verdwenen (8). In de bocht van deze laan ligt een vertakking van parkwegen naar de weilanden en de beemden, met een smeedijzeren hek van platstaal. Voorheen duidde een monumentaal hek voorbij de brug over de gracht, de ingang aan. De ontwerptekening, vermoedelijk midden 19de eeuw, voor het smeedijzeren poorthek gevat tussen pijlers en bekroond door een siermotief met de familiewapens, bleef bewaard (9). Het hek werd gesloopt toen de gemeente er eigenaar van werd.

Het landschappelijk park strekt zich nu ten noorden en ten noordwesten van het kasteel uit, heeft een grote langwerpige vijver met eilandje, solitair

en bomengroepen op de ruime grasvelden en weilanden en ook ter begeleiding van de zichtassen, brede parkwegen en een rondweg. Tussen de Meylandtstraat en het kasteel ligt een oplopend grasveld.

Ten zuidoosten van het kasteel ligt de voormalige moestuin uit het midden van de 19de eeuw. Hij behoudt zijn hoge, monumentale, met pannen afgedekte fruitmuren van anderhalve baksteen in verzorgd metsel- en met baksteengruis verrijkt voegwerk, met slanke, driehoekige tenietlopende steunberen. Ook het houten rijswerk en de smeedijzeren nagels voor leifruitbomen bleven behouden.

Ten westen ligt de voormalige als monument beschermde watermolen van het domein, door jaarankers 1742 gedateerd. Aan de overzijde van de straat bleven nog een vermoedelijk even oude schuur en een stal, voorheen gedeeltelijk in vakwerkbouw en leem over. Ze maken nu deel uit van een kavel met moderne villa, die ook nog enkele parkbomen behoudt.

BOMEN

Kleine boomgroepen in de weiden, meestal met zomereik (*Quercus robur*). Naast zwarte els (*Alnus glutinosa*) als opslag, gewone esdoorn met purperrode bladonderkant (*Acer pseudoplatanus* 'Purpureum'), ruwe berk (*Betula pendula*), schietwilg (*Salix alba*), gewone taxus (*Taxus baccata*), zoete kers (*Prunus avium*), zomereik en een doorgeschoten haag van haagbeuk (*Carpinus betulus*) bij de moestuin, telt het park ook dendrologisch interessante exemplaren.

Vederesdoorn (*Acer negundo*) (156 cm), Noorse esdoorn (*Acer platanoides*) (146 cm), Noorse esdoorn met bruinrood blad (*Acer platanoides* 'Schwedleri') (247 cm), zilveresdoorn (*Acer saccharinum*) (393 cm met zwamaantasting, en 413 cm in ruïne), tamme kastanje (*Castanea sativa*) (269 cm), blauwe Atlasceder (*Cedrus libani* subsp. *atlantica* 'Glauc') (234 cm), sikkelpalme (*Cryptomeria japonica*) (112 cm), bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') (268, 270 en 365 cm, geënt), gewone es (*Fraxinus excelsior*) (337 cm), beshulst (*Ilex aquifolium* 'Pyramidalis') (109 cm), Weymouthsden (*Pinus strobus*) (164 cm), gewone platan (*Platanus x hispanica*) (355 cm), grauwe abeel (*Populus x canescens*) (328, 452 cm), zomereik (262, 306 cm), zuilvormige zomereik (*Quercus robur* 'Fastigiata') (261, 346 cm), blikkeik (*Quercus velutina*) (164 cm), gewone robinia (*Robinia pseudoacacia*) (279 en 316 cm), ge-

wone moerascipres (*Taxodium distichum*) (293, 333, 334 cm), kleinbladige linde (*Tilia cordata*) (153 en 227 cm), zilverlinde (*Tilia tomentosa*) (68 cm). Onderbegroeiing van Japanse duizendknoop, gewone hazelaar (*Corylus avellana*) en sneeuwbes (*Symphoricarpos albus* subsp. *laevigatus*).

Aan de overkant van de Meylandtlaan, op het rondpunt van de verkaveling, enkele exemplaren witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*) en zilveresdoorn, restanten van het verkaveld parkbos.

NOTEN

- (1) Barthélemy Théodore de Theux de Meylandt (1794-1874), een groot staatsman, Heusden, 1975. *Bouwen door de eeuwen heen ...* deel 6N2, o.c., p. 556. J. VAN MULDER, onuitgegeven nota, s.d.
- (2) Barthélemy Théodore de Theux de Meylandt (1794-1874), een groot staatsman, Heusden, 1975, p. 66.
- (3) P.L. DE SAUMERY (?), *Les Délices du pays de Liège*, (Liège, 1744), Anastatische herdruk, Brussel, 1977, deel 4, p. 217.
- (4) Gepubliceerd in *Barthélemy Théodore de Theux de Meylandt (1794-1874)*, o.c., zonder bronvermelding.
- (5) Hasselt, AK, Primitief plan, s.d., door J.G. Quaadvlieg; Verzamelplan, 1827, door H.A. Neven.
- (6) *Zie Adel en kastelen in Limburg*, Tentoonstellingscatalogus, Hasselt, 1954, s.p.
- (7) Hasselt, AK, Opmetingsschetsen.
- (8) Id., De opmetingsschets van 1910 registreert ook de vergroting van de kasteelaanhorigheid.
- (9) Heusden-Zolder, privécollectie.
- (10) Een identiek model staat in de Kanaalstraat in Heusden bij de dreef van het Obbeekhof.

BEZOEK: september 1996

HEUSDEN-ZOLDER, HEUSDEN: BOERENTUIN SCHOOTSCHANSWEG NR. 12

Resten van de traditionele bestanddelen van een boerentuin, uit de 19 de of 20ste eeuw.

Bij een langgestrekt hoefte, loodrecht op de straat, uit einde 19de – begin 20ste eeuw, blijven enkele oude bestanddelen van de aanleg en inrichting over: een oude okkernoot (*Juglans regia*) op het erf van gestampte aarde, een gewone taxus (*Taxus baccata*), een mooie haag van scherpe hulst (*Ilex aquifolium*) en éénstijlige meidoorn (*Crataegus mono-*

gyna) langs de straat, ter afscherming van huis, tuin en boomgaard en drie in de haag opgeschoten scherpe hultsboompjes ter hoogte van het huis. De moestuin is niet meer in gebruik.

HEUSDEN-ZOLDER, ZOLDER: WOUTERSHOF DEKENSTRAAT NR. 28

Voormalig pastoriegoed met dreef, 19de-eeuws straathek, voortuin, achtertuin en een pastorie van 1744, nu gemeentelijk museum.

Het huis op het omgracht voormalig pastoriegoed dateert van 1744 en vervangt de 17de-eeuwse pastorie die afgebeeld is op de figuratieve kaart van Cornelis Louis uit 1661 in het kaartboek van de abdij van Averbode (1), die er de bouwheer van was. Het beantwoordde met zijn voorkoer en achtertuin aan het geliefde model van het wonen '*entre cour et jardin*', hier nog versterkt door de ligging op

▲ Het Primitief
kaderplan van
1827 met het
Woutershof
(Hasselt, AK)

het einde van een korte dreef. Deze situatie is goed afleesbaar op de Primitieve kadasterkaart door H.A. Neven uit 1827 (2).

Sedert 1974 is het Woutershof gemeentelijk heemkundig museum. Het ligt ten noordoosten van de dorpskern, tussen de Ringlaan en de Dekenstraat. Vanaf de straat, vertrekt er een korte dreef van twee-

► Een monumentaal smeedijzeren hek sluit de voortuin van het Woutershof in Heusden-Zolder af
(foto O. Pauwels)

maal zes bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') (180-245 cm) van het inrijhek naar het poortgebouw en de binnenkoer. Vermoedelijk hergebruikt, grijs geschilderd smeedijzeren hek van elf traveeën op een lage bakstenen plint met deksteen van blauwe hardsteen, uit de tweede helft van de 19de eeuw. Het heeft rechthoekige onder- en bovenregels en zwaardere stijlen uitlopend op een krul. Per twee zijn deze stijlen onderling verbonden met de tussenliggende ronde hogere spijl met knoppen en sierhaken op de schacht en een hogel. De ronde spijlen met speerpunt zijn in de bovenregel verankerd met een uitgewerkt C-motief, afwisselend in spiegelbeeld gebruikt. De korte tussenspijljes vertonen een vlamvorm en per travee doet een zware voluut dienst als steunbeer. De twee lage bakstenen pijlers met plint verden vernieuwd.

De binnenplaats is als voortuin ingericht met buxushagen en hortensia. De achtertuin heeft eveneens buxushagen en is momenteel in gebruik als fuchsiatuin. Verder zijn er wat fruitbomen en een vermeldenswaardige zwarte walnoot (*Juglans nigra*) (250 cm) en een tamme kastanje (*Castanea sativa*) (394 cm). Voorheen was de pastorie achteraan begrensd door de Mangelbeek.

NOOT

- (1) E. VAN ERMEN, *Het kaartboek van Averbode (1650-1680)*, (Cartografische en iconografische bronnen voor de geschiedenis van het landschap), Brussel, 1997, p. 162.
- (2) Hasselt, AK, Primitief plan door H.A. Neven; verzamelkaart van 1827.

BESCHERMD: De pastorie met twee dwarsschuren en de omgrachting als monument, sedert 6 november 1985. De pastorie, twee dwarsschuren, de omgrachting met onmiddellijke omgeving als dorpsgezicht, op 6 november 1985.

HEUSDEN-ZOLDER, ZOLDER: DOMHERENHUIS DEKENSTRAAT NR. 39

Het landschappelijk en dendrologisch belangrijk park van 5 ha, zonder begrenzing noch waterpartij, is de restant van een kasteeldomein van 22 ha, met een kern van rond 1800, herzien tijdens het laatste kwart van de 19de eeuw. Sedert 1976 gemeentelijk bezit.

Het goed ligt op een tertiaire heuvelrug ten oosten van het dorp en is nu begrensd door de Dekensstraat, de Acht Meilaan, de Nieuwstraat en de Domherenstraat. De gebouwen zijn ingeplant op het hoogste punt van de omgeving en het park is één van de weinigen zonder duidelijke begrenzing, wandelwegen, vijver of waterpartij.

Het Domherengoed is een afsplitsing van de baronie Vogelsanck, waarop in 1785 voor baron Antoine Lambert de Villenfagne (1753-1822), tot 1794 kanunnik of domheer van het Sint-Lambertuskapittel te Luik, een hoeve werd gebouwd. Na de opheffing door de Franse revolutie leefde hij in Zolder, werd er burgemeester en gaf zijn naam aan het goed. Het huis, dat meerdere vergrotingen en verbouwingen kende in de loop van de 19de en 20ste eeuw, diende nadien als woning voor de toekomstige opvolger van Vogelsanck, voor jongere zonen of ongehuwde dochters. In tussenliggende jaren waren de gebouwen louter hoeve, een functie die met de jaren werd ingekrompen en volledig werd opgeheven toen het domein in 1976 door de

► Het Primitief
kadastroplan van
1827 met het
Domherenhuis in
Heusden-Zolder
(Hasselt AK)

▲ Het Domherenhuis in Heusden-Zolder op de Dépôt-kaart van 1886 met de paden in het park (Brussel, NGI)

gemeente werd verworven. In de periode 1904-1928 was het Domherenhuis verhuurd aan ingenieurs van de plaatselijke mijn. In 1999 werden de gebouwen verkocht aan de Stichting Limburgs Landschap, het park echter bleef gemeentelijk bezit.

Het Primitief kadaster van 1827 door H.A. Neven (1) toont op de Schobbenberg een gebouwencomplex (perceel nr. 1484) met binnenkoer, bereikbaar vanuit het noorden via een korte dreef vanaf de Dekenstraat (nr. 1478), een omhaagde moestuin (nr. 1479) aan de straat, boomgaarden (nr. 1477, 1485, 1489) bij de gebouwen, bouw- en weilanden, te midden van percelen bos (nr. 1476, 1474, 1490). Het goed was ook bereikbaar vanuit het zuiden (richting kasteel van Vogelsanck) via een voet- of koetsweg, die nu niet langer bestaat, wel voelbaar is op het terrein en ook op de latere kadasterkaart is aangegeven (geen perceelnummer). De legger geeft als eigenaar Jean Louis J.M. de Villenfagne (1752-1823), baron van Vogelsanck op, broer van de domheer.

Tot 1850 lagen de gebouwen in los verband rond een binnenkoer. De mutatieschets van dat jaar noteert de verdwijning van het hoekgebouwtje en de vergroting van het huis dat van dan af de hele zuidelijke vleugel in beslag nam, en voorafgegaan is door de twee L-vormige boerderijvleugels (2). Naar alle waarschijnlijkheid gebeurde dit toen baron Alphonse de Villenfagne de Vogelsanck (1802-1877) en zijn echtgenote Thérèse Pelsser de Lichtenbusch het Domherenhuis in 1847 betrokken. In

1872 worden belendende percelen ten westen samengevoegd, mogelijk in functie van een park-aanleg, en verschijnt ten noordwesten de losstaande schuur – die al wel op de Dépôt-kaart (opname 1868) stond – en er nog steeds is. Haar baksteenbouw met muizetandfries, vlechtingen en ruit van gesinterde baksteen in de zijpuntgevel, verwijst eerder naar het begin van de 19de eeuw; mogelijk werd het gebouw pas later gekadastreerd. De kadastrale schets van 1937 toont de verbreding van het erf, door het achteruit bouwen van de nieuwe, nog bestaande oostelijke vleugel met conciërgerie en kapel, die in de hoek door een overluidende poort met het huis werd verbonden. Tenslotte werd in 1964 de westelijke vleugel met lemen boerenhuis en schuur in het verlengde, vervangen door een bakstenen nieuwbouw. Omdat men bij de 20ste-eeuwse vernieuwingen nagenoeg dezelfde stijl aanhield, ontstond er ondanks de verschillende ontstaansperiodes, een vrij homogeen uitzicht. Het huis, dat als enig onderdeel van kort vóór 1850 dateert en een oudere kern bezit, onderscheidt zich door de uitgesneden daklijstbalkjes en windborden in de zijgeveltoppen en de dakkapellen, die het rustiek karakter ervan bepalen. Foto's tonen geschilderd houtwerk en sporen van witkalk op de parkgevel.

Wat het park betreft, zijn er interpretatie en dateringsproblemen, die zolang het familiearchief op het kasteel Vogelsanck niet toegankelijk is, niet met zekerheid kunnen opgelost. Een poging het parkgeven te koppelen aan de evolutie van de gebouwen, gecombineerd met de familiegeschiedenis en terreinbezoek, kan één en ander ondertussen toch verhelderen.

De literatuur (3) wijst graag naar Louis de Villenfagne (1752-1823), die ondanks zijn blindheid door een jachtongeval als jonge man, een kenner was van bomen, planten en bloemen, en menige soort introduceerde – met de hulp van een kapelaan-secretaris –, niet enkel in het park van Vogelsanck maar ook hier. De percelen nr. 1474 en 1476 van de Primitieve kadasterkaart, in de legger van 1844 als bos aangeduid, blijken op het terrein doorkruist te zijn door een net van bochtige en geschulpte paadjes in snelle kronkels, op de manier van een 'Engelse' tuin. Dit type gaat tot rond 1800 terug en kan dus nog dateren uit de periode van de blinde baron of zijn broer. De begroeiing is echter veel jonger, op één enkele bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') na. Met uitzondering van enkele kastanjebomen (*Castanea sativa*) (onder meer het laag

vertakte exemplaar bij het oude schuurtje) geldt dit ook voor de andere bomen. Bovendien zijn sommige soorten, zoals bijvoorbeeld de wierookcipres (*Calocedrus decurrens*), pas veel later in deze streken geïntroduceerd. Het net van smalle kronkelpaadjes is op geen enkele kaart genoteerd, ook niet op de Dépôt-kaart met de terreinopname van 1868, die niet verschilt van het grondgebruik op het Primitief kadasterplan. Wel strekt zich ten zuiden van het huis een vierkant grasveld uit met onderaan een veldweg (chemin nr. 99 op de Atlas der Buurtwegen van 1844), waarvan zich een oprit aftakt naar de oostelijke hoek, tussen huis en dienstvleugel, dus waar in 1937 de overluifelde nog bestaande poort werd gebouwd. Tussen het schuurtje en de westelijke vleugel, vertrekt er, als verlengde van de rechte, nog bestaande oprit vanuit het noorden, een recht laantje dat de grens vormde tussen het grasveld en de beboste zone ten westen. Nu in gras omgezet, ervaart men het op het terrein nog slechts dankzij de bomenrij.

Op de ICM-kaart van 1884, haakt hierop de rondweg in het grasveld in en ligt er een paviljoen links, aan het einde van het laantje, dat verderop aansluit op bospaden en op de reeds vermelde zuidelijke oprit. Die bestaat vandaag enkel nog als een haha, een talud dat de grens vormt tussen het park en het lager gelegen akkerland. Het landschap met goed gepositioneerde bomen (linde, bruine beuk, zomereik) als punt- en lijnelementen is daardoor bij het park betrokken. Vanuit het huis was deze koetsweg immers, dankzij de haha nooit zichtbaar en had men, zoals nog steeds het geval is, van het zuidoosten tot het zuidwesten een weids zicht op het lager gelegen landschap. Een zilverlinde (*Tilia tomentosa*) en het licht ondulerend grasveld dienen nog steeds als voorgrond voor de zichtlijnen. In kleur, vorm en soorten variërende bomen ten oosten en ten westen van het grasveld schermen de bospercelen af en vormen de grens van het park. Deze parkaanleg, met schilderachtig karakter, mag men laatste kwart van de 19de eeuw dateren en dus toeschrijven aan Léon de Villenfagne de Vogelsanck (1861-1930), kleinneef van de blinde baron. Hij bewoonde – zoals zijn vader Alphonse de Villenfagne (1802-1877) – het Domherenhuis van 1868 tot 1904, jaar waarin hij zijn kozijn Jules de Villenfagne als heer van Vogelsanck opvolgde en naar het kasteel verhuisde. Pas in 1931 kwam de familie weer zelf naar het Domherenhuis, met douarière Léon en haar dochter Hélène de Villenfagne (1887-1966). Zij gaven de gebouwen hun huidig aspect – hun wapenschilden staan boven de nieuwe deuromlijsting – en ver-

▲
De zilverlinde in het park van het Domherenhuis in de winter (foto O. Pauwels)

richtten ook nieuwe aanplantingen, ondermeer de rododendrons als onderbegroeiing aan de rand van het grasveld en enkele *azalea luteum* ten westen.

Vandaag is het goed enkel bereikbaar via een recentere, rechte oprijlaan in een bosje van gewone fijne spar. Ten westen lag daar tot de bouw van het cultureel centrum einde jaren 1970, een moestuin en boomgaard. De moestuinmuur aan de straat werd opgeofferd voor parkeerplaatsen. Enkele oude fruitbomen bleven nog overeind. Alle oude tuinpaden verdwenen, recent legde men een smal joggingpad in dolomiet aan en richtte men een fitometer in, ingrepen die een inbreuk – ook visueel – betekenen op het historisch aspect van het domein.

BOMEN

Amberboom (*Liquidambar styraciflua*), (255 cm), gewone esdoorn met purperrode bladonderkant (*Acer pseudoplatanus* 'Purpureum') (184 cm), bastaard zomereik (*Quercus x rosacea*) (136 cm), wierookceder (*Calocedrus decurrens*) (225 cm en

238 cm), tamme kastanje (*Castanea sativa*) (390 en 620 cm, mooi laag vertakt exemplaar), zuilvormige blauwe Atlasceder (*Cedrus libani* subsp. *atlantica* 'Glauc Fastigiata') (183 cm), Californische schijn-cipres (*Chamaecyparis lawsoniana*) (160, 170 cm), sikkelpres (*Cryptomeria japonica*) (203 cm), bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') (234, 368 cm), (*Larix decidua*) (128 cm), tulpenboom (*Liriodendron tulipifera*) (133 cm), gewone plataan (*Platanus x hispanica*) (415 cm), gewone Douglasspar (*Pseudotsuga menziesii*) (177 cm), zomereik (*Quercus robur*) (259 cm mooi exemplaar), Amerikaanse eik (*Quercus rubra*) (255, 302 cm), gewone moeras-cipres (*Taxodium distichum*), zilverlinde (*Tilia tomentosa*) (307 cm, zeer mooi exemplaar), Hemlock (*Tsuga canadensis*) (109 cm), reuzenlevensboom (*Thuja plicata* 'Atrovirens') (150 cm).

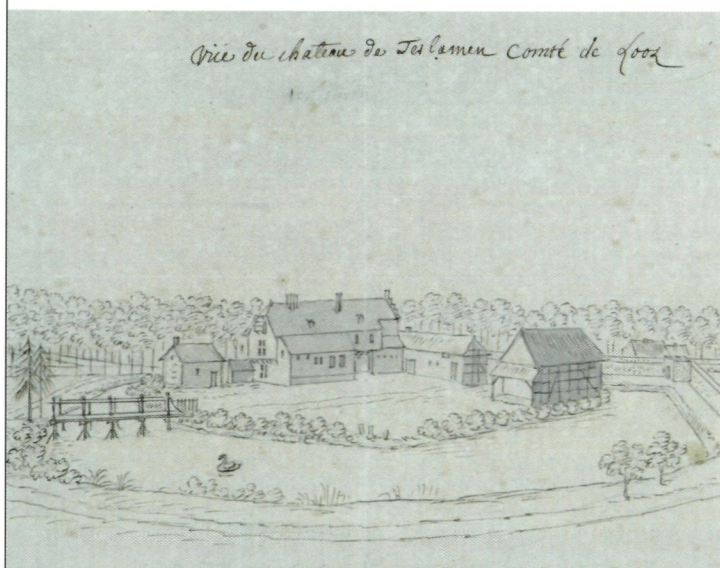
NOTEN

- (1) Hasselt, AK, Primitief kadasterplan door H. A. Neven; Verzamelkaart door dezelfde van 1827; legger van 1844.
- (2) Id., Opmetingsschets, 1850, 1882 (een samenvoeging van percelen), 1913, 1937.
- (3) L. COPS, *De heerlijkheid Vogelsanck. 250 jaar familie de Villenfagne in Zolder-Vogelsanck*, Heusden-Zolder, 1991. V. RASKIN, *Het Domherenhuis*, Heusden-Zolder, 2000.
- (4) Hasselt, AK, Beschrijvende tabel.

BEZOEK: augustus 1996, mei 2001

BESCHERMD: Domherenhuis en park als monument op 5 juni 2003

▼
De tekening van
Remacle Leloup
(1744) van
Ter Laemen
(Luik, Bibliothèque
Chêroux-Croisiers,
Salle Ulysse
Capitaine)

HEUSDEN-ZOLDER, ZOLDER: TER LAEMEN

TERLAEMENLAAN NR. 125

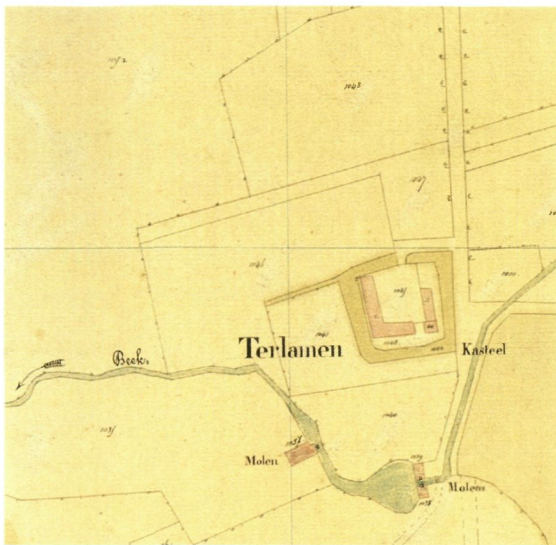
(niet toegankelijk voor het publiek)

Op een 18de-eeuwse site geënt parkje, met traceerbare sporen van de geometrische aanleg en deel van een domein van circa 60 ha; in 1882 uitgebreid 18de-eeuws kasteel en belangrijk hekwerk uit de zelfde tijd.

Het goed was een voormalige, in 1293 al vermelde Loonse heerlijkheid bij de Laembeek, die er haar naam aan gaf. Het kasteel werd in de tweede helft van de 18de eeuw als jachthuis gebouwd voor graaf Jean de Borchgrave. Remacle Leloup maakte midden 18de eeuw een tekening (1), waarop Ter Laemen nog een boerderij is, gesitueerd aan de rand van bossen. Binnen een brede ronde omgrachting lagen een ruim, blijkbaar bakstenen huis en landgebouwen in vakwerk. De toegang, aangeduid door twee hoge naaldbomen, gebeurde via een houten brug naar het erf. Buiten de omgrachting lag een tuin met vier kwadranten en een loofgang als toegang. De beschrijving in *Les Délices du pays de Liège* (2), waarvoor de tekening was bedoeld, onthult nog dat het kasteel in vruchtbaar gebied was gelegen en dat het omringd was door hoge bomen als van een bos, waarin twee mooie lanen waren uitgespaard. Zoals de gebouwen was ook de tuin toen verwaarloosd, maar hij behield nog "*des beautés qui font juger avantageusement de ce qu'il a été*". Hij was vierkant, omhaagd met haagbeuk en had haagbeuk-prieeltjes in drie hoeken. Het was blijkbaar een stil-

▼
Het kasteel Ter
Laemen in Heusden-
Zolder als omgracht
goed op de kaart
van Ferraris
(1774-1775)
(Brussel, KB, KP)

▲ Het Primitief
kaderplan
van 1827
met Ter Laemen
(Hasselt, AK)

aan over zijn tijd geraakte tuin met een 'klassieke' geometrische aanleg met parterres.

Bij Ferraris (1774-1775) liggen de parterre- en tuinen met twee paviljoenen tussen de Laembeek en het nu duidelijk vierkant omgrachte hof met brug, U-vormig neerhof en alleenstaand huis tegenover de open zijde. Deze configuratie met ringgracht ziet men ook op het Primitief kaderplan van 1827 (3); enkel de noordelijke neerhofvleugel verdween naderhand. De Primitieve legger noteerde ten noorden van de Laembeek, tuinen (perceel nr. 1041, 1043) ten westen, een boomgaard (nr. 1040) ten zuiden, verder bouw- en hooiland en vijvers. Weduwe Laurens Palmers, rentenierster was toen eigenaar (4). Blijkbaar was het één van de vele bezittingen van jeneverstoker en grootgrondbezitter Laurent Renier Palmers (1765-1839) en zijn echtgenote Marie Thérèse de Borman (1779-1844) (zie Inleiding).

De situatie is ook vandaag nog herkenbaar, met de inrit over de gracht ten noorden, het huis ten oosten en een dienstgebouw ten zuiden. Op de Laembeek, plaatselijk verbreed tot molenvijver verschenen op het Primitief kader een graan-, olie- en hennepmolen. In 1882 zijn de zuidelijke en westelijke gracht gedempt en verkregen de gebouwen hun huidig volume (5). Ook de Dépôt- en ICM-kaarten (uitgaven 1877 en 1923) geven Ter Laemen zoals het nog bestaat. De configuratie klimt dus tot de 18de eeuw op.

Ter Laemen ligt aan de weg van Bolderberg naar Zolder, in bos- en waterrijk gebied, ten noorden van de Laambeek, ten oosten van het gehucht Vieversel en het Albertkanaal, en ten zuiden van de autoweg E314 Leuven-Aken.

Een lange, smalle voortuin tussen het huis en de straat is begrensd door een wit geschilderd smeedijzeren straathek van 18 travéeën, eveneens uit de 19de eeuw. De twee poorthekken hebben klimmend beloop, tenietlopend in de flankerende travéeën, verder rechthoekig stijl- en regelwerk, dubbele gebogen bovenregels en ronde spijlen, per twee bovenaan onderling halfcirkelvormig verbonden. Een liggende krul en voluut vangen het klimmend beloop op. Het vast hek heeft gelijkaardige spijlen, elke travée benadrukt door de samengebundelde stijlen, versierd met voluut en krul en uitlopend in een hoger uitstekend leliemotief. Eenvoudige stangen dienen als steunbeer en zijn voor de poorthekken verstevigd met krul en voluut. De voortuin heeft paden in rode schist, een grasperk met bloemperken, klimplanten tegen het hek en bomen in de rand.

Ten noorden ligt er een oprit in rode steenslag, over de resterende noordelijke grachtarm. Via het inrijhek bereikt men de achteraan gelegen erekoer met het kasteel ten oosten en een dienstgebouw ten zuiden. Hagen van *Lonicera nitida* en van beuk geven het huis een groene voet. De wit geschilderde vier-

▼ Het laat-
19de-eeuws hek
aan de voortuin
van Ter Laemen
(foto O. Pauwels)

▲ Het park van Ter Laemen met de oude grachtarm (foto O. Pauwels)

kante 19de-eeuwse hekpijlers van baksteen op vierkante sokkel, lopen uit op een gepunt leien piramidedakje. Het wit geschilderd smeedijzeren hek heeft een klimmend beloop, rechthoekige stijlen, makeelaar, onder-, tussen- en bovenregels en ronde spijltjes en spijlen met lanspunt. Een liggende voluut ondersteunt het klimmend beloop en ineengestrengeelde krullen sieren als centraal motief het middenveld.

Het erf in rode steenslag heeft een centraal rond grasveld met middenin een bloemperk met éénjarige en taxusbollen. De resterende gracht ten westen en ten zuiden doet dienst als langgerekte parkvijver. Het erf sluit ten westen aan op een ruim rechthoekig grasveld, dat voorheen de boomgaard was. Nu heeft het een bomenrand en een apsisvor-

mige beëindiging. Ten westen ligt een loofgang van doorgeschoten haagbeuk en een recente kleine moes- en fruittuin.

Meerdere terracottavazen sieren de tuin. Op het ronde grasveld is het een siervaas met festoenen, op een geprofileerde sokkel uit de 20ste eeuw. Eén terracotta vaas als middelpunt van een buxushaagje draagt het inschrift 'Etablissement breveté / IZOU-ARD/Ch. de Mons 41/ Bruxelles/ Belgique'. Op het westelijk grasplein staat een zonnewijzer op een hardstenen sokkel met leistenen wijzerplaat en jaartal 1761, met inscriptie 'sol non accidat super gracundium dextram'.

Ten noorden, over de gracht, is er een tweede ruim rechthoekig grasveld begrensd door een dreef van geknotte grootbladige linde (*Tilia platyphyllos*) (115, 157, 170 cm, uitgegroeid) aan de zuidkant en van zomereik (*Quercus robur*) (148-248 cm) aan de noordkant, naar de ten westen gelegen bossen. Tussen beide dreven is een quincunx aangeplant van gewone beuk (*Fagus sylvatica*) (98, 264 cm als uiterste stamomtrekken) en een gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*).

Ten zuiden, achter de dienstvleugel, ligt een nog jonge boomgaard met bomengordel en solitair. Hij is van de erekoer gescheiden door een eveneens wit geschilderd hek van giet- en smeedijzer met vijf traveeën en een centraal poorthek, uit de 19de eeuw. Het hangt tussen vier ronde zuilen met basis en bekronende gesteelde en meervoudig gepunte bol en heeft vierkante regels, stijlen en lagere makeelaar en gebogen bovenregels met krulwerk. Ronde spijlen lopen teniet in de bovenregel en de korte onderspijltjes zijn gepunt. Het vaste hek heeft dubbele bovenregels, doorlopende spijlen met lanspunten en trekstangen met voluut, verankerd in de bodem.

Aan de overzijde van de Ter Laemenlaan liggen uitgestrekte vijvers met eilandjes.

BOMEN

Naast de reeds vermelde bomen, komen ook voor: Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*) en Europese vogelkers (*Prunus padus*), Amerikaanse eik (*Quercus rubra*) en tamme kastanje (*Castanea sativa*), naast een gewone haagbeuk (*Carpinus betulus*) (200 cm) en een Oostenrijkse den (*Pinus nigra subsp. nigra*) (233 cm).

NOTEN

- (1) *Met Leloup op reis. Limburg door een 18de-eeuwse bril bekeken. Tentoonstellingscatalogus*, Hasselt, 1993, p. 66. *Bouwen door de eeuwen heen ...* deel 6N2, o.c., p. 582-584
- (2) P.L. DE SAUMERY (?), *Les Délices du pays de liège*, (Liège, 1744), Anastatische herdruk, Brussel, 1977, deel 4, p. 216.
- (3) Hasselt, AK, Primitief plan, 1827, A. Neven.
- (4) Id., legger van 1844.
- (5) Id., Opmetingsschets van 1882. De molenvijver verdween van het kadaster in 1892.

BESCHERMD: Het landschap gevormd door het domein van Terlamen en Bolderberg, sedert 8 maart 1940.

HEUSDEN-ZOLDER, ZOLDER: KASTEEL VOGELSANCK VOGELSANCKLAAN

(niet toegankelijk voor het publiek)

Dendrologisch en tuinkunsthistorisch belangrijk kasteelpark (10 ha) in landschappelijke stijl, aangelegd einde 18de eeuw - begin 19de eeuw op oudere tuinpercelen en belangrijk deel daterend uit de tweede helft van de 19de eeuw; deel van een uitgestrekt domein met waterburcht en voormalig neerhof in de gebruikelijke hiërarchische structuur, kasteelboerderij, vijver, pinetum, bospark, bossen en landerijen. Uitzonderlijk voorbeeld van hoe de landschappelijke stijl, in drie fasen gerealiseerd, zich op de oude tuinmorfologie entte.

De heerlijkheid bezat als belangrijke verdedigingspost van het graafschap Loon een waterburcht bij de Laambeek, die Hendrik van Bastenaken in 1422 bouwde. De omgrachte neerhof-opperhofstructuur is nog steeds afleesbaar. Het kasteel werd in Maaslandse renaissancestijl vergroot door graaf Ferdinand van In- en Kniphausen in 1637, jaartal aangeduid in muurankers. Hij legde er ook renaissancestijl tuinen aan (1).

Men ziet ze op de midden 18de-eeuwse tekening van Remacle Leloup (2), naast de huidige dreven, het neerhof, het waterkasteel met ophaalbrug, poorttoren, twee langsvleugels en een hoge donjon. De gesloten en ruime, vierkante tuin heeft zes parterres en een belvédèrepaviljoentje in de hoek, bekroond met een bol. De beschrijving in *Les Délices du pays de Liège* (3) vermeldt de uitgestrektheid van

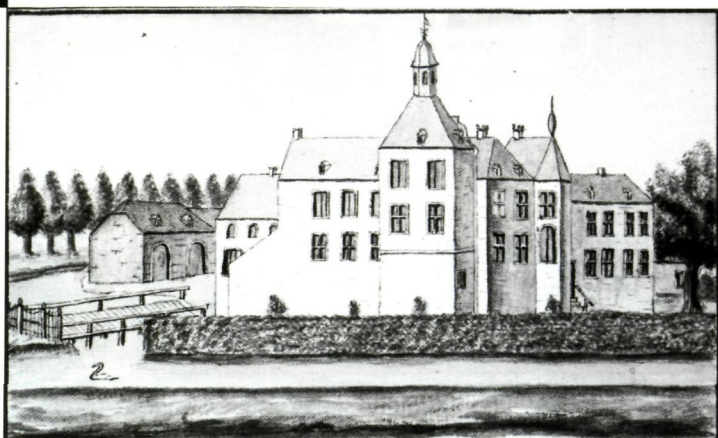
het land, zijn charmante ligging in een groot bos van opgaande bomen doorsneden door lanen en een groot aantal kanalen. Ze signaleert dat het woonhuis verschillende appartementen telt van 28 ruime vertrekken met cabinetten en doorloopruimten. Ook aan de tuin wordt aandacht besteed. "*Hij ligt ten oosten en wordt aan drie zijden begrensd door schitterende lanen van hoge haagbeuk in hoefijzervorm, reikend tot de kasteelgracht, die de vierde grens vormt. Ten zuiden ligt een meer open tuin, omsloten door een mooie, in festoenen geknipte palissade en voorzien van leifruit in waaivorm. Het kasteel, zoals het geheel domein, is omgracht en heeft fraaie bomenlanen op de dijk*".

In 1741 kocht baron Gilles Lambert de Villenfagne het goed en vererfde het aan zijn neef Jean Ignace (1716-1793), baron van Vogelsanck en burgemeester van Luik, die tussen 1756 en 1789 wijzigingen doorvoerde en zijn wapens in het fronton liet aanbrengen.

Begin 19de eeuw tekende Philippe de Corswarem (1759-1839) vanuit het zuidwesten een complex gebouw dat nog naar het Ancien régime verwijst met houten brug naar het neerhof, eenvoudig brughek, een haag als afboording van de gracht, een dreef achter het wagenhuis, een solitaire boom met achteraan de westgevel van de brouwerij en lagere beplanting op de parterretuin ten zuiden. De kaart van Bonniver uit het eerste kwart van de 19de eeuw bevestigt deze dispositie. Bij de kruising van vier landwegen ligt het L-vormig kasteelcomplex met gracht, neerhof en twee aanhorigheden.

▼
Remacle Leloup
tekende Vogelsanck
in Heusden-Zolder
rond 1740 met een
machtige water-
burcht met neerhof,
ophaalbrug en een
omhaagde eilandtuin
(Luik, Bibliothèque
Chéroux-Croisiers,
Salle Ulysse
Capitaine)

▲ Vogelsanck zoals Philippe de Corswarem het rond 1800 tekende (Brussel, KB, Prentenkabinet)

De als jonge man blind geworden baron van Vogelsanck, Jean Louis de Villenfagne (1752-1823), die niettemin een dendrologische belangstelling ontwikkelde, liet volgens de literatuur (4) een vroeg-landschappelijke tuin aanleggen met 150 verschillende in- en uitheemse boomsoorten en struiken, onder meer op de oude, omgrachte tuin voor nut en sier, ten oosten bij het kasteel. De moestuin zelf verhuisde naar de nabijheid van het neerhof.

Het Primitief kadasterplan uit 1827 door H.A. Neven (5) en de legger noteerden bij het kasteel (perceel nr. 586) de omgrachting als lustvijver (nr. 585) die ook loopt rond de oude eilandtuin van Leloup (nr. 578, nu weide), tuinpercelen (nr. 576, 577, 588) met paviljoen (nr. 575), het erf met de dienstgebouwen (nr. 587, waaronder de brouwerij) en de boomgaard (nr. 589). Percelen lustbos (nr. 569, 571, 572, 573, 579-594), weide (nr. 584, 560, 550, 590) of weide (nr. 578, 584, 590, 550, 560). Bij de boerderij (nr. 591) ligt een moestuin (nr. 593). Naast de lange rechte weg vanuit het

► Het Primitief kadasterplan met Vogelsanck in 1827 (Hasselt, AK)

dorp ten noorden (nr. 581) loopt er vanuit het noordoosten ook een gebogen toegangsweg, eerst in bos, dan als dreef tussen hooilanden naar het erf.

Opmerkelijk is dat de Primitieve percelen met de jaren hoegenaamd niet veranderen, terwijl hun uitzicht en gebruik wel evolueerde. In 1878 verdwijnt de brouwerij, worden de oostelijke en zuidelijke gracht rond de boomgaard ten noorden, bij de aanhorigheden gedicht en wordt in de boomgaard een wagenhuis en bakhuis gebouwd. In 1954 wordt de boerderij verbouwd (6).

De in 1854 door haar huwelijk met Jules Henri de Villenfagne, (1827-1904) ingetrouwde Camille Preston (1835-1903), van verre Ierse afkomst (Preston of the Lords of Gormanstone) en wonend in het nabije kasteel van Beverst, is vanaf 1875 verantwoordelijk voor de romantisering van het kasteelcomplex in neo-Vlaamse renaissance- en Tudorstijl (7). De kasteelgracht werd verlandschappelijk (onder meer kreeg ze kronkelende oevers) en de oude omgrachte parterretuin werd zodoende een eiland in een landschappelijke vijver. De inbreng van de kasteeldame blijkt als men de stafkaarten vergelijkt.

De eerste uitgave (1877, terreinopname 1868) verschilt wat bodemgebruik en perceelvormen betreft niet van het Primitief kadaster, en toont dus eigenlijk nog de vroeg-landschappelijke aanleg van de blinde baron. De uitgave van 1923 met de revisie op het terrein van 1886 toont hoe de oude eilandtuin ten zuiden verkleind is tot een eilandje in de verlandschappelijkte kasteelgracht. De siertuin ten oosten is een park met wandelpaden geworden; waar voorheen de boomgaard lag is nu een moestuin met zes kwadranten, ten oosten van nieuwe dienstgebouwen. In een latere fase tenslotte moderniseerde men de vroeg-landschappelijke aanleg en opende men de tuin visueel met zichtassen vanuit het kasteel op het landschap.

Vogelsanck vandaag

De kern van het domein is vandaag begrensd ten noorden door de autoweg E314, ten oosten De Drij Dreven, ten zuiden de Vrunstraat en ten zuiden en ten westen de Vogelsancklaan. Het behoort echter tot een 450 ha groot goed in de valleien van de Laam- en de Echelbeek, een open en vlak landschap van grasland, bos, heide en vijvers. Daarin beslaat het kasteel zelf een rechthoek met binnenkoer, omringd door grachten, ten zuiden van de dorpskern van Zolder.

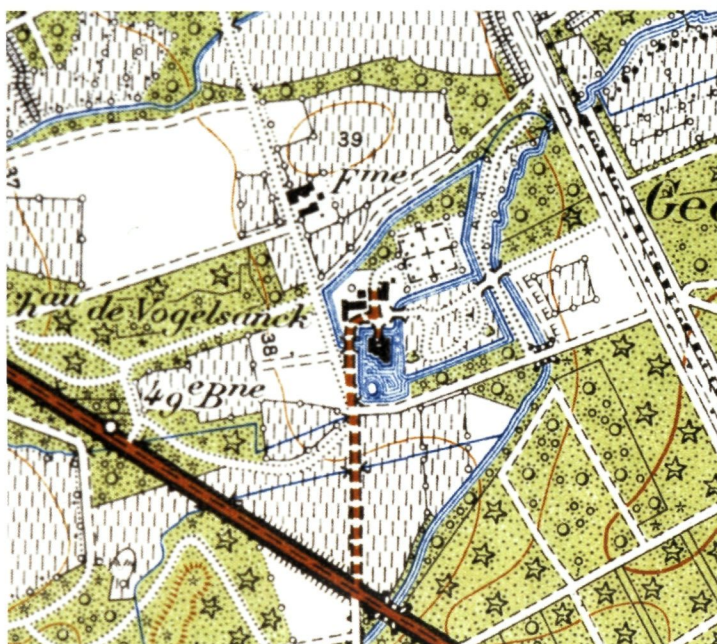

Château du vogelsanck (Zolder) environs de Hasselt et Beeringen

▲ Prentkaart met het kasteel van Vogelsanck in Zolder, na de verbouwing in de 19de eeuw, en met het park in landschappelijke stijl (Brussel, KB, Prentenkabinet)

Verschillende dreven uit de vier windrichtingen komen samen bij het kasteel. De één kilometer lange Kasteeldreef is nu onderbroken door de autosnelweg maar liep voorheen vanaf Zolderdorp uit het noordnoordwesten naar het kasteel. Vanaf De Drij Dreven ten oosten vertekt een tweede dreef, ook Kasteeldreef genaamd; vanaf de Vogelsancklaan ten zuiden een derde en vanaf de zelfde straat ten westen voert de Grote Dreef als vierde naar de kasteelboerderij.

De hoofdtoegang ligt nu aan de Vogelsancklaan, aan de zuidzijde van het domein, aan een vernieuwd lunetvormig voorplein met lange rechte oprit in kassei, tussen weilanden. Het ingangshek bestaat uit een centraal poorthek en een vast hek tussen zes hekpijlers uit de tweede helft van de 20ste eeuw. Het vast hek is hergebruikt en staat op een bakstenen plint met half rond beloop, tussen een haag van gewone els. De zes dunne pijlers zijn van baksteen met sokkel, deksteen en bekronende hergebruikte, gerestaureerde siervazen van hardsteen: vier barokke vazen met elk vier medaillons met de beelden van Romeinse keizers tussen vier geketende hermen en twee rococo vazen met rocaillewerk, deksel en oren. De vier tuinvazen met medaillons zouden kunnen dateren uit de tijd van Gilles Lambert de Villenfagne. Het lichtgroen geschilderd vast hek van smeedijzer, uit het begin van de 20ste eeuw, heeft een vierkante onderregel, decoratief uitgewerkt met gekruild omgekeerd V-motief tussen het uiteinde der spijlen, dubbele bovenregels met afwisselend ringen en knopen ertussen en ronde spijlen die één op drie hoger zijn en uitlopend op een lelie,

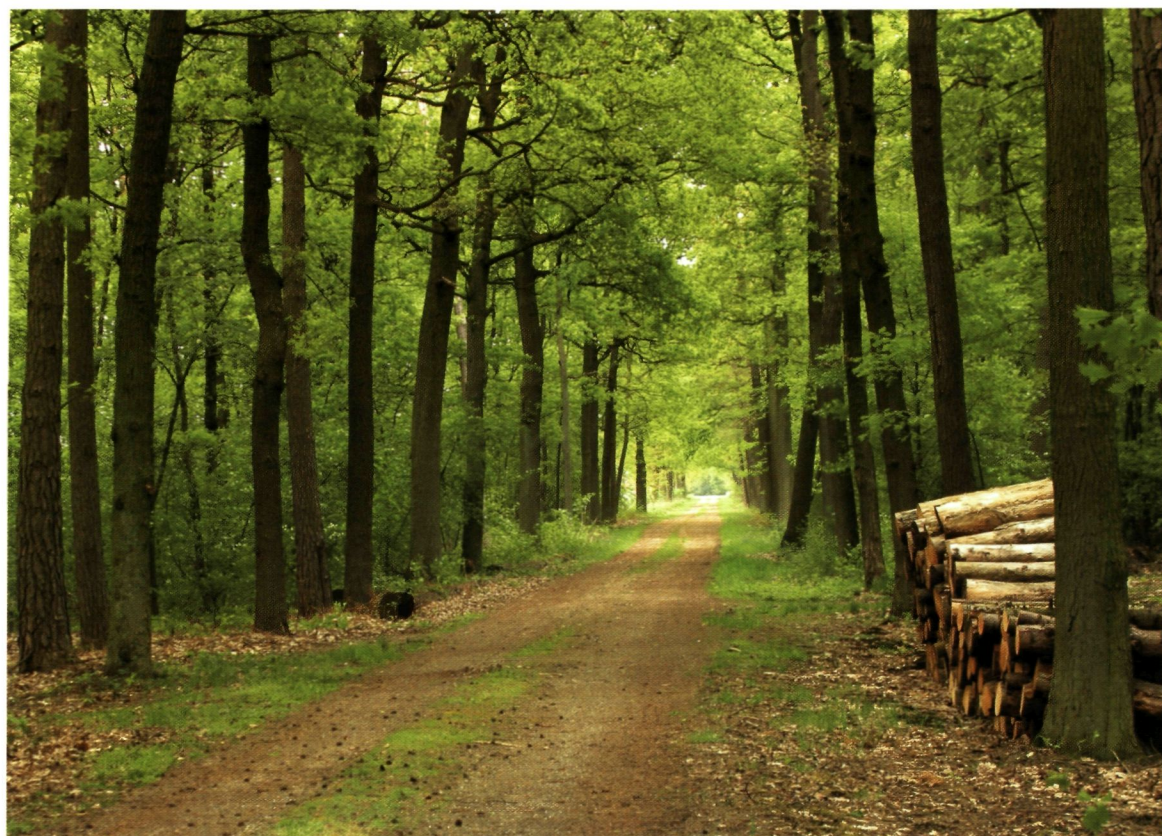
▲ De staffkaart van Vogelsanck in 1886 (Brussel, NGI)

tussen de krullen van de naastliggende spijlen. Het hoog inrijhek heeft vierkante stijlen en een dito makelaar, dubbele onder-, tussen- en bovendorpels gevuld met ringen en bekroond met vergulde pinakels.

▼ Een 18de-eeuwse siervaz ter bekroning van de ingangspijlers van het domein Vogelsanck (foto O. Pauwels)

► Beboomde lanen geven structuur aan het domein van Vogelsanck in Heusden-Zolder (foto O. Pauwels)

Aan de Kasteeldreef in het dorp ligt een witgekalkt houten hek met voetgangersdoorgang, uit het tweede kwart van de 20ste eeuw. Het is de aanzet van een verjongde dreef van bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') die voordien naar Vogelsanck voerde en die vandaag doodloopt op de E 313. Nu is het een relict dat in het dorp nog herinnert aan de aanwezigheid van het kasteel en zijn heren.

Aan de 'Drij Dreven' bemerkt men nog een nieuw hek met in 1995 herbruikte achthoekige pijlers van blauwe natuursteen daterend uit 1875 en afkomstig van de brug naar het kasteel. Er naast, de restant van een oudere ingang, namelijk een zeshoekig bakstenen torentje met kanteling dat ook uit Camille Prestons' periode moet dateren. Aan de Vogelsancklaan staat een tweede gelijkaardig nieuw hek van dezelfde makelij.

BOMEN

De Dendrologische Vereniging (8) signaleert een uitzonderlijke verzameling, onder andere in het Pinetum, dat een volledige inventarisatie verdient, zoals grove den (*Pinus sylvestris*) uit einde XVIII, aangelegd door de blinde Jean Louis de Villenfagne,

baron van Vogelsanck. Verder noteerde de inventaris: grote trompetboom (*Catalpa speciosa*) (185 cm) geënt op gewone trompetboom (*Catalpa bignonioides*), *Cedrus brevifolia* (185 cm met kruin van 20 m, een kampioen), Sawaraschijncipres (*Chamaecyparis pisifera*) (196 cm en 236 cm aan de vork, 18 m hoog), Sawaraschijncipres, cultivar (*Chamaecyparis pisifera* 'Plumosa') (162 cm x 20m), zwarte walnoot (*Juglans nigra*) (216 cm), amberboom (*Liquidambar styraciflua*) (312 cm), tulpenboom (*Liriodendron tulipifera*) (250 cm, 28m hoog), Virginische kransmagnolia (*Magnolia virginiana*) (7 takken van 8 m hoog), *Pinus koraiensis* (294 cm, 299 cm en 28 m hoog), zwarte den (*Pinus nigra*) (355 cm, 380 cm en 35 m hoog), goudlork (*Pseudolarix kaempferi*) (150 cm, 20m hoog), (*Pyrus salicifolia* 'Pendula'), moseik (*Quercus cerris*) (349 cm, 25 m hoog), *Quercus x leana*, wilgbladige eik (*Quercus x phellos*) aangeplant in 1801 (254 en 236 cm), parasolden (*Sciadopitys verticillata*), reuzenlevensboom (*Thuja plicata*) (453 cm). Sommige exemplaren zijn ondertussen reeds verdwenen.

NOTEN

- (1) *Bouwen door de eeuwen heen...*, deel 6N2, o.c., p. 566-570. L. COPS, *De heerlijkheid Vogelsanck. 250 jaar familie de Villenfagne in Zolder-Vogelsanck*, Heusden-Zolder, 1991. A. HANSAY, *La dame*

de Vogelzang et les Calvinistes en 1566-1567, in Verzamelde Opstellen uitgegeven door de Geschied- en Oudheidkundige studie kring te Hasselt, deel 8, 1932, p. 178-183. F. DOPERE e.a., *De donjon in Vlaanderen. Architectuur en woencultuur*, Brussel, Leuven, 1991, p. 256.

- (2) *Met Leloup op reis. Limburg door een 18de-eeuwse bril bekeken*. Tentoonstellingscatalogus, Hasselt, 1993.
- (3) P.L. DE SAUMERY (?), *Les Délices du pays de Liège*, (Liège, 1744), Anastatische herdruk, Brussel, 1977, deel 4, p. 218.
- (4) Zie L. COPS, o.c.
- (5) Hasselt, AK, Primitief kadasterplan, H.A. Neven; Verzamelkaart 1827.
- (6) Hasselt, AK, Opmetingsschetsen.
- (7) Zie L. COPS, o.c. Ze zijn ook afleesbaar op de Opmetingsschetsen van 1878.
- (8) J.C. BAUDOUIN et al., *Bomen in België. Dendrologische inventaris 1987-1992*, p. 288-289.

BEZOEK: Slechts van buiten af.

HEUSDEN-ZOLDER, BOLDERBERG: RECENTE VILLATUIN BEGONIALAAN NR. 21

Rond 1990 aangelegde tuin bij een architectenwoning uit 1961 met latere uitbreidingen, ontworpen door landschapsarchitect Jacques van Scherpenzeel Thim.

De opeenvolgende tuinkamers in strakke stijl heremen deels de tuinen die kort na de bouw van het huis werden aangelegd en dus dateren uit de jaren 1960, zoals de binnentuin en het terras. De recentere delen, rond 1990 ontworpen door landschapsarchitect Jacques van Scherpenzeel Thim, liggen ook deels op een recente uitbreiding van het oorspronkelijk bouwterrein. Een omlopend en slingerend wandelpad verbindt de verschillende elementen en voert langs vijvers, de schaduwtuin, de wilde bloementuin, de witte tuin, de moestuin, de kruidentuin, de bloementuin, de pluktuin en de rozentuin. Het resultaat is een fraaie en aangename wandeling langs afwisselende scènes met telkens andere belevingen.

◀ Recente villatuin in Bolderberg (foto O. Pauwels)

HEUSDEN-ZOLDER, ZOLDER, BOLDERBERG: GEMEENTELIJK DOMEIN BOVY GALGENEINDE NR. 22

Gemeentelijk park van 32 ha, met recreatief en educatief karakter, voormalig hoevedomein van de abdij van Averbode.

Het goed is vernoemd naar Joseph Bovy, van 1872 tot 1879 provinciegouverneur en sedert 1849 eigenaar van de Bolderbergse Winning. Zijn schoonvader Lambert Jacobs had de hoeve als zwartgoed verworven en ze was van de 12de eeuw af tot 1797

▼ Gemeentelijk domein Bovy, het kabouterbos (foto O. Pauwels)

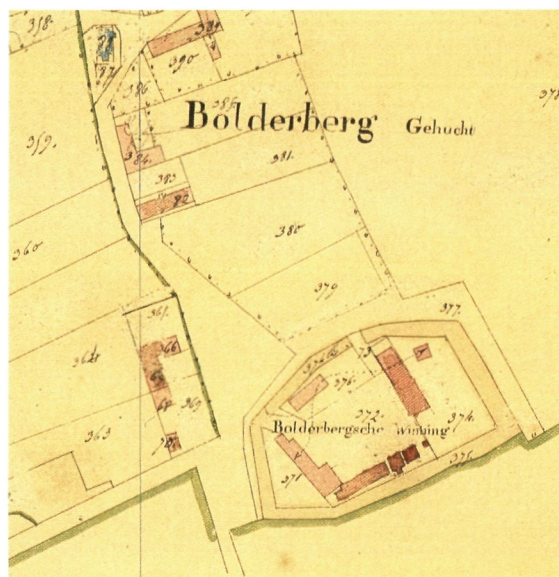

een afhankelijkheid van de abdij van Averbode. Op het Primitief kadasterplan wordt ze Bolderbergse Winning genoemd en is ze een omgracht goed met losstaande gebouwen (1).

Bij de voormalige hoevegebouwen, nu als onthaal en café in gebruik, ligt een parkbos van voornamelijk zomereik (*Quercus robur*) en in de vochtige delen Canadapopulier (*Populus x canadensis*) en zwarte els (*Alnus glutinosa*), met een onderbegroeiing van Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*), sneeuwbes (*Symphoricarpus albus subsp. laevigatus*) en scherpe hultst (*Ilex aquifolium*). Er werden wandelpaden in aangelegd en een 'kabouterbos'. De waterpartijen zijn hengelplassen geworden.

NOOT

(1) Hasselt, AK, Primitief plan door H.A. Neven, Verzamelkaart van 1827.

▲ Het Primitief kadasterplan kende in 1827 het domein Bovy als Bolderbergse Winning (Hasselt, AK)